

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ»

**«Η διαμάχη κρατισμού / φιλελευθερισμού μετά την κρίση του 1973:
οι επιπτώσεις στο Κράτος Πρόνοιας»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΚΑΡΤΣΙΔΗΜΑ

Επιβλέπων: Καθηγητής Μιχαήλ Ζουμπουλάκης

ΒΟΛΟΣ 2020

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Αυτή η διπλωματική εργασία υποβάλλεται από την συγγραφέα της, ως μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Εφαρμοσμένης Οικονομικής» του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Υπεύθυνα δηλώνεται ότι, η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει συγγραφεί από την υπογράφουσα και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό. Η εργασία αυτή, έχοντας εκπονηθεί από την υπογράφουσα, αντιπροσωπεύει τις προσωπικές της απόψεις επί του θέματος. Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξε για την εκπόνηση της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Σύντομες αναφορές στη διπλωματική εργασία επιτρέπονται χωρίς ειδική άδεια, υπό την προϋπόθεση ότι γίνονται ακριβείς αναφορές στις πηγές. Η έγκριση των αιτήσεων για άδεια χρήσης εκτεταμένου αποσπάσματος ή αναπαραγωγής μέρους ή του συνόλου της διπλωματικής εργασίας χορηγείται από την Συντονιστική Επιτροπή του Μ.Π.Σ., εφόσον κρίνει ότι η χρήση του υλικού είναι προς το συμφέρον του Μεταπτυχιακού Προγράμματος.

Σταυρούλα Καρτσιδήμα

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ όλους όσους συνέβαλαν στην εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας.

Πρωτίστως, τον υπεύθυνο καθηγητή μου και επιβλέποντα κ. Μιχάλη Ζουμπουλάκη για την εμπιστοσύνη του, αναθέτοντάς μου την εν λόγω εργασία και δίνοντάς μου την ευκαιρία να μελετήσω ένα διαχρονικό αλλά και επίκαιρο οικονομικό ζήτημα. Οι υποδείξεις του και οι παρατηρήσεις του ήταν καίριες και η καθοδήγησή του καθοριστική, επισφραγίζοντας μια άριστη συνεργασία.

Ευχαριστώ επίσης, όλους τους καθηγητές και τις καθηγήτριες του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών ‘Εφαρμοσμένη Οικονομική’ του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, για τις πολύτιμες γνώσεις που μου προσέφεραν σε όλη την διάρκεια των σπουδών, την ενθάρρυνση και την έμπνευση το ταξίδι της γνώσης να μην τελειώσει. Επίσης, τους συμφοιτητές και συμφοιτήτριες μου συνοδοιπόρους μου, που έκαναν αυτή την διαδρομή αξέχαστη και τους συναδέλφους μου για την υποστήριξη και το γνήσιο ενδιαφέρον τους.

Τέλος, δεν θα μπορούσα να παραλείψω την οικογένειά μου· τον σύζυγό μου Ηρακλή και τα τρία μου παιδιά Μαρία, Κωνσταντίνο και Χριστίνα. Χωρίς την έμπρακτη συμπαράσταση και την κατανόησή τους, θα ήταν αδύνατη η ολοκλήρωση των σπουδών μου. Εύχομαι ο χρόνος που τους στέρησα, να τους έδωσε την ευκαιρία να καταλάβουν την σημασία της φιλομάθειας και της αφοσίωσης σε ότι αγαπάς.

Στην μητέρα μου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περίληψη	8
Εισαγωγή	9
Κεφάλαιο 1: Το Κράτος Πρόνοιας	10
1.1 Εξέλιξη του Κράτους Πρόνοιας	10
1.1.1 Ορισμός Κράτους Πρόνοιας	10
1.1.2 Οργάνωση Κοινωνικής Φροντίδας στις Προκαπιταλιστικές κοινωνίες	12
1.1.3 19 ^{ος} Αιώνας: Θεμελίωση του Κράτους Πρόνοιας	15
1.1.4 Ο πατέρας του κράτους πρόνοιας: Otto von Bismarck	17
1.1.5 20 ^{ος} Αιώνας: Εδραίωση του Κράτους Πρόνοιας	18
1.1.6 Έκθεση Beveridge	19
1.2 Θεωρίες Κράτους Πρόνοιας	20
(Στρουκτουραλιστική – Θεσμική Θεωρία)	20
1.3 Επιδιώξεις και Στόχοι της Κρατικής Παρέμβασης	21
1.4 Μοντέλα Κράτους Πρόνοιας	23
1.4.1 Μοντέλο Υπολειμματικής Πρόνοιας	24
1.4.2 Μοντέλο Επίδοσης (Βιομηχανικό)	24
1.4.3 Θεσμικό - Αναδιανεμητικό Μοντέλο	24
1.5 Καθεστώτα Κράτους Πρόνοιας στον Ευρωπαϊκό χώρο (Social Regimes)	25
1.5.1 Το Συντηρητικό Καθεστώς Κράτους Πρόνοιας	25
1.5.2 Το Φιλελεύθερο Καθεστώς Κράτους Πρόνοιας	26
1.5.3 Το Σοσιαλιστικό Καθεστώς Κράτους Πρόνοιας	26
1.5.4 Το Νοτιοευρωπαϊκό Καθεστώς Κράτους Πρόνοιας	26
1.6 Οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της απασχόλησης και της Κοινωνικής Πολιτικής	27

Κεφάλαιο 2: Η θεωρητική διαμάχη Κρατικού Παρεμβατισμού / Φιλελευθερισμού	
υπό το πρίσμα ανάπτυξης και εξέλιξης του Κράτους Πρόνοιας	31
2.1 Η διαμάχη Κρατικού Παρεμβατισμού / Φιλελευθερισμού έως και το τέλος του 1970	31
2.1.1 Οι απαρχές της διαμάχης - Μερκαντιλιστές / Φυσιοκράτες	32
2.1.2 Κλασική Οικονομική Σκέψη - Ριζοσπαστικός Φιλελευθερισμός	34
2.1.3 Μαρξιστική Πολιτική Οικονομία	36
2.1.4 Νεοκλασική Οικονομική Θεωρία	37
2.1.5 Αυστριακή Σχολή Οικονομικής Σκέψης / Κεϋνσιανά οικονομικά	40
2.2 Η διαμάχη Κρατικού Παρεμβατισμού / Φιλελευθερισμού από την δεκαετία του 1980	45
2.2.1 Μονεταρισμός - Η Σχολή του Σικάγο	47
2.2.2 Μετα - κεϋνσιανά οικονομικά	48
2.2.3 Άλλες ετερόδοξες προσεγγίσεις	52
2.2.4 Η εποχή μετά την κρίση του 2007	55
Κεφάλαιο 3: Οι επιπτώσεις της Κρίσης στο Κράτος Πρόνοιας στην Κεντρική	
και Δυτική Ευρώπη	57
3.1 Οικονομικές συγκυρίες που σημάδεψαν τη δεκαετία του 1970	57
3.1.1 Η λειτουργία και η κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods	58
3.1.2 Η πετρελαϊκή κρίση του 1973	58
3.1.2.1 Το χρονικό της Κρίσης	58
3.1.2.2 Η αύξηση των τιμών πετρελαίου	59
3.1.2.3 Η εδραίωση του στασιμοπληθωρισμού	60
Συγκριτική Μελέτη – Case studies	62
3.2 Μεγάλη Βρετανία	62
3.2.1 Επιπτώσεις στην αναδιανεμητική πολιτική της Βρετανίας	65
3.2.2 Επιπτώσεις στην πρόληψη της ανεργίας και στην επίτευξη πλήρους απασχόλησης	68
3.2.3 Επιπτώσεις στο εθνικό σύστημα υγείας	70

3.2.4 Επιπτώσεις στις κοινωνικές δαπάνες	71
3.3 Γαλλία	74
3.3.1 Επιπτώσεις στην αναδιανεμητική πολιτική της Γαλλίας	78
3.3.2 Επιπτώσεις στην πρόληψη της ανεργίας και στην επίτευξη πλήρους απασχόλησης	80
3.3.3 Επιπτώσεις στο εθνικό σύστημα υγείας	83
3.3.4 Επιπτώσεις στις κοινωνικές δαπάνες	85
3.4 Γερμανία	91
3.4.1 Επιπτώσεις στην αναδιανεμητική πολιτική της Γερμανίας	93
3.4.2 Επιπτώσεις στην πρόληψη της ανεργίας και στην επίτευξη πλήρους απασχόλησης	94
3.4.3 Επιπτώσεις στο εθνικό σύστημα υγείας	96
3.4.4 Επιπτώσεις στις κοινωνικές δαπάνες	97
3.5 Ολλανδία	100
3.5.1 Επιπτώσεις στην αναδιανεμητική πολιτική της Ολλανδίας	102
3.5.2 Επιπτώσεις στην πρόληψη της ανεργίας και στην επίτευξη πλήρους απασχόλησης	104
3.5.3 Επιπτώσεις στο εθνικό σύστημα υγείας	106
3.5.4 Επιπτώσεις στις κοινωνικές δαπάνες	107
Συμπεράσματα	112
Βιβλιογραφία	117

Περίληψη

Σκοπός της εργασίας είναι η μελέτη και ανάλυση των οικονομικών πολιτικών που ακολουθήθηκαν στον τομέα της Κοινωνικής Πρόνοιας, μετά την οικονομική ύφεση που επήλθε εξαιτίας της πετρελαϊκής κρίσης που ξέσπασε το 1973, με την μεγάλη αύξηση των τιμών του πετρελαίου, γεγονός που επέφερε την εδραίωση του στασιμοπληθωρισμού και της αύξησης της ανεργίας στις χώρες της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης. Ποιες ήταν οι επιπτώσεις στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής των χωρών αυτών την περίοδο που ακολούθησε, δεδομένης της ανάδυσης του νεοφιλελευθερισμού και της εγκατάλειψης των κεϋνσιανών πολιτικών;

Λέξεις Κλειδιά: Κεϋνσιανισμός, Κρατικός Παρεμβατισμός, Κράτος Πρόνοιας, Νεοφιλελευθερισμός, Πετρελαϊκή κρίση, Στασιμοπληθωρισμός, Σχολή του Σικάγο

Abstract

The purpose of this thesis, is to study and analyze the economic policies pursued in the field of Social Welfare, following the economic downturn caused by the oil crisis that erupted in 1973, with the sharp rise in oil prices, which brought about the stabilization of stagflation and rising unemployment in the countries of Central and Western Europe. What were the implications for the social policy of these countries in the period that followed, given the rise of neoliberalism and the abandonment of Keynesian policies?

Key words: Chicago School, Keynesianism, Neoliberalism, Oil crisis, Stagnation, State Intervention, Welfare State

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εδραίωση του στασιμοπληθωρισμού και η διόγκωση της ανεργίας που επέφερε η πετρελαϊκή κρίση το 1973, σε συνδυασμό με τις άλλες δύο εξαιρετικά σημαντικές οικονομικές συγκυρίες της δεκαετίας του 1970, όπως η κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods και η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση του 1979, ανέτρεψαν τις επικρατούσες μέχρι και εκείνη την περίοδο κεϋνσιανές προσεγγίσεις, οι οποίες υποστήριζαν τον ενεργό ρόλο του κράτους στην οικονομία. Επιχειρείται λοιπόν να διερευνηθεί, ο βαθμός αντίδρασης των Ευρωπαϊκών χωρών, και συγκεκριμένα ποια μέτρα άσκησης κοινωνικής πολιτικής ελήφθησαν για την αντιμετώπιση των παραπάνω φαινομένων.

Η βασική παράμετρος που καθόρισε τα μέτρα άσκησης κοινωνικής πολιτικής, ήταν η αλλαγή του καθεστώτος συσσώρευσης του κεφαλαίου που μετέβαλλε τους όρους εφαρμογής της κοινωνικής πολιτικής. Με αφετηριακό σημείο την πετρελαϊκή κρίση του 1973, οι όροι ρύθμισης του κεφαλαίου, που επικρατούσαν πριν, και περιέκλειαν το αναδιανεμητικό μοντέλο κοινωνικής πολιτικής μεταβλήθηκαν. Από τη μαζική παραγωγή διαρκών καταναλωτικών αγαθών, στο πλαίσιο των εθνικά οργανωμένων οικονομιών με το Κεϋνσιανό Κράτος Πρόνοιας που στηρίζεται στην πλήρη απασχόληση, τις βιομηχανικές πόλεις και τα μεσαία μισθωτά στρώματα, έχουμε την μετάβαση στην ευέλικτη παραγωγή της διεθνούς ανταγωνιστικότητας που στηρίζεται στις τεχνολογικές καινοτομίες, την καινοτομία των προϊόντων και των υπηρεσιών και την ευέλικτη οργάνωση της εργασίας. Υπάρχει εκτενής ερευνητική θεματολογία για την διαμάχη κρατισμού – φιλελευθερισμού, την πετρελαϊκή κρίση του 1973, καθώς και τα μοντέλα κοινωνικής πρόνοιας στην Ευρώπη. Η βασικές θεωρίες που συνδέονται με τα υπό μελέτη θέματα είναι η επικρατούσα έως τη δεκαετία του 1970 του John Maynard Keynes “Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος», η οικονομική θεωρία του Friedrich Hayek, η μονεταριστική θεωρία και οι θεωρίες που συνιστούν τα ετερόδοξα ή Μετακεϋνσιανά οικονομικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

1.1 Ανάπτυξη του Κράτους Πρόνοιας

1.1.1 Ορισμός Κράτους Πρόνοιας

Ο όρος «Κράτος Πρόνοιας» έχει επικρατήσει διεθνώς στη μεταπολεμική περίοδο, και αντιστοιχεί στη διεύρυνση της κοινωνικής λειτουργίας του κράτους στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες. Σύμφωνα με τον Κοντιάδη (1997), το Κράτος Πρόνοιας αποτελεί εκείνη τη μορφή κράτους που συμπεριλαμβάνει μεταξύ των θεμελιωδών σκοπών του την αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης και παρεμβαίνει στον οικονομικό χώρο προκειμένου να αναδιανείμει στους πολίτες ένα μερίδιο του εθνικού εισοδήματος και να εγγυηθεί ένα ελάχιστο επίπεδο αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης. Αναπτύχθηκε ιστορικά, στηριγμένο σε ένα σύστημα υποχρεωτικών ασφαλίσεων, όπου οι κοινωνικές εγγυήσεις συνδέονταν με την εφαρμογή της υποχρεωτικής ασφάλισης, η οποία κάλυπτε τους κυριότερους κινδύνους της ζωής (αρρώστια, ανεργία, σύνταξη, αναπηρία, κλπ. (Rosanvallon P., 2003)). Το Κράτος Πρόνοιας έχει μελετηθεί τόσο από στενή, όσο και από ευρεία άποψη: εκείνοι που υιοθετούν τη στενότερη άποψη, το βλέπουν ως το παραδοσιακό πεδίο της κοινωνικής βελτίωσης που περιλαμβάνει τις εισοδηματικές μεταβιβάσεις και κοινωνικές υπηρεσίες, με αναφορά και στα ζητήματα στέγασης· η ευρύτερη άποψη διατυπώνει τα ερωτήματά της με όρους πολιτικής οικονομίας, καθώς το ενδιαφέρον της μελέτης επικεντρώνεται στο γενικότερο ρόλο που διαδραματίζει το κράτος στη διαχείριση και οργάνωση της οικονομίας, και ειδικότερα τα θέματα της απασχόλησης, των μισθών και της συνολικής μακροοικονομικής διαχείρισης θεωρούνται αναπόσπαστα συστατικά του (Esping – Andersen G., 1985). Αποτελεί συγχρόνως αναφορά σε συγκεκριμένη ιστορική περίοδο της εξέλιξης του αστικού κράτους και ιδεολόγημα φορτισμένο με ιδέες και αξίες κοινωνικής δικαιοσύνης και αλληλεγγύης. Ο όρος «κράτος της ευημερίας», ο οποίος χρησιμοποιείται συχνά για την απόδοση στα ελληνικά του αγγλικού «welfare state», εκφράζει περισσότερο την ηθική αυτή διάσταση, που εμπεριέχει την υπόθεση ότι στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες είναι εφικτή η ευημερία όλων των πολιτών, για την επίτευξη της οποίας, η κοινωνική λειτουργία του κράτους παίζει τον κεντρικό ρόλο (Στασινοπούλου Ο., 2006). Κατά τον Spicker, το Κράτος Πρόνοιας είναι μέσο προαγωγής και διατήρησης της ευημερίας στην κοινωνία (2004).

Η διεύρυνση της κοινωνικής λειτουργίας του Κράτους, συνοδεύεται στις ευρωπαϊκές χώρες του ανεπτυγμένου καπιταλισμού και από την σημαντική διόγκωση του κρατικού μηχανισμού στους αντίστοιχους τομείς. Η καθιέρωση του όρου «κράτος πρόνοιας», εκφράζει και μία συγκεκριμένη αντίληψη για την προνοιακή διάσταση του κράτους, το καθιστά υπεύθυνο για την κάλυψη των βασικών ανθρώπινων αναγκών σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Ο ρόλος του δεν είναι πλέον μόνο διορθωτικός των ανισοροπιών και των ανισοτήτων που προκαλεί η αγορά, αλλά διευρύνεται στον αναπαραγωγικό τομέα της οικονομίας, χωρίς να είναι αμελητέος ο ρόλος του στον παραγωγικό τομέα. Το κράτος προσανατολίζεται όχι μόνο προς την ανάληψη βαρών που σε προηγούμενες εποχές είχε μόνο η οικογένεια σε συνδυασμό και με την τοπική κοινότητα, αλλά αναλαμβάνει την ευθύνη της εξασφάλισης κάποιου βασικού ελάχιστου ευημερίας στους πολίτες του. Εκείνο που τροποποιείται είναι η μορφή επέμβασης του κράτους. Για αυτόν τον λόγο ορισμένοι ερευνητές θεωρούν το «κράτος πρόνοιας» ως μία συγκεκριμένη μορφή επέμβασης του κράτους στην κοινωνία (Ρομπόλης Σ. και Χλέτσος Μ., 1995).

Ο ορισμός του κράτους – πρόνοιας διαφέρει από χώρα σε χώρα (κράτος ευημερίας στην Αγγλία, Ισπανία, κράτος – πρόνοιας στη Γαλλία, κοινωνικό κράτος στην Γερμανία, κλπ.). Αναφερόμενοι στον τρόπο με τον οποίο η οικονομική θεωρία αναλύει και ορίζει το κράτος – πρόνοιας, θα πρέπει να διακρίνουμε τις νεοκλασικές – νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις και από τις μαρξιστικές αντιλήψεις. Σύμφωνα με την νεοκλασική, το κράτος – πρόνοιας αποτελεί έναν ουδέτερο μηχανισμό, ο οποίος βρίσκεται έξω από την οικονομία και επεμβαίνει σε αυτήν. Για μεν την νεοκλασική θεωρία η επέμβαση αυτή του κράτους στις σημερινές συνθήκες είναι επιζήμια για την καλή λειτουργία της αγοράς. Για δε την κεϋνσιανή θεωρία, η επέμβαση αυτή του κράτους είναι απολύτως αναγκαία για την εύρυθμη λειτουργία του συστήματος. Ως εκ τούτου, το «κράτος πρόνοιας» δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα παρεμβατικό κράτος. Για την μαρξιστική θεωρία, το «κράτος πρόνοιας» είναι ένας ταξικός μηχανισμός, ο οποίος έχει ως σκοπό την συντήρηση και διαχείριση της εργατικής δύναμης ως μέσου αναπαραγωγής του καπιταλιστικού σχηματισμού, διατηρώντας παράλληλα την κυρίαρχη ιδεολογία της εκμετάλλευσης του ανθρώπου από άνθρωπο.

Το κοινό χαρακτηριστικό όλων των θεωρητικών αντιλήψεων είναι ότι, το κράτος – πρόνοιας ταυτίζεται με ένα γενικευμένο σύστημα παροχών, το οποίο χρηματοδοτείται από τις δημόσιες δαπάνες. Παρατηρείται λοιπόν ταύτιση της έννοιας κράτους – πρόνοιας, τόσο από την νεοκλασική όσο και από την κεϋνσιανή θεωρία, με την έννοια των δημοσίων δαπανών, καθιστώντας το ως οικονομικό υποκείμενο. Η όποια κρίση του κράτους – πρόνοιας, δεν μπορεί παρά να αναζητήσει τα αίτιά της σε καθαρά οικονομικούς παράγοντες. Η αποτελεσματικότητα και η αποδοτικότητα του κράτους – πρόνοιας

εκτιμώνται και εκφράζονται σε οικονομικά μεγέθη. Όμως οι δημόσιες δαπάνες δεν είναι τίποτε άλλο από την μορφή έκφρασης του κράτους – πρόνοιας, καθώς το «κράτος πρόνοιας» δεν αποτελεί μόνο οικονομικό, αλλά κοινωνικό και πολιτικό υποκείμενο (Ρομπόλης Σ. και Χλέτσος Μ., 1995).

Ο Brian Abel Smith (1964) συνέδεσε την αξία της ισότητας με την αρχή της αναδιανομής για την διαμόρφωση της κοινωνικής παρέμβασης· στο πλαίσιο δράσης του κράτους ευημερίας, αναζήτησε τα κριτήρια αναδιανομής μεταξύ ατόμων και ομάδων, τα μίγματα παροχών σε είδος και σε χρήμα, καθώς και τους φορείς που θα την οργανώσουν στην δημόσια και την ιδιωτική σφαίρα. Έχοντας κατά νου την καταπολέμηση της ανισότητας υπογράμμισε με τον Peter Townsend, τον ζωτικό ρόλο ενός δίκαιου φορολογικού συστήματος για την άρση αδικιών και ανισοτήτων και την προαγωγή της ισότητας (Βενιέρης Δ., 2015).

Το κράτος – πρόνοιας είναι το γέννημα μίας συγκεκριμένης χρονικής συγκυρίας. Η ανάπτυξη και η μορφή την οποία έλαβε, συναντώνται μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, οπότε και ξεκινά η «χρυσή τριακονταετία» (1945 – 1975) διεύρυνσης του κοινωνικού κράτους.

1.1.2 Οργάνωση Κοινωνικής Φροντίδας στις Προκαπιταλιστικές κοινωνίες

Η εξέλιξη της κοινωνικής πρόνοιας συνδέεται άρρηκτα με την πορεία προς τον homo economicus. Μέσα στους αιώνες οι κοινωνίες των ανθρώπων αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της κατάρρευσης – όχι από τις δυνάμεις της φύσης -, αλλά από τις απλές απρόβλεπτες εκδηλώσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς, και ο άνθρωπος βρίσκει τρεις μόνο τρόπους επιβίωσης: με την οργάνωση των κοινωνιών του είτε μέσα από την παράδοση, είτε μέσω της διαταγής, κοινωνίες στις οποίες δεν είχε παγιωθεί η έννοια του προσωπικού κέρδους, πόσο μάλλον η ευρεία κοινωνική αποδοχή του, με την γη, την εργασία και το κεφάλαιο να μην αποτελούν εμπορεύσιμα αγαθά· την απλότητα των δύο προηγούμενων, διαδέχτηκε η μεγάλη επανάσταση: η διεύθυνση του ζητήματος της επιβίωσης μέσω του «συστήματος της αγοράς», με τον άνθρωπο να δρα με βάση το οικονομικό του συμφέρον (Heilbroner R., 2000).

Για την οργάνωση της κοινωνικής φροντίδας από τους αρχαίους ανατολικούς πολιτισμούς έχουμε αναφορές σε συλλογικά μέτρα πρόνοιας στις νομοθεσίες των Σουμερίων, Βαβυλωνίων, Αιγυπτίων, καθώς και στους Ιουδαϊκούς νόμους, ενώ στην αρχαία Ελλάδα έχουμε παρεμβάσεις της εκάστοτε πολιτικής εξουσίας με την μορφή κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, όπως του Σόλωνα, του Λυκούργου και του Περίανδρου, οι οποίες θέσπιζαν μέτρα που αφορούν εξασφάλιση τροφής, στέγης και προστασίας αδυνάτων, αναδασμό γης στους άκληρους, προστασία της δημόσιας υγείας, με την φιλανθρωπία και την

δικαιοσύνη να πρωτοστατούν ως βασικά αξιώματα με στόχο την κατοχύρωση της κοινωνικής συνοχής και της αλληλεγγύης (Στασινοπούλου Ο., 2006).

Το Βυζαντινό Κράτος θεωρείται σταθμός στην ανάπτυξη της οργανωμένης συλλογικής κάλυψης. Η λειτουργία των θεσμών πρόνοιας είναι συστηματική - ανάπτυξη πλέγματος ιδρυματικής αντιμετώπισης και παροχή βοήθειας σε ευάλωτο πληθυσμό μετά από εξακρίβωση της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασής τους από ειδικούς επιτρόπους - κάτω από την συντονισμένη δράση του Κράτους, της Εκκλησίας και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Στην Αναγέννηση αρχίζει να διαμορφώνεται η αντίληψη της πρόνοιας ως δικαιώματος, στο πλαίσιο ανάπτυξης των ατομικών δικαιωμάτων, με την φιλανθρωπία ωστόσο ως θεμέλιο λίθο της πρόνοιας. Η αντίληψη αυτή, συνδέεται όμως όλο και περισσότερο με θέματα οργάνωσης της εργασίας και αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης. Προς το τέλος της περιόδου αυτής, σημειώνεται στροφή στην προσέγγιση για την φτώχεια, όπου την φιλευσπλαχνία και τα κατασταλτικά μέτρα διαδέχονται η οργάνωση και απασχόληση των απόρων και η διαπαιδαγώγησή τους, με στόχο την καλλιέργεια θετικών στάσεων για την εργασία και τον περιορισμό της επαιτείας.

Ο 16^{ος} και 17^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται από μία σταδιακή μεταστροφή στην ευρωπαϊκή σκέψη και αντίληψη, κύριο χαρακτηριστικό της οποίας είναι η εξασθένηση του θρησκευτικού αισθήματος και η προοδευτική εδραίωση της επιστημονικής σκέψης και αντίληψης (Π. Τσακαλογιάννης Π., 2000). Τα νέα δεδομένα που επέφερε η ανακάλυψη της Αμερικής – το κύμα χρυσού και ο τριπλασιασμός των τιμών του (Screpanti E. & Zamagni S, 2005) - και των πολύμορφων παρενεργειών που επακολούθησαν σε οικονομικό, κοινωνικό, επιστημονικό, πολιτισμικό επίπεδο προκάλεσε το έναυσμα της έντασης μεταξύ του παραδοσιακού απολυταρχικού καθεστώτος που δέσποζε επί αιώνες στην Ευρώπη, και των ανερχόμενων κοινωνικών και οικονομικών δυνάμεων που θεωρούσαν το «παλαιό καθεστώς» τροχοπέδη για την εδραίωση και νομιμοποίηση της θέσης τους (Τσακαλογιάννης Π., 2000).

Στους κοσμογούς της εποχής – την Γαλλία και την Μεγάλη Βρετανία – γεννήθηκαν οι ιδέες και διαδραματίστηκαν τα μεγάλα γεγονότα που στιγμάτισαν το παγκόσμιο, αλλά κύρια το ευρωπαϊκό γίνεσθαι. Η γαλλική πολιτισμική ηγεμονία, απόρροια της Γαλλικής Επανάστασης και του Διαφωτισμού που πρέσβευε την πίστη στην αναγκαιότητα και στο αναπόφευκτο της αλλαγής καθώς και της επικράτησης μιας πιο δίκαιης, φυσιολογικής και «ορθολογικής» κοινωνίας, προσφέρει όλο εκείνο το πολιτικό και φιλοσοφικό πλαίσιο, ικανό να αντιπαραταχθεί και να υποσκάψει τις ιδέες και τα πιστεύω των απολυταρχικών καθεστώτων. Ο Rousseau, κύριος εκφραστής της εποχής του, διατυπώνει ανάγλυφα στο «Κοινωνικό Συμβόλαιο» - ιδέες που εμπεριέχουν ως κύριο συστατικό τον κρατικό παρεμβατισμό

και μετουσιώνονται σε ανατρεπτικό πολιτικό μανιφέστο για τις επαναστατημένες μάζες το 1789· για τον Rousseau, η διαδικασία της κοινωνικής απελευθέρωσης και της προόδου απαιτεί την ενίσχυση της πολιτικής παρέμβασης και συγκεκριμένα το κράτος, ο εκφραστής της Γενικής Θέλησης, έχει την υποχρέωση να ελέγχει τις σημαντικές εκείνες δραστηριότητες – κυρίως την εκπαίδευση - που προάγουν το καλό του συνόλου (Τσακαλογιάννης 2000). Τα κύρια ζητήματα της κοινωνικής πολιτικής, προσεγγίστηκαν στο πλαίσιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των αρχών της Γαλλικής Επανάστασης για την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη. (Δημουλάς Κ. και Οικονόμου Χ., 2010).

Στην Αγγλία, η «Κοινωνική Πρόνοια», όπως ονομάζονταν τα νομοθετήματα της περιόδου 1536 - 1601 με τις επακόλουθες τροποποιήσεις τους, αποτελούσαν μαζί με τον νόμο «Περί τεχνιτών» του 1563, τον άτυπο εργατικό κώδικα της Αγγλίας. Επρόκειτο για τον Ελισαβετιανό Νόμο των φτωχών, ως απάντηση στη διάλυση των μοναστηριών, των θρησκευτικών συντεχνιών, των ξενώνων και των νοσοκομείων υπό τον Ερρίκο VIII, ιδρύματα που στο παρελθόν παρείχαν φιλανθρωπική βοήθεια στους φτωχούς (Slack P., 1996). Κατά το δέκατο έβδομο και στις αρχές του δέκατου όγδοου αιώνα, το μεγαλύτερο μέρος των αποδεκτών βοήθειας ήταν ηλικιωμένοι, ορφανά ή χήρες με μικρά παιδιά, και η μεγάλη πλειοψηφία ήταν γυναίκες. Η «Κοινωνική Πρόνοια» αφορούσε τους «ικανούς φτωχούς», σημερινούς άνεργους, οι οποίοι θα έπρεπε να εξαναγκασθούν να εργαστούν με την συνδρομή των τοπικών ενοριών· στα μέτρα αυτά, προστέθηκε αργότερα ο νόμος της «Εγκατάστασης και Μετακόμισης» του 1662, που σχετιζόταν με τη διαμονή των ανθρώπων και περιόρισε στο ελάχιστο την κινητικότητά τους (Polanyi K., 1944). Μεταξύ 1780 και 1820, η βοήθεια στους φτωχούς στην Αγγλία υπερδιπλασιάστηκε. Καμία άλλη χώρα της Δυτικής Ευρώπης δεν γνώρισε μια τόσο γρήγορη αύξηση των δαπανών αρωγής. Ως αποτέλεσμα, οι χαμηλές δαπάνες ανακούφισης ως μερίδιο του εθνικού προϊόντος ήταν σημαντικά υψηλότερες στην Αγγλία από ό, τι αλλού στη δυτική Ευρώπη από το 1795 έως το 1834 (Lindert P.H., 1998). Οι αγρότες χρησιμοποίησαν τους Νόμους των φτωχών για τη μείωση του κόστους εργασίας τους, αντικαθιστώντας τις παροχές αρωγής, με τις πληρωμές μισθών. Η αύξηση των ανακουφιστικών δαπανών βοήθησε την επιδότηση των αγροτών σε βάρος των φορολογουμένων που δεν απασχολούνταν στην γεωργία (Slack P., 1996).

Από τον 18^ο αιώνα δίνεται όλο και μεγαλύτερη έμφαση στο εμπόριο και την υποβοήθηση της ανερχόμενης τάξης των εμπόρων στην προώθηση των λειτουργιών της. Η νέα φιλοσοφία έφερε μαζί της ένα νέο κοινωνικό πρόβλημα: πως να μείνουν οι φτωχοί, φτωχοί. «Για να είναι η κοινωνία ευχαριστημένη... είναι απαραίτητο μεγάλα τμήματα του πληθυσμού να είναι αμόρφωτοι καθώς επίσης και φτωχοί», έγραφε ο Μπέρναρντ Μάντενβιλ, ο ευφυέστερος και μοχθηρότερος κοινωνικός σχολιαστής

των αρχών του 18^{ου} αιώνα. Έτσι οι μερκαντιλιστές συγγραφείς κοίταζαν το φτηνό αγροτικό και βιομηχανικό εργατικό δυναμικό της Αγγλίας και ένευαν επιδοκιμαστικά (Heilbroner, 2000). Ιδρύματα για τον έλεγχο της φτώχειας και την καλλιέργεια του εργασιακού ήθους συναντάμε τον 18^ο αιώνα στο Αμβούργο της Γερμανίας, στο σύστημα των αποικιών των φτωχών στην Ολλανδία, στην Ιταλία με το θεσμό των δημόσιων εργαστηρίων και την ανάπτυξη ιδρυμάτων προστασίας παιδιών και αναπήρων στην Ελβετία, με προεξάρχουσες την Εκκλησία και την ιδιωτική πρωτοβουλία και αυξημένο το ρόλο του Κράτους κύρια στο τοπικό επίπεδο (Στασινοπούλου Ο., 2006).

1.1.3 19^{ος} Αιώνας: Θεμελίωση του Κράτους Πρόνοιας

Το κράτος πρόνοιας αποτελεί συγκεκριμένη και ιστορικά καθορισμένη μορφή του νεωτερικού κράτους σε συγκεκριμένες φάσεις της εξέλιξής του. Το κράτος συγκροτείται ως απρόσωπος πολιτικός μηχανισμός με υπέρτατη δικαιοδοσία σε μια ορισμένη εδαφική επικράτεια, ανεξάρτητος και υπερκείμενος της ιδιωτικής σφαίρας της κοινωνικής ζωής, που διατηρεί το μονοπώλιο της καταναγκαστικής ισχύος και ασκεί την εξουσία του βάσει των κανόνων δικαίου.

Η κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και οι μεγάλες αστικές επαναστάσεις που αποτέλεσαν πολιτική αποκρυστάλλωση της ηγεμονίας της αστικής τάξης στην οικονομία, επέφεραν σταδιακά τροποποιήσεις στα χαρακτηριστικά της λειτουργίας, της δομής και της φιλοσοφίας της κρατικής υπόστασης, διαμορφώνοντας το κράτος της νεωτερικότητας (Hall S., Giben B., 2003). Την πρώιμη αυτή περίοδο, το Κράτος εγγυάται τη βάση της αστικής κοινωνίας, την ατομική ιδιοκτησία και καθορίζει το γενικότερο πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορεί να εξελιχθεί ο ελεύθερος συναγωνισμός. Η βασική του λειτουργία έγκειται στην απρόσκοπτη αναπαραγωγή των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής κυρίως μέσω των κατασταλτικών μηχανισμών με την οργάνωση του στρατού και της αστυνομίας, καθώς το κύριο μέλημα ήταν η τήρηση της νομιμότητας και η προστασία του κράτους από εξωτερικούς εχθρούς (Kuhnl R., 1987).

Σε αυτή τη βάση, οργανώνεται το σύστημα της φορολογίας, ως κύρια πηγή πόρων του κράτους. Ταυτόχρονα, η φορολογία αποτελεί και προϋπόθεση για την άσκηση των δικαιωμάτων του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι, καθώς μόνο οι πολίτες που καταβάλλουν φόρο απολαμβάνουν τα συγκεκριμένα ατομικά δικαιώματα (Α. Καρβούνης, 2004). Συνολικά το πρώιμο αστικό κράτος προσανατολίζεται σύμφωνα με τη διατύπωση του 2^{ου} άρθρου της Διακήρυξης των δικαιωμάτων του 1789, στη διαφύλαξη των φυσικών και απαράγραπτων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ελευθερία, ιδιοκτησία, ασφάλεια και αντίσταση στην

καταπίεση. Το κράτος αρνείται να επικυρώσει κάθε θετική υποχρέωση αφοσίωσης ή κοινωνικής αλληλεγγύης (Ewald Fr., 2000).

Στο κυρίαρχο ιδεολογικό και αξιακό σύστημα της εποχής, τα άτομα υπάρχουν για τον εαυτό τους και είναι υπεύθυνα της μοίρας τους. Οι προνοιακές πρακτικές θεωρείται ότι αναπαράγουν τη φτώχεια που είναι μια μορφή υλικής, πνευματικής και ηθικής κατάπτωσης. Σύμφωνα με τα λόγια του J.B. Say «η κοινωνία δεν χρωστά την παραμικρή βοήθεια, το παραμικρό μέσο επιβίωσης στα μέλη της. Με την αυτόβουλη ένωση σε κοινωνία, καθένα από τα μέλη της εισφέροντας τον εαυτό του, θεωρείται ότι εισφέρει και τα μέσα επιβίωσής του» (Ewald Fr., 2000).

Το κράτος στο συγκεκριμένο στάδιο της ιστορικής του ανάπτυξης έχει περιγραφεί ως κράτος χωροφύλακας, καθώς οι κυρίαρχες λειτουργίες είναι πολιτικές και αποσκοπούν στη διασφάλιση της αναπαραγωγής των κυρίαρχων παραγωγικών σχέσεων. Σκοπός του δεν είναι η εξασφάλιση της ασφάλειας και της ευημερίας των πολιτών αλλά η ασφάλεια του δικαίου (Ρούσης Γ., 1984).

Η επέκταση και καθιέρωση της βιομηχανίας ως βασικής μονάδας παραγωγής, η μεγάλη αύξηση της παραγωγικότητας - με την μετατροπή της μεγάλης πλειοψηφίας των αγροτών γης σε εργάτες - απόρροια σε μεγάλο βαθμό της κοινωνικοποίησης της εργασίας, η θεαματική πρόοδος με τις εφευρέσεις και την άνθιση των επιστημών, η απελευθέρωση από τα δεσμά της φεουδαρχικής κοινωνίας, συμβαδίζουν με την όξυνση παλιών και την εμφάνιση νέων κοινωνικών προβλημάτων (Στασινοπούλου Ο., 1992).

Ταυτόχρονα η ανάδυση της σύγχρονης μεγαλούπολης ως κέντρου παραγωγικών δραστηριοτήτων, έδρας της διοίκησης και τόπου κατοικίας, πραγματοποιείται χωρίς πολεοδομικό σχεδιασμό, με έλλειψη δικτύων ύδρευσης και αποχέτευσης, καθαριότητας και αισθητικής των δρόμων και των κτιρίων. Η κοινωνική διαίρεση προβάλλεται στο χώρο για πρώτη φορά τόσο έντονα με τη διάκριση σε εργατικές και αστικές περιοχές. Οι άθλιες συνθήκες ζωής για την κοινωνική πλειοψηφία εγκυμονούν μεταδοτικές ασθένειες και νόσους (τύφος, χολέρα), (Hobsbawm Er., 2006).

Η μαζική φτώχεια παίρνει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: ευρεία έκταση που αφορά ολόκληρους πληθυσμούς, ένταση καθώς είναι διαρκής και η προέλευση της είναι η εργασία και όχι η έλλειψή της όπως παλιότερα (Ewald Fr., 2000). Η εξαθλίωση αποτελεί γενεσιουργό αιτία κοινωνικών φαινομένων όπως ο αλκοολισμός, η έξαρση της εγκληματικότητας, της πορνείας και της παιδοκτονίας, η διάχυση της βίας. Το ασφυκτικό κοινωνικό πλαίσιο ωθεί μεγάλα τμήματα της μισθωτής εργασίας στην υιοθέτηση συγκρουσιακών πρακτικών. Οι αυθόρμητοι και μεμονωμένοι αγώνες καταστέλλονται από την αστυνομία και το στρατό αρχικά, όμως σταδιακά μετασχηματίζονται σε οργανωμένο πολιτικό αγώνα μέσω των πρώτων μαζικών εργατικών συνδικάτων και πολιτικών κομμάτων (χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το

κίνημα των χαρτιστών στην Αγγλία 1835- 1845), σε ένα μόνιμο κοινωνικοπολιτικό φορέα πίεσης προς την εργοδοσία, για αύξηση των μισθών και βελτίωση των συνθηκών εργασίας και προς το κράτος για πολιτικά δικαιώματα και ανάπτυξη δομών κοινωνικής πολιτικής. Εξάλλου ο μαρασμός των συντεχνιών και των δομών αλληλοβοήθειας και υποστήριξης των μελών που είχε αναπτυχθεί στους κόλπους των συντεχνιών, καθώς και η βίαια αστικοποίηση που απομάκρυνε εκατομμύρια ανθρώπους από τις τοπικές κοινότητες και τα άτυπα δίκτυα κοινωνικής προστασίας, ωθεί το εργατικό κίνημα στην ανάπτυξη μορφών συλλογικής κάλυψης των αναγκών αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης.

Σταδιακά μέσα από τους αλληπάλληλους αγώνες του εργατικού κινήματος στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, αναγκάζεται το φιλελεύθερο κράτος να υιοθετήσει κοινωνικές πολιτικές και να παραχωρήσει περισσότερα πολιτικά δικαιώματα. Παράλληλα, η όξυνση του ανταγωνισμού μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων και η ανάγκη προστασίας της εθνικής βιομηχανίας και οικονομίας απέναντι στην έκθεση στο διεθνή ανταγωνισμό, προσανατολίζει την κρατική πολιτική στην ενεργό παρέμβαση στην οικονομία (Hobsbawm Εr., 2006). Η επέκταση των κοινωνικών λειτουργιών του κράτους στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, σηματοδοτεί τη διαδικασία μετάβασης από το κράτος χωροφύλακα, στο παρεμβατικό κράτος και στις πρώτες μορφές κοινωνικού κράτους. Η κοινωνική πολιτική του κράτους υλοποιείται μέσα από τη θέσπιση της κοινωνικής ασφάλισης, τον έλεγχο των ωρών εργασίας, τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας, τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, τη μαζικοποίηση της εκπαίδευσης (Στασινοπούλου Ο., 2006).

1.1.4 Ο πατέρας του κράτους πρόνοιας: Otto von Bismarck

Ο Otto von Bismarck, ήταν ένας από τους πιο σημαντικούς Γερμανούς πολιτικούς του 19ου αιώνα. Ως πρωθυπουργός της Πρωσίας από το 1862 ως το 1890, πραγματοποίησε την ενοποίηση της Γερμανίας και από το 1867 ήταν ο Καγκελάριος της Βόρειας Γερμανικής Συνομοσπονδίας. Όταν ιδρύθηκε η Γερμανική Αυτοκρατορία το 1871, έγινε ο πρώτος της Καγκελάριος.

Ένα σημαντικό επίτευγμα του Bismarck στη δεκαετία του 1880 ήταν στον τομέα της κοινωνικής νομοθεσίας. Η Γερμανία ήταν πολύ πίσω από τη Βρετανία σε επίπεδο νομοθεσίας που αφορά τις συνθήκες εργασίας. Κάτω και από την πίεση του εργατικού κινήματος και του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, του μεγαλύτερου τότε εργατικού κόμματος στον κόσμο, θεσπίζει τους νόμους εναντίον των σοσιαλιστών επιχειρώντας να ανακόψει την διευρυνόμενη επιρροή της σοσιαλδημοκρατίας, ενώ ταυτόχρονα εισάγει το πρώτο οργανωμένο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, που βασίζεται στην αρχή της κοινής ευθύνης εργατών και εργοδοτών (Στασινοπούλου Ο., 2006). Η έμπνευση προήλθε από αξιωματούχους – μεταρρυθμιστές του συστήματος, αλλά αν δεν υποστήριζε αυτές τις ιδέες, δεν θα είχαν τεθεί ποτέ σε

εφαρμογή. Ένα νομοσχέδιο για την ασφάλιση υγείας πέρασε το Reichstag (νομοθετικό σώμα της Γερμανίας) το 1883, το οποίο παρείχε παροχές μετά την τρίτη ημέρα της ασθένειας μέχρι το μέγιστο 13 εβδομάδες. Ακολούθως το 1884 ψηφίστηκε η ασφάλιση ατυχήματος (Kitchen M., 2006) και το 1889 ο νόμος ασφάλισης για την αναπηρία και το γήρας (Palier B., 2010, σελ. 116). Τα μέτρα αυτά σχεδιάστηκαν επίσης, για να αποδυναμώσουν περαιτέρω το Reichstag και να ενισχύσουν το κράτος (Kitchen M., 2006).

Οι νόμοι αυτοί συνάντησαν έντονες αντιδράσεις από τους φιλελεύθερους και το Κόμμα του Κέντρου, και δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι χρειάστηκε σχεδόν μια δεκαετία για να περάσουν οι νόμοι αυτοί. Στόχος τους ήταν η ανακούφιση από τη δυστυχία που προκαλούσε η οικονομική κρίση και η αυξημένη φορολογία, και να πάρουν τον άνεμο από τα πανιά των σοσιαλδημοκρατών. Ο κρατισμός προτάθηκε ως αντίδοτο στην κοινωνική δημοκρατία. Ωστόσο, παρά τις όποιες προθέσεις τους, τα μέτρα αυτά ήταν μέτρα εκσυγχρονισμού και πολύ προοδευτικά. Από την άλλη πλευρά, δεν έκαναν τίποτα για να σταματήσουν την πρόοδο της Σοσιαλδημοκρατίας, τα επιδόματα ασθένειας ήταν ακόμη υπερβολικά χαμηλά και δεν περιλάμβαναν ασφάλιση ανεργίας. Παρ' όλες τις ατέλειές τους, έθεσαν τα θεμέλια του κράτους πρόνοιας στη Γερμανία. (Kitchen M., 2006).

1.1.5 20^{ος} Αιώνας: Εδραίωση του Κράτους Πρόνοιας

Έχοντας ως επίκεντρο κυρίως την Ευρώπη, η ιστορική εξέλιξη του σύγχρονου κοινωνικού κράτους διατρέχει τέσσερα στάδια ανάπτυξης: Το πρώτο στάδιο είναι του αποκαλούμενου «πειραματισμού». Εκτείνεται μεταξύ 1870 και 1930, οπότε προωθούνται νομοθετικές ρυθμίσεις με σκοπό τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, εκπαίδευσης, υγείας. Ο πειραματισμός αφορά στο είδος των κοινωνικών προγραμμάτων, στις αρχές και στους δικαιούχους. Το δεύτερο στάδιο, που εκτείνεται έως τη δεκαετία του 1950, είναι αυτό της «σταθεροποίησης». Αρχές και προγράμματα της προηγούμενης περιόδου σταθεροποιούνται και ολοκληρώνονται, ενώ επεκτείνονται και σε άλλα κράτη, πλην των αρχικών (Σακελλαρόπουλος Θ. κ.ά., 2018). Το τρίτο στάδιο, της «επέκτασης», φτάνει έως και τα τέλη της δεκαετίας '70, με κύριο χαρακτηριστικό τον αναδιανεμητικό του ρόλο. Καθώς η οικονομική ανάπτυξη επέτρεψε την αύξηση των κοινωνικών δαπανών και, μέσω αυτών, την επέκταση των κοινωνικών προγραμμάτων και των υπηρεσιών, η πλήρης απασχόληση, η αύξηση και η γενίκευση των κοινωνικών παροχών, η κοινωνική συναίνεση και ο θετικός ρόλος των συνδικάτων δημιούργησαν τη χρυσή εποχή του κράτους πρόνοιας. Το τέταρτο στάδιο, της «κρίσης», συμπίπτει με τη γενικότερη οικονομική και κοινωνική κρίση που εξελίσσεται έως τις ημέρες μας. Το κοινωνικό κράτος, οι πολιτικές του, οι πηγές χρηματοδότησης και οι στόχοι του, βρίσκονται υπό αμφισβήτηση: ακολουθώς και τα παραδοσιακά

στηρίγματά του – το κράτος, τα συνδικάτα, η οικογένεια – βρίσκονται σε παρακμή. Το κύριο αίτημα – οικονομικών και μη παραγόντων – αποτελεί η περικοπή των δαπανών, η μείωση του κόστους των κοινωνικών προγραμμάτων, με συνεπακόλουθο την συρρίκνωση των παροχών (Σακελλαρόπουλος κ.ά., 2018).

Η έλευση του 20^{ου} αιώνα σηματοδοτεί την εμφάνιση μιας σειράς κρισιακών φαινομένων που εκκινώντας από τις αναπτυγμένες κοινωνίες της δύσης, θα εντάξουν στη δίνη τους το σύνολο σχεδόν των χωρών του κόσμου. Ο Α΄ παγκόσμιος πόλεμος, η Οκτωβριανή Επανάσταση στη Ρωσία, καθώς και οι αποτυχημένες εργατικές εξεγέρσεις σε μια σειρά άλλων χωρών (Ουγγαρία, Γερμανία, Ιταλία) αποτελούν μοχλό εξελίξεων και θέτουν επιτακτικά το ζήτημα των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων. Εισηγητικές εκθέσεις νόμων στην Αγγλία το 1919, επισημαίνουν την αναγκαιότητα εξασφάλισης μεγάλου μέρους του κόστους αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης από το κράτος, ως ανάχωμα απέναντι στη σοσιαλιστική επιρροή και την κοινωνική όξυνση. Η οικονομική κρίση της δεκαετίας του '30, η άνοδος του φασισμού και ο επερχόμενος β΄ παγκόσμιος πόλεμος επιβάλλουν τον αναπροσδιορισμό των κρατικών πολιτικών σε μια σειρά από χώρες (Στασινοπούλου Ο., 2006).

Επιπλέον, οι πόλεμοι προκαλούν μεγάλες φυσικές καταστροφές στις υποδομές και τις κοινωνικές δομές, οι οποίες απαιτούν την συλλογική κρατική παρέμβαση προκειμένου να επανέλθουν σε «φυσιολογικά» επίπεδα λειτουργίας. Μεταξύ αυτών οι καταστροφές που προκάλεσαν οι βομβαρδισμοί των Γερμανών στη Μεγάλη Βρετανία κατά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, οι οποίες οδήγησαν μεταξύ άλλων, στην ανάπτυξη των δημόσιων κατοικιών από την τοπική αυτοδιοίκηση, χάρη στις οποίες επιλύθηκε το πρόβλημα στέγασης εκατομμυρίων οικογενειών που ανήκαν στα λαϊκά στρώματα (Δημουλάς Κ., Οικονόμου Χ., 2010). Ο σημαντικότερος παράγοντας ανάπτυξης της κοινωνικής πολιτικής είναι η βιομηχανική επανάσταση και η επέκταση της μισθωτής απασχόλησης, που συνόδευε την επέκταση του καπιταλισμού. Τούτο είχε ως αποτέλεσμα, η μεγάλη μάζα των ανθρώπων στις σύγχρονες κοινωνίες να μην μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες επιβίωσης σε περιπτώσεις που δεν μπορεί να εργαστεί (ανατροφή παιδιών, ασθένεια, ανεργία, γήρας), καθώς οι άνθρωποι αυτοί δεν διαθέτουν περιουσία ή μέσα παραγωγής, παρά μόνο την εργατική τους ικανότητα για να επιβιώσουν (Δημουλάς Κ., Οικονόμου Χ., 2010).

1.1.6 Έκθεση Beveridge

Η έκθεση του William Beveridge, Προέδρου μιας διυπουργικής Επιτροπής στην Μεγάλη Βρετανία, την οποία εισηγήθηκε τον Νοέμβριο του 1942 στην Βουλή των Κοινοτήτων (Beveridge W.,

1942), αποτέλεσε το σημείο αναφοράς για την ανάπτυξη της σύγχρονης κοινωνικής πολιτικής. Εκπονήθηκε κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου και προέβλεπε την δημιουργία ενός εθνικού συστήματος υγείας, την επίτευξη της πλήρους απασχόλησης και την προώθηση ενός συστήματος οικογενειακών επιδομάτων ως απαραίτητο συμπλήρωμα στα επιδόματα ανεργίας. Βασικό σκοπό είχε να ηττηθούν οι «πέντε γίγαντες» που καταπιέζουν τον σύγχρονο άνθρωπο και εμποδίζουν την ευημερία του: η ανάγκη, η απραξία / οκνηρία, η άγνοια, η ασθένεια και η εξαθλίωση (Δημουλάς Κ., Οικονόμου Χ., 2010).

Το σύστημα αυτό της κοινωνικής ασφάλισης εξασφάλιζε ότι, όταν άτομα δεν εργαζόνταν λόγω προσωρινής ανεργίας, σοβαρής ασθένειας, αναπηρίας ή συνταξιοδότησης, θα λαμβάνουν κοινωνικές παροχές ή συντάξεις γήρατος. Αυτά θα εγγυώνται για όλους τους ενήλικες (ή τις οικογένειες) ένα βασικό εισόδημα, εξαλείφοντας έτσι τις ανάγκες· κανείς δεν θα χρειαζόταν να λιμοκτονήσει επειδή ήταν πάρα πολύ άρρωστος ή ηλικιωμένος για να εργαστεί ή επειδή δεν υπήρχαν αρκετές δουλειές σε κάποια συγκεκριμένη χρονική στιγμή (Dorey P., 2015). Το σύστημα προέβλεπε την χρηματοδότησή του κύρια από την φορολογία και τις ασφαλιστικές εισφορές των εργαζομένων, η αυξητική προοδευτικότητα της οποίας – μεγαλύτεροι μισθοί / μεγαλύτερη συνεισφορά – εξασφάλιζε την αναδιανεμητική διάσταση του συστήματος και συνέβαλε σημαντικά στην άμβλυνση της φτώχειας, θεωρώντας την πλήρη απασχόληση ζωτικής σημασίας, μέσω της συμβολής όλων στην φορολογία και την εθνική ασφάλιση. Ο Beveridge πιστώνεται με το πρώτο ολοκληρωμένο σχέδιο για ένα κράτος πρόνοιας που θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες των πολιτών "από το λίκνο στον τάφο". Η κατάκτηση των πέντε γιγάντων - της ανάγκης, της άγνοιας, της εξαθλίωσης, της αδράνειας και της ασθένειας -, παρείχε τη βάση για ένα σχέδιο βασισμένο σε κατ' αποκοπή συνεισφορές για την παροχή καθολικών οφελών (Timmons N., 2017).

1.2. Θεωρίες Κράτους Πρόνοιας

(Στρουκτουραλιστική – Θεσμική Θεωρία)

Η κρίση του κράτους – πρόνοιας από τα μέσα της δεκαετίας του '70 προκάλεσε ένα σημαντικό αριθμό ερευνητών να ενασχοληθούν όχι μόνο με τα αίτια της κρίσης, αλλά και με τα αίτια της γέννησης και της ανάπτυξης του κράτους – πρόνοιας. Η ιστορική ανάλυση των κρατών πρόνοιας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καταδεικνύει την ύπαρξη των διαφορετικών χαρακτηριστικών τους. Δύο θεωρίες καλούνται να απαντήσουν στο κρίσιμο ερώτημα που αφορά την ύπαρξη και την έκταση της διαφορετικότητας στα ευρωπαϊκά κράτη: η στρουκτουραλιστική και η θεσμική (Ρομπόλης Σ., Χλέτσος Μ., 1995).

Κατά την στρουκτουραλιστική θεωρία, το ίδιο το σύστημα είναι αυτό που προκαλεί την εμφάνιση του κράτους – πρόνοιας. Επειδή δε, η θεωρία αυτή επικεντρώνεται στους νόμους κίνησης του συστήματος, προσπαθεί να βρει κοινούς παράγοντες που υπήρξαν στις διάφορες χώρες και προκάλεσαν την εμφάνισή του. Ο κυριότερος αιτιώδης παράγοντας της ύπαρξης του κράτους – πρόνοιας ήταν η εκβιομηχάνιση των ευρωπαϊκών κοινωνιών την περίοδο εκείνη (Flora and Alber, 1981). Το κράτος – πρόνοιας προβάλλεται ως η απάντηση στο πολιτικό πρόβλημα επίλυσης των συνθηκών διαβίωσης της εργατικής τάξης την περίοδο της εκβιομηχάνισης. Οι διαφορετικές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν στη κάθε χώρα εκείνη την περίοδο, επηρέασαν και καθόρισαν την διαφορετική μορφή του κράτους πρόνοιας (Ρομπόλης Σ., Χλέτσος Μ., 1995).

Το κύριο μειονέκτημα αυτής της προσέγγισης για τα αίτια της γένεσης και ανάπτυξης του κράτους – πρόνοιας είναι η αδυναμία της να εξηγήσει επακριβώς, γιατί η κοινωνική πολιτική σε πολλές χώρες προϋπήρχε της γέννησης του κράτους πρόνοιας (Esping – Andersen, 1990) και πως μεταβαίνουμε από την ανάπτυξη, στην κρίση του κράτους – πρόνοιας (Lautier, 1995).

Σύμφωνα με την δεύτερη προσέγγιση (θεσμική), η ανάπτυξη των θεσμών την καπιταλιστική περίοδο επηρέασαν την μορφή του κράτους και προκάλεσαν την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας. Σύμφωνα με τον Polanyi (1944), οποιαδήποτε προσπάθεια απομόνωσης της οικονομίας από τους κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς, θα οδηγήσει στην καταστροφή της κοινωνίας. Έτσι, η κοινωνική πολιτική και κατ' επέκταση το κράτος – πρόνοιας, αποτελούν την απαραίτητη προϋπόθεση για την συνύπαρξη της οικονομίας μέσα από τους κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς. Το κύριο μειονέκτημα της άποψης αυτής είναι η σχέση που ενυπάρχει ανάμεσα στους δημοκρατικούς θεσμούς και το κράτος πρόνοιας. Οι κύριες λειτουργίες του κράτους πρόνοιας υπάρχουν σήμερα, χάρη στην ύπαρξη των δημοκρατικών θεσμών, αλλά η ανάπτυξη των δημοκρατικών θεσμών δεν γίνεται κατ' ανάγκη επειδή υπάρχει κράτος – πρόνοιας. Κατά συνέπεια σε χώρες, όπου δεν υπάρχει ανεπτυγμένη δημοκρατία, δεν υπάρχει και ανεπτυγμένο κράτος πρόνοιας (Ρομπόλης Σ., Χλέτσος Μ., 1995).

Η ύπαρξη των κοινωνικών δικαιωμάτων, της ασφάλειας του εισοδήματος και της ανάγκης για επίτευξη ισότητας ανάμεσα στους πολίτες (Esping – Andersen 1985), αποτελεί μία νέα εκδοχή για τα αίτια της γέννησης και ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας. Παραπλήσια θέση έχει υποστηριχθεί από τον Eward (1986), σύμφωνα με τον οποίο, η ανάγκη για κοινωνική δικαιοσύνη και κοινωνική αλληλεγγύη, η ανάγκη για κοινωνική εξασφάλιση απέναντι στο ατύχημα οδήγησαν στην γέννηση και ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας (Ρομπόλης Σ., Χλέτσος Μ., 1995).

1.3 Επιδιώξεις και Στόχοι της Κρατικής Παρέμβασης

Η Στασινοπούλου διακρίνει πέντε βασικές οπτικές θεώρησης της κρατικής παρέμβασης μέσω της κοινωνικής πολιτικής. Η πρώτη, αφορά την κοινωνική πολιτική ως *μέσο επίτευξης της ευημερίας*, η οποία θεμελιώθηκε από Άγγλους διανοητές της αγγλοσαξονικής εργατικής παράδοσης και κυρίως από τη φαβιανή αντίληψη για την κοινωνία και την κοινωνική πολιτική. Η ευημερία συνδέεται με την ικανοποίηση των αναγκών των ατόμων, οι οποίες όμως δεν μπορούν να οριστούν εύκολα, πολλές φορές συγχέονται με τις επιθυμίες των ατόμων και διαφοροποιούνται ανάλογα με τον κύκλο ζωής του ανθρώπου και τους φυσικούς και πολιτικούς κινδύνους και το βαθμό που κάθε άτομο είναι ευάλωτο σε αυτούς. Για τους λόγους αυτούς, προτάσσεται η συλλογική ικανοποίηση των αναγκών, παρά σε ατομική βάση (Δημουλάς Κ., Οικονόμου Χ., 2010).

Η δεύτερη, αφορά την κοινωνική πολιτική από την *οπτική του κινδύνου* (ατύχημα, ασθένεια, γηρατειά, θάνατος, ανεργία), η αντιμετώπιση των οποίων προϋποθέτει ευρείες, υψηλού κόστους και δομικού τύπου παρεμβάσεις, υπό το πρίσμα της συλλογικής παρέμβασης που κατορθώνει να επιμερίσει τα βάρη της αντιμετώπισης αυτών των κινδύνων, καθώς στην πράξη εκείνοι που συνεισφέρουν είναι πολλοί περισσότεροι από αυτούς που αντιμετωπίζουν συγκεκριμένους κινδύνους και δεν είναι άλλος από τον θεσμό της κοινωνικής ασφάλισης.

Η *οπτική της κοινωνικής αλλαγής* συνδέεται με την διάκριση μεταξύ «κοινωνιακής» και κοινωνικής πολιτικής του Ούγγρου μελετητή Sz. Ferge. Όπως σημειώνει η Όλγα Στασινοπούλου, «Η κοινωνιακή πολιτική συγκροτείται από τις επιμέρους πολιτικές που στοχεύουν στη βαθύτερη αναδιάρθρωση της κοινωνίας - γι' αυτό και (ο Sz. Ferge) την ονόμασε δομική-μία ευρύτερη διαδικασία κοινωνικής αλλαγής με επικέντρωση στην κοινωνική αναπαραγωγή», στο πλαίσιο της οποίας αναπτύσσονται προγράμματα κοινωνικής πολιτικής και ιδιαίτερα αυτά που συνδέονται με επιλεκτικές κοινωνικές παροχές. Η οπτική της κοινωνικής αλλαγής συνδέεται με μέτρα αντιμετώπισης των προβλημάτων που προκαλούν οι κοινωνικές και οικονομικές αναδιαρθρώσεις και από αυτή την οπτική αποτελεί πολύτιμο εργαλείο υποστήριξης της κοινωνικής αλλαγής. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η υλοποίηση από την κυβέρνηση ή την τοπική αυτοδιοίκηση προγραμμάτων κατάρτισης ή επανακατάρτισης - με αφορμή το κλείσιμο σημαντικού αριθμού επιχειρήσεων - για όσους χάνουν την εργασία τους ώστε να αποκτήσουν νέες δεξιότητες και να βελτιώσουν τις προοπτικές απασχόλησής τους σε νέους τομείς και υπηρεσίες.

Η κοινωνική πολιτική ως *παρέμβαση στην κοινωνική αναπαραγωγή*, αναφέρεται κύρια στην μαρξιστική παράδοση και συνδέει την κοινωνική πολιτική με τις ανάγκες παραγωγής και αναπαραγωγής

του καπιταλιστικού συστήματος. Η αναπαραγωγή των εργαζομένων αφορά την βιολογική, με κάλυψη αντίστοιχα των βιολογικών αναγκών (τροφή, στέγη, ένδυση, υγεία) και την κοινωνική αναπαραγωγή τους με την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών τους (κοινωνικές σχέσεις, διασκέδαση, ψυχαγωγία, αναψυχή), αλλά και την διατήρηση και αναπαραγωγή κοινωνικών θεσμών που επιτρέπουν και υποστηρίζουν την αναπαραγωγή της μισθωτής σχέσης εργαζόμενου και εργοδότη (οικογένεια, σχολείο, πολιτισμός, υπηρεσίες υγείας, κλπ.). Καθώς λοιπόν, ο εργοδότης επιδιώκει την μεγιστοποίηση του ατομικού του κέρδους, τείνει να υποσκάπτει τα θεμέλια της σχέσης αυτής, τις συνθήκες βιολογικής και κοινωνικής αναπαραγωγής των εργαζομένων, προκειμένου να μεγιστοποιεί και να ικανοποιεί τα άμεσα ατομικά του συμφέροντα, οδηγώντας τον εργαζόμενο στην βιολογική εξάντληση και φθορά. Εδώ, θεμελιώνεται η ανάγκη για την κοινωνική πολιτική ως παρέμβαση στην κοινωνική αναπαραγωγή, προκειμένου να διασφαλίζεται η σχέση εργαζόμενου – εργοδότη και να επιτυγχάνεται ο κοινωνικός έλεγχος (Δημουλάς Κ., Οικονόμου Χ., 2010).

Η κοινωνική πολιτική υπό την *οπτική των σχέσεων εξουσίας και του κυρίαρχου λόγου*, φέρεται να «κατασκευάζει» τις κοινωνικές κατηγορίες που χρήζουν κοινωνικής παρέμβασης και βοήθειας ή κοινωνικής προστασίας και κατ' αυτόν τον τρόπο ορίζει τις συμπεριφορές που θα πρέπει να εκδηλώσουν οι άνθρωποι, προκειμένου να επωφεληθούν των κοινωνικών παροχών, προσδιορίζοντας τις προϋποθέσεις και τις προδιαγραφές στις οποίες θα πρέπει να ανταποκρίνεται κάποιος για να είναι δικαιούχος των κοινωνικών προγραμμάτων και των κοινωνικών υπηρεσιών, να διασφαλίζεται δηλαδή ο κοινωνικός έλεγχος και η αναπαραγωγή της εξουσίας των κυρίαρχων κοινωνικά ομάδων. Πρόκειται για μια οπτική της κοινωνικής πολιτικής η οποία στηρίζεται στις κριτικές προσεγγίσεις των Foucault και Leotard και υιοθετήθηκε από τους θεωρητικούς των νέων κοινωνικών κινημάτων (αντιρατσιστικό, φεμινιστικό). Σύμφωνα με την Στασινοπούλου, «ο λόγος τον οποίο εκφέρουν φορείς, ειδικοί, επαγγελματίες και πολιτικοί στο πλαίσιο σχεδιασμού και της εφαρμογής των μέτρων κοινωνικής πολιτικής, η γλώσσα η οποία υιοθετείται και καθιερώνεται, δεν αποτελούν απλά έναν τρόπο συμβολικής επικοινωνίας, αλλά έναν δυναμικό παράγοντα κοινωνικής κατασκευής προβλημάτων, χαρακτηρισμού και κατάταξης ανθρώπων σε κατηγορίες...».

1.4 Μοντέλα Κράτους Πρόνοιας

Η ύπαρξη διαφορετικών μορφών κρατών πρόνοιας στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες μπορεί να αιτιολογηθεί μόνο μέσα από την αιτιολόγηση του τρόπου γέννησης και ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας σε αυτές τις χώρες. Η πρώτη προσπάθεια έγινε από τον R. Titmuss (1974), ο οποίος στη βάση των

διαφορετικών «ποιοτικών» χαρακτηριστικών διατύπωσε την έννοια του μοντέλου ευημερίας για να περιγράψει τις λειτουργίες της κοινωνικής πολιτικής σε διαφορετικές χώρες, περιγράφοντας τρία διαφορετικά μοντέλα κράτους – πρόνοιας: α) το υπολειμματικό, β) το δημοκρατικό και γ) το θεσμικό – αναδιανεμητικό. Το κύριο κριτήριο κατάταξης των προαναφερόμενων μοντέλων ήταν ο ρόλος της αγοράς, σε σχέση με τις πολιτικές πρόνοιες που προέρχονται από το κράτος (Χλέτσος 2011). Η ολιστική ερμηνεία του R. Titmuss, ο οποίος θεωρεί την κοινωνική πολιτική αναπόσπαστο μέρος της κοινωνίας, που εξελίσσεται σε στενότερη σχέση με τα άλλα κοινωνικά πεδία, φαίνεται να ερμηνεύει σωστότερα και σε συνθετική βάση το φαινόμενο του κοινωνικού κράτους (Σακελλαρόπουλος 2011).

1.4.1 Μοντέλο Υπολειμματικής Πρόνοιας

Το μοντέλο της υπολειμματικής πρόνοιας στηρίζεται στη φιλοσοφία του laissez – faire και στην παραδοχή ότι υπάρχουν δύο «φυσικά» ή κοινωνικά προσδιοριζόμενα κανάλια μέσω των οποίων αντιμετωπίζονται οι ανάγκες των ατόμων: η ιδιωτική αγορά και η οικογένεια (Δημουλάς Κ., Οικονόμου Χ., 2010). Μόνο όταν οι δύο αυτοί θεσμοί καταρρέουν, θα πρέπει να παρεμβαίνουν οι δημόσιοι θεσμοί της πρόνοιας, και θα πρέπει η παρέμβαση αυτή να είναι προσωρινή, με στόχο την αποφυγή της εξαθλίωσης και την παροχή βοήθειας σε εκείνους που πραγματικά την χρειάζονται, ενθαρρύνοντας ταυτόχρονα την ατομική πρωτοβουλία και τον υγιή ανταγωνισμό. Οι υποστηρικτές του, τονίζουν την ευεργετική για το κοινωνικό σύνολο οικονομία πόρων, η οποία επιτυγχάνεται με την ορθολογική αξιοποίησή τους, εκεί όπου υπάρχει πραγματική ανάγκη, και με την ταυτόχρονη προαγωγή της ατομικής πρωτοβουλίας και της ελεύθερης επιλογής που απολαμβάνουν οι καταναλωτές των υπηρεσιών (Στασινοπούλου Ο., 2006).

1.4.2 Μοντέλο Επίδοσης (Βιομηχανικό)

Το δεύτερο μοντέλο, είναι αυτό των βιομηχανικών επιτευγμάτων ή μοντέλο επίδοσης, το οποίο συνδυάζει την ισχυρή παρουσία των θεσμών κοινωνικής πρόνοιας ως προσαρτήσεις στην οικονομία. Υποστηρίζει ότι οι κοινωνικές ανάγκες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται στην βάση της αξιοκρατίας, των επιδόσεων της εργασίας, της παραγωγικότητας και των προσόντων, ο δε ρόλος της κοινωνικής ασφάλισης είναι συμπληρωματικός με τον ρόλο της οικονομίας. Η Μεγάλη Βρετανία παρουσιάζει στοιχεία αυτού του μοντέλου, αλλά και στοιχεία υπολειμματικού (Χλέτσος 2011). Απορρέει από ποικίλες ψυχολογικές θεωρίες αναφορικά με τα κίνητρα, τις προσπάθειες και τις επιβραβεύσεις, καθώς και την μορφοποίηση της ταξικής και ομαδικής πίστης (Δημουλάς Κ., Οικονόμου Χ., 2010).

1.4.3 Θεσμικό - Αναδιανεμητικό Μοντέλο

Το θεσμικό ή αναδιανεμητικό μοντέλο συναντάται στις Σκανδιναβικές χώρες και το πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής χαρακτηρίζει η καθολική κάλυψη των αναγκών έξω από τους μηχανισμούς της αγοράς (Χλέτσος 2011). Η κοινωνική πρόνοια αντιμετωπίζεται ως κύριος μηχανισμός ενσωμάτωσης στην κοινωνία, παρέχοντας καθολικές υπηρεσίες εκτός της αγοράς και στη βάση της αρχής της ικανοποίησης των αναγκών. Κατά ένα μέρος βασίζεται στις θεωρίες για τις πολλαπλές επιδράσεις της κοινωνικής αλλαγής και του οικονομικού συστήματος και κατά ένα άλλο μέρος στην αρχή της κοινωνικής ισότητας. Είναι ένα μοντέλο που ενσωματώνει την επιταγή της αναδιανομής των πόρων (Ρομπόλης Σ., Χλέτσος Μ., 2010).

1.5 Καθεστώς Κράτους Πρόνοιας στον Ευρωπαϊκό χώρο

Η προσέγγιση του Titmuss (1958 και 1974), έδωσε αφορμή για νέες αναλύσεις για την ανάπτυξη του κράτους – πρόνοιας και τις διαφοροποιήσεις που αυτό παρουσίαζε από χώρα σε χώρα, από τις οποίες η κυριότερη είναι αυτή του Esping – Andersen (1985β, 1987β, 1990), σύμφωνα με τον οποίο διακρίνουμε τρία είδη κρατών πρόνοιας. Ειδικότερα, ο Esping – Andersen χρησιμοποιεί τον όρο προνοιακό καθεστώς (welfare regime) αντί του όρου κράτους πρόνοιας (welfare state). Από τις μεταγενέστερες ομαδοποιήσεις των καθεστώτων κράτους πρόνοιας (regimes) ευρύτερη αποδοχή στη βιβλιογραφία βρήκε η μοντελοποίηση του Esping-Andersen. Ο τελευταίος αναζήτησε και, τελικά, διατύπωσε μία θεωρία με εμπειρική θεμελίωση, που έχει ως άξονα τον βαθμό αποεμπορευματοποίησης της εργατικής δύναμης. Στον καπιταλισμό, υποστηρίζει, η εργασία αποτελεί εμπόρευμα που αγοράζεται και πουλιέται στην αγορά, όπως κάθε άλλο. Ο εργαζόμενος οφείλει να επιζήσει από την πώληση του εμπορεύματός του. Αυτό είναι και το μοναδικό του εισόδημα. Η εισαγωγή της κοινωνικής ασφάλισης, των παροχών, των οικογενειακών επιδομάτων κ.λπ., ωστόσο, μειώνει τον βαθμό εμπορευματοποίησης της εργασίας. Οι πολίτες και οι εργαζόμενοι δεν εξαρτούν την επιβίωσή τους αποκλειστικά από την αγορά. Με βάση αυτήν τη διάκριση, ο Esping - Andersen εντόπισε τρία μοντέλα κράτους πρόνοιας: Το φιλελεύθερο, το συντηρητικό - κορπορατιστικό και το σοσιαλδημοκρατικό (Σακελλαρόπουλος Θ., 2011).

1.5.1 Το Συντηρητικό Καθεστώς Κράτους Πρόνοιας

Σύμφωνα με τον Esping – Andersen (1990), το συντηρητικό-κορπορατιστικό μοντέλο συναντάται σε χώρες όπως η Γερμανία, η Γαλλία, η Ιαπωνία κ.λπ.. Το δικαίωμα στην κοινωνική προστασία και τις κοινωνικές παροχές εκπηγάζει από τη δυνατότητα απασχόλησης του ατόμου και παρέχεται στη βάση της

ανταποδοτικότητας. Το κράτος υποκαθιστά την αγορά στην παροχή αυτών των υπηρεσιών. Ο ιδιωτικός τομέας της κοινωνικής προστασίας, όπως η ιδιωτική ασφάλιση, είναι περιορισμένος. Η αναδιανομή πόρων επιτελείται μέσα στο στενό κύκλο των εργαζομένων και της οικογένειας. Η σημασία της τελευταίας, ως δικαιούχου παροχών, είναι μεγάλη. Το συντηρητικό *μοντέλο* ευνοεί και λειτουργεί υπέρ ατόμων που έχουν επαγγελματική και κοινωνική θέση, ενώ αποκλείει τους μη εργαζόμενους. Γι' αυτό και ο αναδιανεμητικός ρόλος του κράτους είναι περιορισμένος.

1.5.2 Το Φιλελεύθερο Καθεστώς Κράτους Πρόνοιας

Το φιλελεύθερο αγγλοσαξονικό κοινωνικό κράτος διέπεται από τις αρχές και τη φιλοσοφία του υπολειμματικού μοντέλου κοινωνικής πολιτικής. Αυτό το καθεστώς πρόνοιας ευνοεί την αγορά σε βάρος των κεντρικών ρυθμίσεων και της κεντρικής αναδιανομής. Είναι η περίπτωση όπου η κατάσταση αποεμπορευματοποίησης είναι η λιγότερο αναπτυγμένη, καθώς το κράτος επιδοτεί τις παροχές μέσω της αγοράς, κατόπιν ελέγχου του εισοδήματος. Οι μεταβιβαστικές πληρωμές είναι περιορισμένες, το ίδιο και τα προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης. Η κοινωνική παρέμβαση συμβάλλει στην αναπαραγωγή της πόλωσης του πλούτου, αλλά και των κοινωνικών ανισοτήτων, καθώς η ισότητα που εξασφαλίζει είναι ισότητα προς τα κάτω (Σακελλαρόπουλος Θ., 2011). Η κάλυψη των αναγκών αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης πρέπει να γίνεται μέσα από τους μηχανισμούς της ελεύθερης αγοράς και την οικογένεια. Το κράτος δρα ως τελευταίο δίκτυο ασφαλείας για την αποφυγή της εξαθλίωσης. Τα συστήματα κοινωνικής προστασίας βασίζονται στην οργάνωση και προσφορά υπηρεσιών στους δικαιούχους και όχι σε χρηματικές παροχές. Αναπτύσσονται συστήματα εξακρίβωσης της οικονομικής κατάστασης και των συγκεκριμένων αναγκών για τις οποίες χρειάζεται η παρέμβαση του κράτους (Στασινοπούλου Ο., 2006).

1.5.3 Το Σοσιαλιστικό Καθεστώς Κράτους Πρόνοιας

Στο σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο σύμφωνα με τον Esping – Andersen (1990), επικρατεί η αρχή της πλήρους αποεμπορευματοποίησης των κοινωνικών παροχών. Ο κεντρικός αναδιανεμητικός μηχανισμός πόρων του κράτους είναι καθοριστικός. Επικρατεί καθολική κάλυψη των αναγκών, ενώ η πλήρης απασχόληση και η ισότητα αποτελούν μόνιμους στόχους της κοινωνικής πολιτικής. Η αρχή της καθολικότητας των παροχών συνδέεται με την ιδιότητα του πολίτη και όχι με τη θέση της εργασίας ή την ανάγκη. Το προνοιακό αυτό καθεστώς έχουν υιοθετήσει χώρες όπως η Σουηδία, η Νορβηγία, η Αυστρία, η Δανία κ.ά. Αποκαλείται επίσης «σοσιαλδημοκρατικό» ή και «σκανδιναβικό μοντέλο», διότι εφαρμόστηκε από σοσιαλδημοκρατικά κόμματα κυρίως στις Σκανδιναβικές Χώρες και αποτέλεσε για

πολλές δεκαετίες το εναλλακτικό σχέδιο της σοσιαλδημοκρατίας έναντι του καπιταλισμού και του υπαρκτού σοσιαλισμού.

1.5.4 Το Νοτιοευρωπαϊκό Καθεστώς Κράτους Πρόνοιας

Σύμφωνα με τον Σακελλαρόπουλο (2011), η τυπολογία των καθεστώτων πρόνοιας έχει στατικό χαρακτήρα, καθώς περιγράφει την ιστορική πραγματικότητα μιας ορισμένης περιόδου. Δεν συνεξετάζει τις επιμέρους ιδιομορφίες των στοιχείων της ομάδας και δεν εξαντλεί τις υπάρχουσες περιπτώσεις. Συγγραφείς όπως οι Mishra (1984), Wilensky και Lebeaux (1965) Furniss και Tilton (1977), Fr. Castels (1989) επιχείρησαν δικές τους τυπολογικές διακρίσεις. Πολλοί υποστηρίζουν την ύπαρξη ενός νοτιοευρωπαϊκού μοντέλου πρόνοιας, όπου η κοινωνική φροντίδα ασκείται κυρίως από την οικογένεια, ενώ η κεντρική αναδιανομή εξαντλείται κυρίως στην παροχή συντάξεων (Ferrera, 1996).

1.6 Οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της απασχόλησης και της Κοινωνικής Πολιτικής

Με περισσότερα από 460 εκατομμύρια καταναλωτές, η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί την ευρύτερη, χωρίς σύνορα, ενιαία αγορά στον κόσμο. Η αρχή ότι τα πρόσωπα, τα εμπορεύματα, οι υπηρεσίες και τα κεφάλαια πρέπει να κυκλοφορούν ελεύθερα στο εσωτερικό της ΕΕ διατυπώθηκε στην Ιδρυτική της Συνθήκη το 1957 (<https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-rome>). Μόλις στη δεκαετία του '80 όμως συμφώνησαν οι ηγέτες της ΕΕ σε μια στρατηγική για την υλοποίησή της. Το 1985, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε τα σχέδιά της για την ίδρυση μιας Ευρώπης χωρίς σύνορα αίροντας τα τεχνικά, κανονιστικά, νομικά και γραφειοκρατικά εμπόδια στο εμπόριο μεταξύ των χωρών της ΕΕ, αρχής γενομένης από την 31η Δεκεμβρίου 1992. Ωστόσο, η ενιαία αγορά δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί καθώς ορισμένοι τομείς ανοίγουν στον ανταγωνισμό με πολύ αργότερο ρυθμό από ό,τι άλλοι. Η ενιαία αγορά ενισχύεται μέσω διαφόρων πολιτικών στήριξης: κανόνων ανταγωνισμού προκειμένου να διατηρηθούν ίσοι όροι ανταγωνισμού εμποδίζοντας ορισμένες εταιρείες να καθορίζουν τιμές και να τεμαχίζουν τις αγορές μεταξύ τους· καταναλωτικών πολιτικών προκειμένου να προστατεύσουν τα δικαιώματα των αγοραστών· κοινωνικών πολιτικών και πολιτικών απασχόλησης προκειμένου να εμποδίσουν εταιρείες σε ορισμένα κράτη μέλη να κερδίσουν αθέμιτο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα απέναντι σε άλλες, εκμεταλλευόμενες τους εργαζομένους τους (<http://www2.aueb.gr/statistical-institute/european-citizens/economy>).

Η οικονομική ολοκλήρωση επέφερε αξιοσημείωτη πρόοδο από τα μέσα της δεκαετίας του '90 στην κοινή κοινωνική πολιτική, ιδιαίτερα στα πεδία της επαγγελματικής κατάρτισης, της κοινωνικής προστασίας, της υγείας και της ασφάλειας των εργαζομένων, διαμέσου οριζόντιων πολιτικών, δηλαδή σύμφωνα με τους στόχους που τίθενται, τα μέτρα που παίρνονται και τα μέσα που χρησιμοποιούνται, υιοθετούνται από τα κράτη μέλη για να ενισχύσουν και να συμπληρώσουν τις πολιτικές τους (Μούσης Ν., 2018). Ένας από τους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η προαγωγή της οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής για τους οποίους απαιτείται η θέσπιση ορισμένων ελάχιστων κοινωνικών προδιαγραφών, ανάλογων των οικονομικών δυνατοτήτων των κρατών μελών. Η κοινωνική συνοχή επιχειρείται μέσω των διαρθρωτικών ταμείων, με το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) (Κανονισμός 1304/2013, EEL 347, 20.12.2013.) να είναι το κύριο όργανο προώθησής της, προωθώντας στρατηγικές που επιδιώκουν την απασχόληση, την ισότητα των φύλων, την εξάλειψη της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και τον εκσυγχρονισμό των συστημάτων κοινωνικής προστασίας.

Η ανάγκη για την ένταξη της διάστασης της φτώχειας σε όλες τις πολιτικές προέκυψε καταρχήν διότι παρά τις προσπάθειες και τις πολιτικές κοινωνικής προστασίας, τα ποσοστά της φτώχειας παρέμεναν και παραμένουν υψηλά και ενώ οι κοινωνικές μεταβιβάσεις μειώνουν αρκετά τον κίνδυνο της φτώχειας σε αρκετές χώρες, δεν κατορθώνουν να την εξαλείφουν ακόμη και σε χώρες με υψηλές δημόσιες κοινωνικές δαπάνες. Η πρόκληση ήταν να εκπονηθούν νέα εργαλεία για την καταπολέμηση της φτώχειας και του αποκλεισμού και κυρίως να σχεδιαστούν και να εφαρμοστούν πολιτικές που ανταποκρίνονται στις αιτίες των δομικών ανισοτήτων που διαιωνίζουν την φτώχεια. Μέχρι την συνθήκη του Άμστερνταμ (1997) και το Συμβούλιο και την Στρατηγική της Λισαβόνας (2000), η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είχε ασχοληθεί ουσιαστικά με την κοινωνική πολιτική. Το άρθρο 137 της Συνθήκης του Άμστερνταμ ορίζει ρητά ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θα στηρίζει τα κράτη – μέλη προκειμένου να καταπολεμήσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό με στόχο να βελτιώσουν τις γνώσεις, να αναπτύξουν την ανταλλαγή πληροφορήσης και καλών πρακτικών, να προωθήσουν καινοτόμες προσεγγίσεις και να αξιολογήσουν την εμπειρία τους (Μούσης Ν., 2018). Η συνθήκη της Λισαβόνας καθιστά νομικά δεσμευτικές τις διατάξεις του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για όλα τα κράτη μέλη πλην της Μεγάλης Βρετανίας και της Πολωνίας, τον οποίο διακήρυξαν πανηγυρικά στις 7 Δεκεμβρίου 2000 στην Συνθήκη της Νίκαιας, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Πανηγυρική διακήρυξη, ΕΕ C 364, 18.12.2000).

Στην σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στην Λισαβόνα (Μάρτιος 2000), οι ηγέτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έθεσαν ως στόχο, να γίνει «η ευρωπαϊκή οικονομία η ανταγωνιστικότερη και

δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή» μέχρι το 2010 (https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/PRES_00_900). Αν και υπήρξε κάποια πρόοδος μέσω αυτής της διαδικασίας, τα ποσοστά οικονομικής ανάπτυξης στην Ευρώπη παραμένουν στάσιμα, η ανεργία αυξήθηκε σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες και είναι ευρέως γνωστό, ότι ο ρυθμός μεταρρύθμισης είναι πολύ αργός. Το 2005, στο ενδιάμεσο στάδιο της διαδικασίας, οι ηγέτες της ΕΕ συμφώνησαν να εστιάσουν τις προσπάθειές τους σε δύο κύριους στόχους: την επίτευξη ισχυρότερης διαρκούς οικονομικής ανάπτυξης και τη δημιουργία περισσότερων και καλύτερων θέσεων εργασίας (<http://www2.aueb.gr/statistical-institute/european-citizens/economy>).

Από την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων αυτής της στρατηγικής που συμφωνήθηκε τον Μάρτιο του 2000 στη Λισαβόνα και χαιρετίστηκε ως πιθανά το «Μάαστριχτ για το κοινωνικό κράτος» (Rhodes 2000 και Wincott 2003), στο μεταξύ εκδηλώθηκε η μεγάλη παγκόσμια οικονομική κρίση που επιδείνωσε τους δείκτες και ανέδειξε νέα προβλήματα και προκλήσεις. Προκύπτει δε, ότι παρά τις όποιες προόδους, η ΕΕ υστερεί στην ανταγωνιστικότητα και η γήρανση του πληθυσμού έχει επίσης επιταχυνθεί, διαμορφώνοντας μια ιδιαιτέρως προβληματική σχέση λιγότερων εργαζομένων - περισσότερων συνταξιούχων που πιέζει ασφυκτικά τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης (Τράντας, Συλλογικό, 2011). Η Στρατηγική της Λισαβόνας μετεξελίχθηκε στη νέα αναπτυξιακή στρατηγική «Ευρώπη 2020» (European Commission 2010 - <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>), με Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 17^{ης} Φεβρουαρίου 2011, με φιλοδοξία της να εδραιώσει ένα νέο οικονομικό μοντέλο βασισμένο στη γνώση, σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα και σε υψηλά ποσοστά απασχόλησης. Οι τρεις αλληλένδετες και αλληλοϋποστηριζόμενες προτεραιότητες της νέας στρατηγικής δηλαδή είναι: η *έξυπνη ανάπτυξη* (οικονομία βασισμένη στη γνώση και την καινοτομία), η *βιώσιμη ανάπτυξη* (πιο αποδοτική χρήση των διαθέσιμων πόρων, πιο πράσινη και ανταγωνιστική οικονομία) και η *ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς* (οικονομία με υψηλά ποσοστά απασχόλησης που οδηγεί σε κοινωνική και περιφερειακή συνοχή) (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2012:188E:FULL&from=ES> - Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης C 188 E/43).

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε ότι η γένεση και εξέλιξη του Κράτους Πρόνοιας – υπό το πρίσμα των ιστορικών ερμηνειών – εντοπίζεται στην ανάπτυξη της δημόσιας παροχής, της επικυριαρχίας των νομικών μέτρων και των πολιτικών αποφάσεων και κυρίως της κρατικής ευθύνης. Σε κάθε χώρα λαμβάνει

διαφορετικές μορφές γι' αυτό και η ταξινόμηση των «καθεστώτων» Πρόνοιας βασίζεται στην ανάλυση των διαφοροποιήσεων, υπογραμμίζοντας τον ανόμοιο και ιδιόμορφο χαρακτήρα των προνοιακών συστημάτων, αντανακλώντας τις αξίες και τις δραστηριότητες της κοινωνίας στις οποίες στηρίζεται (π.χ. οικογένεια, βιομηχανική παραγωγή).

Το Κράτος, κατέχει τον αδιαφιλονίκητο ρόλο στην διαμόρφωση και διαχείριση των θεσμών που περιβάλλουν την Κοινωνική Πρόνοια διαμέσου των πολιτικών. Εντός των Κρατών, οι ιδεολογικά «φορτισμένες» κυβερνήσεις αντιπροσωπεύουν τους φορείς χάραξης των πολιτικών αυτών και η οικονομία καθίσταται ο ρυθμιστής της κρατικής παρέμβασης: δημόσιες δαπάνες που απειλούν την οικονομική σταθερότητα ή κρατική παρέμβαση απαραίτητη για την ανάπτυξη;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΔΙΑΜΑΧΗ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΠΑΡΕΜΒΑΤΙΣΜΟΥ / ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

2.1 Η διαμάχη Κρατικού Παρεμβατισμού / Φιλελευθερισμού έως και το τέλος του 1970

Το ζήτημα του ρόλου της κυβέρνησης στο πλαίσιο του οικονομικού συστήματος είναι τόσο παλαιό, όσο και η οικονομική σκέψη. Για μεγάλο μέρος αυτής της ιστορίας, η οικονομία θεωρήθηκε ως ένα κομμάτι ενός ευρύτερου κοινωνικού συστήματος και η μελέτη των οικονομικών ή της πολιτικής οικονομίας ως μία πλευρά μιας μεγαλύτερης κοινωνικής θεωρίας. Μόνο με την εμφάνιση της νεότερης εμπορικής κοινωνίας και την οργάνωση της οικονομικής δραστηριότητας στο πλαίσιο της αγοράς, η αντίληψη της οικονομίας ως ένα σχεδόν ανεξάρτητο μέρος του κοινωνικού συστήματος άρχισε να κερδίζει έδαφος. Αυτό είχε πολλές συνέπειες, αλλά για τους παρόντες σκοπούς ξεχωρίζει: η προηγούμενη οικονομική βιβλιογραφία προέβλεπε ένα σύστημα όπου η κυβέρνηση και η οικονομία αποτελούν αναπόσπαστα συνδεδεμένες πτυχές του κοινωνικού συστήματος, ενώ στην μεταγενέστερη βιβλιογραφία η κυβέρνηση και η οικονομία - ή η κυβέρνηση και η αγορά - θεωρούνται ανεξάρτητες σφαίρες δράσης, με αντίστοιχες ερωτήσεις ως προς το πόσο κάποιος πρέπει να «εισβάλει» στον άλλο. Οι προοπτικές που παρακινούν ή στηρίζουν τη συζήτηση για τον βέλτιστο οικονομικό ρόλο των κυβερνήσεων είναι πολλές και ποικίλες. Η προκύπτουσα ανάλυση αντανακλά διαφορετικά και συχνά αντιφατικά συμπεράσματα των κατάλληλων οικονομικών καθηκόντων των κυβερνήσεων. Αυτό το τεράστιο θέμα απαιτεί την επιλεκτική υιοθέτηση μιας οργανωτικής αρχής και αυτό που υιοθετείται εδώ είναι "ο οικονομικός ρόλος της κυβέρνησης ως ανταπόκριση στις δυνάμεις του συμφέροντος, παρέχοντας το εργαλείο για μια χρήσιμη ανάλυση του τρόπου με τον οποίο έχει εξεταστεί ο οικονομικός ρόλος της κυβέρνησης σε όλη την ιστορία της οικονομικής σκέψης και της ανάλυσης, και τις δυνάμεις που έχουν παρακινήσει αυτές τις απόψεις. Οι απόψεις για τον οικονομικό ρόλο της κυβέρνησης στην ιστορία της οικονομικής σκέψης έχουν εξαρτηθεί από ερωτήματα σχετικά με τις επιπτώσεις που επιφέρει στην κοινωνία στο σύνολό της, η άσκηση του ατομικού συμφέροντος (Samuels et all, 2003, 428).

Στην Μεγάλη Βρετανία ξεκινά η Βιομηχανική Επανάσταση, με την εμπορευματοποίηση των αγαθών, της γης και της εργασίας, τις μεγάλες τεχνολογικές εφευρέσεις, την αστικοποίηση και την ανάπτυξη μορφών χρήματος και χρηματοπιστωτικών θεσμών. Τα παραπάνω, αποτελούν και τις αιτίες κατάρρευσης του φεουδαρχικού καθεστώτος με την οικονομική δύναμη να μετατοπίζεται από την αριστοκρατία, τους γαιοκτήμονες και τους επισκόπους, στους εμπόρους και σε όσους αργότερα

δηιύθουναν εργοστάσια (Βαρουφάκης 2007). Ο Adam Smith και οι επίγονοί του τον 19^ο και 20^ο αιώνα, προσπαθούν μέσω της οικονομικής τους σκέψης, να τιθασεύσουν τις εθνικιστικές εξάρσεις που κατακερματίζουν την Ευρώπη, προβάλλοντας τις ευεργετικές επιπτώσεις της οικονομικής αλληλεξάρτησης (Τσακαλογιάννης 2000). Ο καπιταλισμός αποκτά μεγάλη δυναμική μετά την Βιομηχανική Επανάσταση, κύριο χαρακτηριστικό του οποίου είναι η παρουσία και η συστηματική λειτουργία των αγορών για τους συντελεστές παραγωγής και ειδικότερα για τις υπηρεσίες του συντελεστή εργασία (Τσουλφίδης 2008).

2.1.1 Οι απαρχές της διαμάχης - Μερκαντιλιστές / Φυσιοκράτες

Ο όρος Μερκαντιλισμός αποδόθηκε από τον Adam Smith στο σύνολο των ιδεών που κυριάρχησαν στην Ευρώπη από τον 16^ο αιώνα έως και τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, ιδέες που αναδεικνύουν την σημαντικότητα του εμπορίου και των οικονομικών πολιτικών που συμβάλλουν στην ανάπτυξή του, δεδομένου ότι ο πλούτος μιας κοινωνίας αποτιμάται με την διαθεσιμότητά του σε πολύτιμα μέταλλα (χρυσός) που τής εξασφαλίζει θετικό εμπορικό ισοζύγιο, στοιχείο παράλληλα που τροφοδοτούσε τις επεκτατικές αποικιοκρατικές πολιτικές των ηγεμόνων (Screpanti E. & Zamagni S., 2005). Οι απόψεις των μερκαντιλιστών απαντώνται σε διαφορετικές χώρες στο ευρωπαϊκό στερέωμα – καμεραλιστές στην Γερμανία - και σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, και τα κείμενα που αναφέρονται στην σκέψη των μερκαντιλιστών είναι περιορισμένα (Τσουλφίδης, 2008). Κύριος εκφραστής των ιδεών αυτών είναι ο Jean – Baptiste Colbert, ο οποίος αναλαμβάνοντας ως Υπουργός Οικονομικών της Γαλλίας, φρονούσε ότι ο έλεγχος της εγχώριας παραγωγής από το κράτος (Screpanti E. & Zamagni S., 2005), θα εξασφάλιζε περισσότερες εξαγωγές έναντι των εισαγωγών, θεσπίζοντας προστατευτικά μέτρα υπέρ της εγχώριας παραγωγής, αποτρέποντας την αποδημία των Γάλλων και προσελκύοντας αλλοδαπούς τεχνίτες. Η αναδιοργάνωση των οικονομικών του Κράτους σε σχέση με τις υφιστάμενες βιοτεχνίες και βιομηχανίες ήταν πρωταρχικής σημασίας και ο τομέας της μεταποίησης γνώρισε μεγάλη πρόοδο, ενώ υπεγράφησαν περισσότερα από 150 διατάγματα επαγγελματικής αναγνώρισης και επιβλήθηκε νέο φορολογικό σύστημα περισσότερο δίκαιο και ισόνομο επί των κερδών, που με την παράλληλη ίδρυση φορολογικών δικαστηρίων, εξασφάλιζαν το δίκαιο της κατανομής τους.

Οι μερκαντιλιστές είχαν κατά γενική ομολογία κοινές απόψεις για την θεωρία της αξίας σε σχέση με την χρησιμότητα. Σύμφωνα με τον Barbon (1640 – 1698), η παρακαταθήκη της οικονομικής σκέψης των μερκαντιλιστών συνοψίζεται πρωτίστως στο ότι η φυσική αξία των αγαθών αντιπροσωπεύεται απλώς από την τιμή αγοράς τους. Δεύτερον, οι δυνάμεις προσφοράς και ζήτησης καθορίζουν την τιμή και, τέλος,

η αξία χρήσης είναι ο βασικός παράγοντας από τον οποίο εξαρτάται η τιμή. Οι συνθήκες της προσφοράς διαδραματίζουν ρόλο μόνο υπό την έννοια ότι, δεδομένης της ζήτησης, η τιμή τείνει να αυξάνεται όταν η προσφορά είναι ανεπαρκής και αντιστρόφως (Barbon N., 1690). Σε ότι αφορά την λειτουργία της αγοράς, η βασική αρχή που διέπει το μερκαντιλιστικό σύστημα είναι η «αγορά σε χαμηλή τιμή και πώληση σε υψηλή τιμή», ενώ στο πεδίο της κρατικής παρέμβασης, οι απόψεις των μερκαντιλιστών συγκλίνουν ως προς την εξασφάλιση επαρκούς ποσότητας χρήματος στη χώρα, έτσι ώστε τα επιτόκια να διατηρούνται σε χαμηλά επίπεδα κι έτσι να ενθαρρύνονται οι επενδύσεις και εν γένει η οικονομική δραστηριότητα, ιδέες και αρχές από τις οποίες αργότερα εμπνεύστηκε και ο Keynes (Τσουλφίδης Λ., 2008).

Στον αντίποδα, οι φυσιοκράτες αποτελούν ένα ιδεολογικό κίνημα με κύρια χαρακτηριστικά την διεθνικότητα και την παγκοσμιοτητα στην θεωρητική σύλληψη, και την προσήλωση στην φιλελεύθερη πολιτική (Ζιούτου Γ., 1958). Εμφανίζεται κύρια στη Γαλλία την τριακονταετία 1750 – 1780, εισάγοντας το σύνθημα *laissez – faire*, εποχή όπου η δεσπόζουσα οικονομική δραστηριότητα είναι η αγροτική (Τσακαλογιάννης Π., 2000). Είναι η εποχή που ο γαλλικός καπιταλισμός επιχειρεί να καλύψει την απόσταση από τον πρωτοποριακό αγγλικό, μετά την παταγώδη κατάρρευση του συστήματος του John Law (1716 – 1720) θέλοντας να δώσει σάρκα και οστά στον εισοδηματία – αστό (Ζιούτου Γ., 1958), και να αντιπαραβάλλει το σύνθημα: «Επιστροφή στη γη! Επιστροφή στη φύση!», κατατάσσοντας την γεωργική παραγωγή ως την πρώτη, κύρια και μοναδική απασχόληση του ανθρώπου. Ιδρυτής της σχολής αυτής είναι ο Francois Quesnay, οι οικονομικές αναλύσεις του οποίου απέβλεπαν στο να συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη και τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις στη Γαλλία, εν μέσω της μεγάλης λαϊκής δυσαρέσκειας (Scrapanti E. & Zamagni S., 2005). Το μεγάλο πνευματικό δημιούργημά του είναι ο *Οικονομικός Πίνακας*, που τον κατέστησε για πολλούς, πρώτο σύγχρονο οικονομολόγο, καθώς και ιδρυτή της πολιτικής οικονομίας. Αποτελεί την πρώτη προσπάθεια αποτύπωσης της οικονομικής δραστηριότητας σε ένα ενιαίο σύστημα. Η σημασία του Οικονομικού Πίνακα αλλά και της συνολικής συμβολής της Σχολής των Φυσιοκρατών τονίστηκε από τον Μαρξ, ο οποίος άλλωστε χαρακτηρίζει τον Οικονομικό Πίνακα ως την «πρώτη συστηματική αντίληψη της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής» (Μ. Μαρκάκη & Γ. Οικονομάκη, 2013).

Στις βασικές φυσιοκρατικές αντιλήψεις - βάση των οποίων αποτελεί η έρευνα για τα αίτια της δημιουργίας του πλούτου της κοινωνίας από την σφαίρα του εμπορίου, στη σφαίρα της παραγωγής και ειδικότερα της αγροτικής - ο αγροτικός τομέας έχει την ικανότητα να παράγει περισσότερο προϊόν απ' ότι απαιτήθηκε ως εισροές, με επακόλουθο την δημιουργία πλεονάσματος ή καθαρού προϊόντος, το οποίο καρπώνονταν οι γαιοκτήμονες (Τσουλφίδης Λ., 2008). Προτείνουν μέτρα πολιτικής που προάγουν την

αγροτική παραγωγή ως μόνη ικανή να παράγει πλούτο, αντιτιθέμενοι στην νομοθεσία του Colbert που επέβαλλε περιορισμούς στις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων και τις εισαγωγές βιομηχανικών. Για τους φυσιοκράτες, ο ελεύθερος ανταγωνισμός θα επιτρέψει την δημιουργία πλεονάσματος, το οποίο θα δώσει την δυνατότητα επενδύσεων και αναπαραγωγής της οικονομίας, μέσω της «καλής τιμής». Για τους παραπάνω λόγους, προτάσσουν την έννοια του ενός και μοναδικού φόρου που θα πρέπει να εισπράττεται από τους γαιοκτήμονες ως η μόνη συμφέρουσα λύση για όλες τις κοινωνικές τάξεις (Τσουλφίδης Λ., 2008).

2.1.2 Κλασική Οικονομική Σκέψη - Ριζοσπαστικός Φιλελευθερισμός

Ο Adam Smith (1723 – 1790), Σκωτσέζος οικονομολόγος και ηθικός φιλόσοφος, θεωρείται ένας από τους πρωτοπόρους της πολιτικής οικονομίας και θεμελιωτής της σχολής των κλασικών οικονομικών. Ένας από τους κύριους εκπροσώπους του Σκωτσέζικου Διαφωτισμού, ο Smith έθεσε τα θεμέλια της κλασικής οικονομικής θεωρίας της ελεύθερης αγοράς (Smith A., 1776). Σε αντίθεση με τον Quesnay, αντιλήφθηκε ότι η εργασία και όχι η φύση αποτελούσε την πηγή της «αξίας» (Heilbroner R., 2000, σελ.69). Ο *Πλούτος των Εθνών* (1776) ήταν ο προάγγελος των σύγχρονων οικονομικών, όπου διατυπώνονται οι νόμοι της αγοράς, με το «αόρατο χέρι» να οδηγεί τα προσωπικά συμφέροντα και τις επιθυμίες των ανθρώπων, που κινούνται επίσης από το συναίσθημα της συμπάθειας για τους συμπολίτες τους. Αναγκαία προϋπόθεση για την ακούσια σύγκλιση των συμφερόντων εμπόρων, καπιταλιστών και κοινωνίας αποτελεί ο ανταγωνισμός που μπορεί να οδηγήσει σε οικονομική ευημερία μέσω του καταμερισμού της εργασίας, της αυτοματοποίησης της παραγωγής, με την συσσώρευση κεφαλαίου ως κινητήρια δύναμη (Βαρουφάκης Γ., 2007). Η πολιτική των υψηλών μισθών για τους εργάτες θεωρείται ευεργετική για όλο το κοινωνικό σύνολο, καθώς αυξάνει την συνολική ζήτηση με ανάλογες θετικές συνέπειες. Σε ότι αφορά τον ρόλο του Κράτους, παρ' ότι θεωρεί ότι η δραστηριότητές του είναι μη παραγωγικές, ωστόσο αναγνωρίζει τον ρόλο του ως προασπιστή του ανταγωνισμού και οριοθετεί τα πεδία αποκλειστικής παρέμβασής του: α) την προστασία της κοινωνίας από εξωτερικές επιβουλές, β) την διοίκηση και την απονομή δικαιοσύνης γ) την κατασκευή και την συντήρηση των απαραίτητων υποδομών, με παράλληλη θέσπιση στοιχειώδους δημόσιας εκπαίδευσης (Τσουλφίδης 2008, σ.110).

Ενώ για τον Adam Smith η κοινωνία ήταν μια μεγάλη οικογένεια που μπορούσε να συμβιώνει αρμονικά με την επικράτηση του ανταγωνισμού, για τον David Ricardo (1772 – 1823), πατέρα της πολιτικής οικονομίας, ήταν ένα πεδίο σύγκρουσης ανάμεσα στα αντιμαχόμενα συμφέροντα των γαιοκτημόνων, των καπιταλιστών και των εργατών. Την εποχή εκείνη, στην Αγγλία, οι δαπάνες

ανακούφισης – με τον Νόμο των Φτωχών - ήταν τόσο υψηλές που ανησυχούσαν το βρετανικό κοινό και οι Thomas Malthus, David Ricardo και άλλοι οικονομολόγοι κέρδισαν το επίκεντρο, ζητώντας την κατάργηση του νόμου αυτού. Οι ανησυχίες τους για τα αντικίνητρα της γενναιόδωρης ανακούφισης των φτωχών, ήρθαν γρήγορα να κυριαρχήσουν στην πολιτική συζήτηση και οδήγησαν στη μεταρρύθμιση του νόμου το 1834 (Lindert P. H., 1996). Ο Ricardo διατύπωσε τη «θεωρία των συγκριτικών πλεονεκτημάτων» (Τσουλφίδης 2008), υποστηρίζοντας ότι είναι προτιμότερο για τα κράτη να υιοθετούν μια πολιτική ελεύθερων συναλλαγών, αντί για μια πολιτική εθνικής αυτάρκειας και προστατευτικών φραγμών. Έδειξε ότι, όταν αυξάνεται η γαιοπρόσδοος χάρη στην άνοδο της τιμής των σιτηρών, τα κέρδη των κατόχων του κεφαλαίου μειώνονται υποχρεωτικά, επειδή αυξάνεται η χρηματική αξία των μισθών που οι καπιταλιστές πρέπει να καταβάλλουν στους εργάτες, οι καπιταλιστές χάνουν το ενδιαφέρον τους για επενδύσεις, αποθαρρύνεται η συσσώρευση κεφαλαίου και η κοινωνία επέρχεται σε στάσιμη κατάσταση (Τσουλφίδης 2008). Ο David Ricardo και ο Thomas Malthus (1766 – 1834), γνωστός για τις ανησυχίες του περί υπερπληθυσμού και αδυναμίας της γης να παράγει τα μέσα συντήρησης καθώς και την πιθανότητα εμφάνισης του «γενικού κορεσμού» (Τσακαλογιάννης 2000), άλλαξαν την οπτική της εποχής τους από την αισιοδοξία στην απαισιοδοξία, αμφισβητώντας την ιδέα ότι τα συμφέροντα των γαιοκτημόνων, των καπιταλιστών και των εργατών συγκλίνουν γύρω από τον κοινό στόχο της ανάπτυξης· μιας ανάπτυξης ικανής να ικανοποιεί όλους και να τροφοδοτεί ταυτόχρονα τα κέρδη, τους μισθούς και τις γαιοπροσόδους (Heilbroner 2000).

Το κλίμα αυτό, επιχείρησε να ανατρέψει ο John Stuart Mill (1806 – 1873), εκφραστής του ριζοσπαστικού φιλελευθερισμού, με την πίστη του ότι η εργατική τάξη με την δύναμη της εκπαίδευσης, θα άλλαζε την κοινωνική συμπεριφορά και θα επιτύγχανε να ρυθμίσει τον ρυθμό αναπαραγωγής της. Κατ' αυτήν την έννοια «η στάσιμη κατάσταση» που προέβλεπαν οι Ricardo και Malthus που θα ανέστειλε την οικονομική πρόοδο, για τον Mill είναι η απαρχή μιας ήπιας μορφής σοσιαλισμού, όπου η ανθρωπότητα θα στρέψει τις ενέργειές της σε σοβαρά θέματα δικαιοσύνης και ελευθερίας και ο καπιταλισμός θα αφανίζονταν σταδιακά (Heilbroner 2000). Υποστήριξε τον έλεγχο της παραγωγής δημοσίων αγαθών, την φορολόγηση των προσόδων, την επιβολή φόρου κληρονομιάς και την δημιουργία εργατικών συνεταιρισμών, την προστασία των ανηλίκων, την προστασία των καταναλωτών, την παροχή δημόσιας βοήθειας στους φτωχούς κλπ..

Για τον Mill, η κρατική παρέμβαση πρέπει να οδηγεί σε μια γενική μείωση του ωραρίου εργασίας χωρίς μείωση μισθών· θεωρεί ότι η άνοδος της παραγωγικότητας της εργασίας που θα προκύψει από τη μείωση του χρόνου εργασίας θα λειτουργήσει μακροπρόθεσμα υπέρ των επιχειρηματιών, καθώς κανένας

επιχειρηματίας από μόνος του δεν ήταν διατεθειμένος να πάρει τέτοιο ρίσκο (Ζουμπουλάκης 2002). Των ιδεών του, είχαν προηγηθεί οι απόψεις των John Ramsay McCulloch (1789-1964) και Nassau William Senior (1790-1864) για τους οποίους ο ελεύθερος ανταγωνισμός δημιουργεί μεγάλα κοινωνικά προβλήματα που δεν μπορεί να επιλύσει μόνη της η αγορά. Ο McCulloch (1825), με τη θεωρία του περί «αποθέματος μισθών», διατύπωσε μία σειρά φιλεργατικών προτάσεων σχετικά με τη νομοθετική προστασία των εργαζομένων στα εργοστάσια και τη δημιουργία εργατικών ενώσεων και υποστήριξε ότι το Κράτος είναι ο μόνος φορέας που μπορεί να παράγει «δημόσια αγαθά» (υποδομές μεταφορών, δημόσια υγεία, σιδηρόδρομοι). Το Κράτος, μπορεί κατά τον McCulloch να διορθώνει τις ατέλειες που δημιουργεί ο ελεύθερος ανταγωνισμός. Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Senior ήθελε τον περιορισμό της κρατικής ενίσχυσης κατά περίπτωση, μόνο σε όσους ήταν ανίκανοι να εργαστούν για λόγους υγείας ή ηλικίας. Διατείνονταν ότι οι γενικές ρυθμίσεις υπέρ των φτωχών οξύνουν το πρόβλημα και διαιωνίζουν την εξαθλίωση, αφού στερούν από τα άτομα το κίνητρο για να βελτιώσουν τη θέση τους (Ζουμπουλάκης 2002). Και άλλες απόψεις όμως είχαν ήδη συνηγορήσει προς την κατεύθυνση του περιορισμού του *laissez-faire*: αξιοσημείωτη είναι η πεποίθηση του Jeremy Bentham – ο οποίος διατυπώνει την πρώτη άρθρα οριοθέτηση του κράτους ευημερίας - ότι η κρατική παρέμβαση, θα έπρεπε να στοχεύει στην τεχνητή διατήρηση ατομικού και γενικού συμφέροντος. Ο Bentham, ζητούσε την αντικατάσταση του κριτηρίου του ατομικού συμφέροντος στην οικονομική ζωή με αυτό του «μεγαλύτερου καλού για τον μεγαλύτερο αριθμό ατόμων» (Ψαλιδόπουλος Μ., 2002).

Η κλασική οικονομία κάλυπτε ουσιαστικά όλους τους τομείς ενδιαφέροντος για τους μεταγενέστερους οικονομολόγους, θέτοντας τα θεμέλια για την ανάπτυξη των οικονομικών από τότε. Ορισμένα πεδία, κυρίως η μικροοικονομία, βυθίστηκαν κατά τη διάρκεια αυτής της ανάπτυξης· αλλά οι εργασίες για το εμπόριο, την ανάπτυξη και τα χρήματα έχουν αποδειχθεί εξαιρετικά ανθεκτικές (Samuels et al, 2003). Σύμφωνα με τον Ζουμπουλάκη, οι Βρετανοί Κλασικοί όχι μόνο σηματοδοτούν την πρώτη συγκροτημένη προσπάθεια γόνιμου θεωρητικού στοχασμού γύρω από τα ζητήματα κοινωνικής πολιτικής, αλλά αποτελούν την αφετηρία αυτού που σήμερα ονομάζουμε ‘φιλελεύθερο μοντέλο κοινωνικού κράτους’.

2.1.3 Μαρξιστική Πολιτική Οικονομία

Ο Marx (1818 – 1883) είναι γνωστός για ένα πολιτικό φυλλάδιο 30 σελίδων, το Κομμουνιστικό Μανιφέστο, το οποίο γράφτηκε το 1848 μαζί με τον Φρίντριχ Ένγκελς, και για ένα κοινωνικοοικονομικό έργο 2.200 σελίδων, *το Κεφάλαιο*, που δημοσιεύθηκε σε τρεις τόμους το 1867, 1885 και 1894. Τα έργα

του Μαρξ και του Ένγκελς που συλλέγονται εκτείνονται σε πάνω από 50 τόμους. Ο Karl Marx διαμόρφωσε την οικονομική του θεωρία στην υπό τον τίτλο *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* κυρίως στην περίοδο 1857-67. Πρόκειται για ένα συνεκτικό θεωρητικό σύστημα, δομημένο με βάση τη λογική ανάπτυξη εννοιών και αναλύσεων, οι οποίες θεμελιώνονται στις Μαρξικές κατηγορίες της *αξίας* και *υπεραξίας* (Μηλιός κ.α., 2005). Η μαρξιστική οικονομική θεωρία ανέκυψε από τις προγενέστερες ιστορικές- κοινωνιολογικές αναλύσεις των Μαρξ και Ένγκελς και διαπλάστηκε παράλληλα με μία νέα μεθοδολογική προσέγγιση. Ο Μαρξ απέρριψε ολόκληρη την παράδοση του θεωρητικού-φιλοσοφικού ανθρωπισμού (την «ουσιακρατική» φιλοσοφική παράδοση που οικοδομείται πάνω στην αντίληψη ότι η «ανθρώπινη φύση» καθορίζει τη μορφή και τον τρόπο μετεξέλιξης της κοινωνίας (Μηλιός Γ., Οικονομάκης Γ., 1999). Στη βάση αυτή, οι Μαρξ και Ένγκελς διαμόρφωσαν την έννοια της πάλης των τάξεων, ως της κινητήριας δύναμης της κοινωνικής εξέλιξης: «Η ιστορία όλων των ως τα τώρα κοινωνιών είναι ιστορία ταξικών αγώνων» (Μηλιός Γ. κ.α., 2005). Για τον Μαρξ, η εξωτερική παρέμβαση του κράτους ήταν αναγκαία προκειμένου να εξουδετερωθούν οι ανώνυμες πιέσεις που ασκούσε η αγορά σε κάθε επιχείρηση. Με την πίστη του πως η εργασία συμβάλλει στην μακροπρόθεσμη συσσώρευση κεφαλαίου και στην ενδυνάμωση των καπιταλιστικών και κοινωνικών σχέσεων, επιχείρησε να απαντήσει σε δύο ερωτήματα: ποιος είναι ο ρόλος της πάλης των τάξεων στην ερμηνεία της εμφάνισης των πολιτικών πρόνοιας και πως οι «λειτουργικές απαιτήσεις» του καπιταλιστικού συστήματος διαμεσολαβούνται από το κράτος (Gough I., 1979).

Οι αντιφάσεις και συγκρούσεις στο εσωτερικό της μαρξιστικής θεωρίας ερμηνεύονται ως προς τον συγκρουσιακό και επαναστατικό της χαρακτήρα, δηλαδή στο γεγονός ότι συνιστά μία ισχυρή κριτική προς την καθεστηκυία κοινωνική και οικονομική τάξη πραγμάτων και προς την κυρίαρχη ιδεολογία, η οποία συντελεί στην παγίωση αυτής της τάξης πραγμάτων. Συγχρόνως, η εξέλιξη της μαρξιστικής θεωρίας επηρεάστηκε από την πολιτική συγκυρία, καθώς ο Μαρξισμός, εκτός από θεωρητικό επιστημονικό ρεύμα, αποτέλεσε μαζική ιδεολογία της Αριστεράς, η οποία με τη σειρά της επιδρά στους τρόπους ανάπτυξης της θεωρίας. Η πιο σημαντική συμβολή του Marx στην πολιτική οικονομία, είναι η διάκριση μεταξύ της εργασίας και της εργατικής δύναμης, χάρη στην οποία διατύπωσε μια λογικά συνεπή θεωρία κερδών (Samuels et al, 2003).

2.1.4 Νεοκλασική Οικονομική Θεωρία

Οι νεοκλασικοί (μαρτζιναλιστές) οικονομολόγοι εμφανίζονται ως σχολή σκέψης στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους των οικονομικών αναλύσεων τους στον άτομο,

και στη χρησιμότητα που αποκομίζει από την κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών. (Τσουλφίδης Λ., 2008). Όπως και οι κλασικοί, υποστήριξαν τον θεσμό της ατομικής ιδιοκτησίας, δηλαδή την αρχή του laissez-faire και τον θεσμό της οικονομικής ελευθερίας (Κορρές Γ., Λιαργκόβας Π., 2009).

Ένας από τους κύριους πρωταγωνιστές τους ήταν ο William Stanley Jevons (1871), ο οποίος κινούμενος στο ίδιο μήκος κύματος με τον J. S. Mill, υποστήριζε την ανάγκη της παρέμβασης για να βοηθηθούν οι εργατικές τάξεις να αποκτήσουν συνήθειες προνοητικότητας και σύνεσης, ενώ και οι δύο διατήρησαν μια σταθερή δέσμευση για «αυτονομία». Και οι δύο πίστευαν ότι η πολιτική πρέπει να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία αυτόνομων πολιτών. Η παρέμβαση μπορεί να απαιτηθεί εάν η αυτόνομη δράση απέτυχε να επιφέρει δίκαια αποτελέσματα, αλλά ο μακροπρόθεσμος στόχος της πολιτικής, ήταν η τελική επίτευξη ανεξάρτητης και υπεύθυνης συμπεριφοράς από τους εργαζόμενους, συμπεριφορά που δεν υπήρχε υπό τις υφιστάμενες κοινωνικές και οικονομικές ρυθμίσεις. Έτσι, τόσο για τον Mill όσο και για τον Jevons, ο χρηστικός στόχος περιελάμβανε όχι μόνο καθαρά οικονομικούς, αλλά και κοινωνικούς και ηθικούς στόχους - την ενθάρρυνση της αρετής της αυτονομίας. Η ευθυγράμμισή τους για πολλές συστάσεις πολιτικών - εκείνες που αφορούν την εκπαίδευση, την παροχή δημόσιων υπηρεσιών, τις αιτίες περιορισμού της ατομικής ελευθερίας και τη συνεργασία - αντικατοπτρίζει την ομοιότητα των οραμάτων τους για μια μεταρρυθμισμένη κοινωνία, της οποίας οι πολίτες ήταν, σε γενικές γραμμές, πνευματικά και οικονομικά ανεξάρτητοι. Μόλις αυτό το όραμα των μεταρρυθμίσεων εξαφανίστηκε σε μεγάλο βαθμό υπό το βάρος της οικονομικής ανάλυσης, το ζήτημα της μέτρησης της Κοινωνικής Πρόνοιας άρχισε να υπερισχύει στην ανάλυση της χρηστικής πολιτικής και η έννοια της Κοινωνικής Πρόνοιας προσδιορίστηκε στενότερα με το άθροισμα των μεμονωμένων υπηρεσιών κοινής ωφέλειας, πεδίο στο οποίο ο Jevons εστίασε άμεσα (Peart S., 1996).

Ένας από τους κύριους εκφραστές της νεοκλασικής θεωρίας ήταν ο Alfred Marshall (1890), ο οποίος ενδιαφερόταν για την αυτορρυθμιζόμενη φύση του οικονομικού κόσμου (Heilbroner R., 2000). Ο στόχος της θεωρίας του Marshall ήταν να γίνει κατανοητός υπό το πρίσμα των οικονομικών της ευημερίας. Η μελέτη της οικονομικής ευημερίας πρέπει να περιλαμβάνει, σύμφωνα με τον Marshall, τη μελέτη των καταστάσεων στις οποίες ο μηχανισμός της αγοράς παύει να παράγει τα ευεργετικά αποτελέσματα που αναμένονται από αυτήν, δηλαδή τη μελέτη των αποτυχιών της αγοράς. (Samuels et all, 2003). Οι ιδέες του Μάρσαλ «παρείχαν μια θεωρητική βάση για την αύξηση της κρατικής παρέμβασης στην οικονομική ζωή στη Βρετανία, και έτσι βοήθησαν τη Φιλελεύθερη Κυβέρνηση της Μεγάλης Βρετανίας να θέσει τα θεμέλια του Κράτους Πρόνοιας». Ο ίδιος ήταν πολύ ξεκάθαρος για τους σκοπούς που πρέπει να υπηρετεί

η μελέτη των οικονομικών και τόνιζε ότι «ο κυρίαρχος στόχος των οικονομικών είναι να συμβάλει σε μια λύση του κοινωνικού προβλήματος» (Fry G. K., 1976).¹

Η μελέτη των οικονομικών της ευημερίας ήταν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του Arthur Pigou², διαδόχου του Marshall ως καθηγητή οικονομικών στο Πανεπιστήμιο του Cambridge. Το βιβλίο του Pigou, *Wealth and Welfare* (1912) ήταν ουσιαστικά ένα προσχέδιο για το κράτος πρόνοιας. Η θέση του Pigou σχετικά με τις κοινωνικές ευθύνες της κυβέρνησης ήταν αρκετά σαφής και παρόμοια με έμφαση σε εκείνη του Marshall. Υποστήριζε ότι: «...είναι καθήκον ενός πολιτισμένου κράτους να καθορίζει ορισμένες ελάχιστες προϋποθέσεις σε κάθε φάση της ζωής, κάτω από τις οποίες αρνείται να επιτρέψει σε οποιονδήποτε από τους ελεύθερους πολίτες του να εκπέσει. Πρέπει να υπάρχει ένα ελάχιστο επίπεδο συνθηκών στα εργοστάσια, ένα ελάχιστο πρότυπο αναψυχής, στέγασης, εκπαίδευσης, ιατρικής περίθαλψης σε περίπτωση ασθένειας, καθώς επίσης διατροφής και ένδυσης, και κατά την υποχρεωτική εφαρμογή τους να μην παραλείπεται κανένα από αυτά τα ελάχιστα πρότυπα. Αποτελεί αφορμή παρέμβασης από τις δημόσιες αρχές, η υπαγωγή σε επίπεδα κάτω των οριοθετημένων προτύπων (Fry G. K., 1976).

Οι θέσεις της Σχολής “Marshall” σχετικά με το ρόλο της κυβέρνησης διέφεραν στην έμφαση μεταξύ των μελών της, αλλά ήταν γενικά πιο ευνοϊκές για την κρατική δραστηριότητα στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής παρά σε οικονομικά θέματα. Ο Μάρσαλ οραματιζόταν το κράτος να αναλαμβάνει

---

¹ Το ενδιαφέρον του Μάρσαλ για τα οικονομικά προκλήθηκε κατά την επίσκεψή του στις φτωχότερες συνοικίες πολλών πόλεων κατά τη διάρκεια των διακοπών του και είδε τις δυσκολίες. Στην εναρκτήρια διάλεξή του το 1885 είπε, ότι η φιλοδοξία του ήταν «να αυξήσει τον αριθμό εκείνων στο Cambridge, που είναι πρόθυμοι να δώσουν τις δυνάμεις τους για να αντιμετωπίσουν τον κοινωνικό πόνο γύρω τους...», ενώ στη Βασιλική Επιτροπή για τους Φτωχούς Ηλικιωμένους το 1893 είπε: «έχω αφιερωθεί τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια στο πρόβλημα της φτώχειας και ότι πολύ μικρό μέρος της εργασίας μου έχει αφιερωθεί σε οποιαδήποτε έρευνα που δεν την αφορά...». Κατά την άποψη του Keynes, ο Marshall βρισκόταν σε διαρκή ανησυχία να κάνει καλό. Είχε την τάση να απομονώνει τα πνευματικά μέρη του θεμάτων που δεν συνδέονταν άμεσα με την ανθρώπινη ευημερία ή την κατάσταση των εργατικών τάξεων. Στα δωμάτιά του στο κολέγιο, ο Μάρσαλ κράτησε ένα πορτρέτο ενός «ανθρώπου στην ψάθα», τον οποίο χαρακτήρισε «τον προστάτη μου άγιο» ως μόνιμη υπενθύμιση της ανάγκης να μην γίνει «απλός στοχαστής».

² Ο Pigou πίστευε, ότι το αντικείμενο της οικονομίας της ευημερίας αντιπροσωπεύεται από τις συνθήκες που ευνοούν περισσότερο την αύξηση της οικονομικής ευημερίας του κόσμου ή μιας συγκεκριμένης χώρας. Η ελπίδα ήταν να ανακαλυφθεί ποιος τύπος παρέμβασης, από την κυβέρνηση ή από ιδιωτικούς φορείς, θα ευνοούσε περισσότερο αυτού του είδους τις συνθήκες. Η σημαντικότερη συμβολή του Pigou αφορούσε τη διάσημη διάκριση μεταξύ ιδιωτικού και κοινωνικού κόστους, καθώς παρατηρούσε ότι, ενώ οι βιομηχανίες με μειωμένες αποδόσεις τείνουν να γίνονται μεγαλύτερες από ό, τι είναι κοινωνικά επιθυμητό, οι βιομηχανίες που απολαμβάνουν αυξανόμενες αποδόσεις τείνουν να παραμένουν πολύ μικρές. Αυτό τον οδήγησε στο συμπέρασμα ότι είναι αναγκαία η κυβερνητική παρέμβαση υπό μορφή φόρων και επιδοτήσεων (Scrapanti E. & Zamagni S., 2005).

την πρωτοβουλία σε μια σειρά κοινωνικών θεμάτων, αλλά στους επιχειρηματικούς τομείς πίστευε ότι η παρέμβαση της κυβέρνησης θα λειτουργούσε επιβραδυντικά σε ότι αφορούσε την πρόοδο. Φαινόταν να φοβάται ότι η επιχειρηματικότητα και η πολιτική θα μπορούσαν να αλλοιωθούν αμοιβαία με περισσότερη διασύνδεση. Εάν το κράτος έπρεπε να ενεργήσει, ο Μάρσαλ γενικά προτιμούσε την επέκταση των τοπικών αρμοδιοτήτων όποτε ήταν δυνατόν. Ο Marshall πίστευε ότι ο Ρίγου είχε καταγράψει επαρκώς την αξία του ανταγωνιστικού συστήματος. Οι απόψεις του Ρίγου και του Marshall προσέφεραν μια θεωρητική αιτιολόγηση του Κράτους Πρόνοιας. Ωστόσο, παρά τους κοινωνικούς προβληματισμούς που έφεραν τον Marshall και τον Ρίγου στη μελέτη των οικονομικών, δεν ήταν η κρίσιμη συμβολή των οικονομολόγων αυτών στην ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας. Το τέλος του Ελεύθερου Εμπορίου τη δεκαετία του 1930 και όχι η αποτυχία εξεύρεσης λύσης στη μαζική ανεργία, ήταν αυτό που οδήγησε τον Ρίγου να φοβάται το 1939, ότι η μελέτη των οικονομικών ήταν περιττή από πρακτικής άποψης για το παρόν. Ο Ρίγου συμμετείχε στενά στην πολιτική επιστροφής στον Κανόνα του Χρυσού, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα να καταστήσει τη βιομηχανική ανάκαμψη πιο δύσκολη και μαζί με αυτήν, τη βελτίωση της ανεργίας. Η κατάσταση απαιτούσε έναν επείγοντα χαρακτήρα που δεν έδειξαν οι πιστοί μαθητές του Marshall, αφήνοντας έναν άπιστο, τον Keynes, να κατασκευάσει το κατάλληλο εργαλείο οικονομικής διαχείρισης για το κράτος πρόνοιας. (Fry G. K., 1976).

2.1.5 Αυστριακή Σχολή Οικονομικής Σκέψης / Κεϋνσιανά οικονομικά

Ο Κανόνας του Χρυσού, το πρώτο παγκόσμιο σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών που ήδη είχε επικρατήσει κατά τον 19^ο αιώνα και εφαρμόστηκε έως την Μεγάλη Ύφεση του 1929, βασιζόταν στην οικονομική θεωρία της λεγόμενης Ποσοτικής Θεωρίας του Χρήματος. Τα χρόνια που ακολούθησαν, σημαδεύτηκαν από την κατάρρευση των εμπορικών σχέσεων και του Κανόνα του Χρυσού, κυρίως κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ακολουθούμενα πρώτα από τον πληθωρισμό, την αστάθεια των συναλλαγματικών ισοτιμιών, τις ανισοροπίες του ισοζυγίου πληρωμών και αργότερα τον αποπληθωρισμό και τη μαζική ανεργία σε διεθνή κλίμακα διάταξη (Rima 2001), ανεργία που παρέμεινε υψηλή για περίπου δέκα χρόνια (Case et al, 2012).

Η θεωρητική εξέταση αυτών των καταστροφικών φαινομένων από τους οικονομολόγους - που έως τότε πίστευαν ότι οι υφέσεις είναι αυτορρυθμιζόμενες -, και οι πρακτικές λύσεις που έπρεπε να δοθούν από τις κυβερνήσεις στα προβλήματα που δημιουργήθηκαν, ήταν στην ημερήσια διάταξη (Rima 2001). Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, υπήρχε μια σχολή οικονομικών που προέβλεπε μια νομισματική κρίση: Συγκεκριμένα, η επερχόμενη γενιά Αυστριακών οικονομολόγων, γνωστή ως

«Αυστριακή Σχολή»: ο Ludwig von Mises, οικονομολόγος, ιστορικός και κοινωνιολόγος (1881-1973) και ο Friedrich Hayek, αυστριακός οικονομολόγος, πανεπιστημιακός και φιλόσοφος, (1899-1992). Οι Mises και Hayek ισχυρίστηκαν ότι οι νομισματικές πολιτικές για τον πληθωρισμό και τον εύκολο χρήμα είναι εγγενώς ασταθείς και δημιουργούν διαρθρωτικές ανισορροπίες στην οικονομία, που δεν μπορούν να διαρκέσουν³. Οι Mises, Hayek και Wicksell βοήθησαν να γεμίσουν τα κενά στη νεοκλασική νομισματική οικονομία και συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της δομής που είχε αρχίσει ο Adam Smith. Όταν η Μεγάλη Ύφεση δεν τελείωσε γρήγορα, όπως πρόβλεπαν οι Αυστριακοί, οι οικονομολόγοι άρχισαν να αναζητούν ένα νέο μοντέλο που θα μπορούσε να εξηγήσει τη κοσμική στασιμότητα σε μια καπιταλιστική οικονομία. Ο Hayek και ο Mises υποστήριζαν τυποποιημένες νεοκλασικές λύσεις, όπως η μείωση των μισθών και των τιμών, η μείωση των φόρων και η μείωση της κυβερνητικής παρέμβασης στο εμπόριο, και συμβούλευαν κατά της αύξησης του ρυθμού πληθωρισμού και των ελλειμματικών δαπανών (Scousen M., 2007). Σύμφωνα με τον Hayek, η οικονομία χαρακτηρίζεται από μια «αυθόρμητη τάξη», καθώς οι πολίτες επιδιώκουν οικονομικούς σκοπούς. Τα οποιαδήποτε προβλήματα που μπορεί να προκύψουν σ' αυτή τη διαδικασία, αποτελούν προβλήματα «αποτυχίας συντονισμού», μιας συνήθους κατάστασης σε μια οικονομία της αγοράς με πολλούς συμμετέχοντες με πολλούς σκοπούς. Για τον Hayek, το κράτος δεν πρέπει να παρεμβαίνει προκειμένου να προλάβει ή να θεραπεύσει προβλήματα συντονισμού. Ο Hayek, από την δεκαετία του '30 παρήγαγε ένα πολύ μεγάλο έργο – τόσο θεωρητικού χαρακτήρα, όσο και πρακτικών απόψεων – που μαζί με τον μονεταρισμό στην δεκαετία του '80, οδήγησε στην ηγεμονία του νέο-φιλελευθερισμού (Ψαλιδόπουλος, 1990). Με τους Αυστριακούς να μην μπορούν πια να προσφέρουν επαρκείς εξηγήσεις, οι οικονομολόγοι αναζήτησαν τελικά αλλού την λύση. Ένας οικονομολόγος έκανε ένα βήμα προς τα εμπρός για να προσφέρει μια συναρπαστική νέα θεωρία της μακροοικονομίας και μια σθεναρή πολιτική για τον τερματισμό της Κρίσης - ένα νέο μοντέλο που ενθουσίασε το μυαλό μιας ολόκληρης νέας γενιάς οικονομολόγων -, ο John Maynard Keynes (1883 - 1946).

---

³ Κατά την άποψη του Mises, τα χρήματα είναι "μη ουδέτερα", ειδικά βραχυπρόθεσμα. Η μοιραία απόφαση των κεντρικών τραπεζών να διογκωθούν και να μειώσουν τα επιτόκια τη δεκαετία του 1920 δημιούργησε αναπόφευκτα τεχνητή άνθηση. Μια τέτοια πληθωριστική έκρηξη θα μπορούσε να είναι σύντομη και θα πρέπει να οδηγήσει σε συντριβή και ύφεση. Όταν οι δυσάρεστες προβλέψεις του Mises και Hayek έγιναν πραγματικότητα το 1929-32, οι οικονομολόγοι έστρεψαν προς αυτούς την προσοχή τους (Scousen M., 2007). Η αποτυχία των απλών κλασικών υποδειγμάτων – εργαλείων των οικονομολόγων να εξηγήσουν την παρατεταμένη ανεργία την δεκαετία του 1930, ήταν που ώθησε στην ανάπτυξη της μακροοικονομικής (Case et al, 2012).

Ο Keynes, πολυδιάστατη προσωπικότητα, ανέκαθεν αναμειγνύονταν σε δημόσιες υποθέσεις, ιδίως σε θέματα εμπορίου και χρήματος. Αυτή η πτυχή της καριέρας του ήταν σε απόλυτη αρμονία με την πρακτικώς αυστηρή προσέγγιση του· η οικονομία ως μια καθαρή επιστήμη τον ενδιέφερε πολύ λιγότερο, από την οικονομία στην υπηρεσία της πολιτικής⁴. Στο επαναστατικό του βιβλίο του 1936, «*Η Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος*», ο Keynes υποστήριξε ότι ο καπιταλισμός είναι εγγενώς ασταθής και δεν έχει φυσική τάση προς την πλήρη απασχόληση. Ωστόσο, ταυτόχρονα, απέρριψε την ανάγκη να εθνικοποιήσει την οικονομία, να επιβάλει ελέγχους των τιμών-μισθών και να παρεμποδίσει τους όρους της προσφοράς και της ζήτησης (Keynes M. J., 1936). Το μόνο που χρειαζόταν ήταν, η κυβέρνηση να πάρει τον έλεγχο στο δρόμο προς την ευημερία, όχι με την περικοπή των τιμών και των μισθών - την κλασική προσέγγιση - αλλά με τη σκόπιμη ύπαρξη των ομοσπονδιακών ελλειμμάτων και τη δαπάνη χρημάτων για δημόσια έργα που θα επέκτειναν τη "συνολική ζήτηση" και θα αποκαθιστούσαν την εμπιστοσύνη. Μόλις η οικονομία θα επανέρχονταν στην πορεία προς την πλήρη απασχόληση, η κυβέρνηση δεν θα χρειαζόταν πλέον να συντηρεί τα ελλείμματα και το κλασικό μοντέλο θα λειτουργούσε σωστά (Scousen M., 2007). Όπως ο ίδιος ο Keynes έγραψε: «Αλλά πέρα από αυτό, δεν υπάρχει προφανής περίπτωση για ένα σύστημα κρατικού σοσιαλισμού που θα αγκαλιάσει το μεγαλύτερο μέρος της οικονομικής ζωής της κοινότητας» (Keynes, 1936). Το μήνυμά του ήταν πραγματικά απλό, αλλά επαναστατικό: «Η μαζική ανεργία είχε μία και μόνο αιτία, ανεπαρκή ζήτηση και μια εύκολη λύση, μια επεκτατική δημοσιονομική πολιτική» (Krugman P., 2006).

Ο Keynes ασχολήθηκε κυρίως με τις επιπτώσεις των επενδυτικών δαπανών στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης και ουσιαστικά αγνόησε τις επιπτώσεις που δημιουργούσε η παραγωγική ικανότητα. Ανέλυσε τις προϋποθέσεις για την εδραίωση από μια στάσιμη κατάσταση σχετιζόμενη με την ανεργία, σε μια κατάσταση στην οποία θα συνδυάζονταν αποτελεσματικά το υπάρχον απόθεμα των κεφαλαιουχικών αγαθών, η προσφορά ειδικευμένου και ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού, η ποσότητα των χρημάτων και ο βαθμός ανταγωνισμού (Samuels et al., 2003). Παρουσίασε προτάσεις πολιτικής για την επίτευξη πλήρους απασχόλησης βραχυπρόθεσμα, ξεκινώντας από μια βαθιά ύφεση αλλά, και πάλι, απλώς σκιαγραφημένη στις δυσκολίες που συνδέονται με τη διατήρηση της πλήρους απασχόλησης (Kalecki,

---

⁴ Στην Συνδιάσκεψη Ειρήνης που έλαβε χώρα στις αρχές του 1919 στο Παρίσι, όπου θα λάμβαναν χώρα οι διαπραγματεύσεις των κρατών για την ανοικοδόμηση της μεταπολεμικής Ευρώπης, βρέθηκε ως Αναπληρωτής Υπουργός Οικονομικών της Αγγλίας. Οι όροι της ειρήνης πρότασαν επαχθείς όρους εις βάρος της Γερμανίας, διά των γερμανικών αποζημιώσεων που θα έπρεπε να καταβάλλει, γεγονός το οποίο κατά τον Keynes, θα την υποχρέωνε να μετέλθει των πιο αθέμιτων μεθόδων στο διεθνές εμπόριο για να εξασφαλίσει την οικονομική δυνατότητα αποπληρωμής τους, διαβλέποντας παράλληλα την τρομακτική αναγέννηση του γερμανικού εθνικισμού και μιλιταρισμού (Heilbroner R., 2000).

1943) και ανέλυσε την κρίσιμη διαφορά που ταλάνιζε την πολιτική οικονομία μεταξύ της επίτευξης της πλήρους απασχόλησης και τη διατήρησή της.

Σύμφωνα με τους Screpanti E. & Zamagni S. (2005), ο Keynes σταδιακά άρχισε να υποστηρίζει – κι αυτό αποτυπώνεται από την βιβλιογραφία του, από το “*The End of Laissez Faire*” στην διατύπωση της “*General Theory*” δέκα χρόνια αργότερα - ότι το δικαίωμα του κράτους να επεμβαίνει στον ιδιωτικό τομέα δεν πρέπει πλέον να περιορίζεται στη διαχείριση του πιστωτικού τομέα και, μέσω αυτού στην διαδικασία σχηματισμού των αποταμιεύσεων. Αντ’ αυτού, θα πρέπει να επεκταθεί σε δύο τομείς στους οποίους το laissez-faire είχε καταδείξει σαφέστερα τις ελλείψεις του: τον προσδιορισμό του επιπέδου παραγωγής και της κατανομής του εισοδήματος. Σε ότι αφορά το πρώτο σκέλος, ο Keynes έφτασε ακόμη στο σημείο να κηρύξει κάποια μορφή «κοινωνικοποίησης των επενδύσεων». Δεδομένου ότι το επίπεδο των επενδύσεων συνήθως τείνει, σε ένα καθεστώς laissez-faire, να οδηγήσει την οικονομία σε ισορροπία υποαπασχόλησης, το κράτος είχε το δικαίωμα ή μάλλον το καθήκον να παρεμβαίνει για να εξασφαλίσει πλήρη απασχόληση (Screpanti E. & Zamagni S., 2005). Οι νεοκλασικοί θεωρητικοί αντίθετα, ασχολήθηκαν κυρίως με τα προβλήματα των τιμών και τη σχέση τους με τις μεγιστοποιούμενες δραστηριότητες των ατόμων και των επιχειρήσεων. Η γενική άποψη ότι το οικονομικό πρόβλημα είναι ένα πρόβλημα σπανιότητας των πόρων συνεχίστηκε στην Κρίση. Μόνο η παρατεταμένη ανεργία σε μαζική κλίμακα, όπως η Αγγλία γνώρισε στα τέλη της δεκαετίας του 1920 και της δεκαετίας του 1930, τελικά κατέστησε εμφανές ότι η σπανιότητα των πόρων δεν είναι η μόνη διάσταση του οικονομικού προβλήματος. Η ορθολογική κατανομή των πόρων είναι το μοναδικό πρόβλημα της οικονομίας μόνο όταν τον εν δυνάμει εργατικό δυναμικό που αναζητά απασχόληση μπορεί να απορροφηθεί στη διαδικασία παραγωγής. Συνεπώς, η εμμονή της ανεργίας, ιδίως ενόψει της πίεσης προς τα κάτω για τη μείωση του ρυθμού αύξησης των μισθών και της πολιτικής για τη μείωση των επιτοκίων, οδήγησε τον Keynes να επικεντρωθεί στο ζήτημα της ικανότητας των σύγχρονων καπιταλιστικών οικονομιών να αποκαταστήσουν την ισορροπία στην οποία το εργατικό δυναμικό εργάζεται ως «πλήρως απασχολούμενο», δηλαδή είναι σε θέση να βρουν δουλειά με βάση τους ρυθμούς αύξησης των μισθών. Τα μόνα είδη ανεργίας τα οποία θα αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι είναι εκείνα της ανεργίας Τριβής και με εθελοντικό χαρακτήρα που δεν θεωρούνται σοβαρά (Rima 2001).

Σε ότι αφορά την κατανομή του εισοδήματος, ο Keynes επεσήμανε ότι η φυσική τάση ενός καθεστώτος laissez-faire τείνει προς την αυθαίρετη και άδικη διανομή του εισοδήματος· πίστευε επίσης, ότι το μεγάλο ποσό εξοικονόμησης που δημιουργείται από την πολύ άνιση κατανομή του εισοδήματος θα χρησίμευε μόνο για τη διατήρηση του επιπέδου δαπανών και της συνολικής ζήτησης σε χαμηλό επίπεδο,

αντί να υποστηρίζει τη διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου. Το κράτος θα πρέπει επίσης να παρεμβαίνει στην περίπτωση αυτή, χωρίς ωστόσο να καταστρέφει τις θεμελιώδεις αρχές στις οποίες χτίστηκε η καπιταλιστική οικονομία: ο ατομικισμός και η ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Είχε γίνει ένας οικονομολόγος αντί-laissez-faire, αλλά ήταν ακόμα φιλελεύθερος. Πίστευε ότι η κρατική παρέμβαση δεν πρέπει να καταργήσει το «αόρατο χέρι», αλλά να την βοηθήσει να εκδηλωθεί και κατά κάποιον τρόπο να το καταστήσει ορατό (Scrapanti E. & Zamagni S., 2005).

Την 10η Μαρτίου 1944, δημοσιεύεται ένα βιβλίο από τον Friedrich Hayek (1899 - 1992), που θα γίνει ένα από τα μεγάλα κλασικά της οικονομικής λογοτεχνίας του 20ού αιώνα. Οι νέες οικονομικές ιδέες του J. M. Keynes ήταν πια πολύ στην μόδα εκείνη την περίοδο· αυτό το νέο βιβλίο τις ασκούσε αυστηρή κριτική. Τούτο, συχνά απεικονίστηκε πιο πρόσφατα ως μάχη μεταξύ δύο οικονομικών titánων. Ο Hayek, στη δεκαετία του '70, τάσσεται απέναντι σε ό,τι ο Keynes και η συνθήκη του Κεϋνσιανού πρεσβεύουν. Πιο πρόσφατα, πολλοί βλέπουν τη μετάβαση προς περισσότερες ιδέες ελεύθερης αγοράς από τη δεκαετία του 1980 ως τη νίκη των ιδεών του Hayek πάνω από τον Keynes - μια διαδικασία που από τότε αντιστράφηκε ως αποτέλεσμα της μεγάλης ύφεσης. Το βιβλίο ήταν ο «δρόμος προς τη δουλεία», στον οποίο ο Hayek ισχυρίστηκε ότι ο κρατικός επεκτατισμός αποτελεί την απαρχή της αύξησης των περιορισμών στην ατομική ελευθερία, που αναπόφευκτα οδηγεί στην εμφάνιση τυραννικών καθεστώτων, τόσο κομμουνιστικών όσο και φασιστικών. Ήταν η αποκορύφωση τετραετούς εργασίας που αμφισβητούσε πολλές από τις νέες οικονομικές θεωρίες του Keynes, ιδιαίτερα σε ό,τι πρέπει να κάνουν οι κυβερνήσεις κατά τη διάρκεια της Κρίσης. Ο Keynes απέρριψε την ερμηνεία του επιχειρήματος του Hayek ότι κάθε αύξηση του κρατικού σχεδιασμού είναι το πρώτο βήμα προς την τυραννία, αλλά συμφώνησε με τη γενική άποψη ότι τα όρια της κρατικής παρέμβασης πρέπει να καθοριστούν σαφώς για να παραμείνει ασφαλής η φιλελεύθερη δημοκρατία. Αλλά ο ίδιος ο Keynes στην πραγματικότητα δεν ανταπάντησε σε πολλές από τις ιδέες του Hayek στο «δρόμο προς τη δουλεία». Αντίθετα, βοήθησε έμμεσα τον Hayek να το γράψει⁵. Εν ολίγοις, ο Keynes πήρε τα διδάγματα από το έργο του Hayek ως προειδοποίηση ότι η επέκταση του κράτους πρέπει να είναι περιορισμένη και οι πολιτικοί πρέπει να ξέρουν πότε να σταματήσουν - με τον οποίο συμφώνησε θεμελιωδώς. Παρόλο που θεωρούσε ότι περισσότερο κρατικός έλεγχος σε ορισμένες περιοχές μπορεί να είναι δικαιολογημένος, οι κυβερνήσεις

---

⁵ Όταν ο Hayek και η Σχολή Οικονομικών του Λονδίνου μετακόμισαν στο Cambridge το 1940, ο Keynes βρήκε δωμάτια στο κολλέγιο του, King's, για να ζήσει και να εργαστεί και οι δυο παρέμειναν σε τακτική επαφή μέχρι το θάνατο του Keynes το 1946 (C.R., 2014).

πρέπει πάντα να αποτυπώνουν μια γραμμή πέρα από την οποία δεν περνούν. Αυτό μπορεί να είναι ένα μάθημα όχι μόνο για το τότε, αλλά και για τις ημέρες που διανύουμε (C.R., 2014).

2.2 Η διαμάχη Κρατικού Παρεμβατισμού / Φιλελευθερισμού από την δεκαετία του 1980

Μεταπολεμικά, η ιστορική συγκυρία ασκεί ισχυρή επιρροή στις θετικά διακείμενες ενέργειες των οικονομικών φορέων και των θεωρητικών. Στις «*Οικονομικές Συνέπειες της Ειρήνης*», ο Keynes αποδίδει την ευημερία του δέκατου ένατου αιώνα στην «οργάνωση και την ψυχολογία της κοινωνίας». Οι δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι υπέσκαψαν τον λεπτό κοινωνικό μηχανισμό της δημιουργίας πλούτου, και την αισιοδοξία που υποτάσσεται στην ψυχολογία του. Στο άλλο άκρο, ίσως, ο υδραυλικός κεϋνσιανισμός της εποχής μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο επικράτησε με την αισιοδοξία εκείνης της περιόδου, ειδικά στην Αμερική, και τροφοδότησε μια ψυχολογία ανάπτυξης, καθώς το εκκρεμές άλλαξε ξανά (Tabb 2002). Ο 20^{ος} αιώνας που ξεκινά με το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και τελειώνει με την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, διαμορφώθηκε υπό την ανάδειξη των Ηνωμένων Πολιτειών ως παγκόσμιας ηγέτιδας δύναμης και την καταλυτική επίδραση της Ρωσικής Επανάστασης το 1917 με την ανάδυση της Σοβιετικής Ένωσης ως αντίπαλου δέους, αντικατοπτριζόμενος στην βιομηχανική οικονομία με τους δύο αντιθετικούς πόλους: τον καπιταλισμό και τον σοσιαλισμό (Hobsbawm 2006). Με τα ζητήματα της αμερικανικής εξωτερικής οικονομικής πολιτικής να κατέχουν δεσπόζουσα θέση από την δεκαετία του '30 και μετέπειτα, οι ΗΠΑ πρωτοστατούν στην σύναψη συμφωνίας στο Bretton Woods, στην θέσπιση του ΟΗΕ και του Διεθνές Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας (Τσακαλογιάννης 2000). Για τις Ευρωπαϊκές χώρες, ύψιστη προτεραιότητα ήταν η ανάκαμψη της οικονομίας. Στα μη κομμουνιστικά κράτη, ανάκαμψη σήμαινε το ξεπέρασμα του φόβου της κοινωνικής επανάστασης, της κομμουνιστικής προώθησης και της Αντίστασης. Η Χρυσή Εποχή - που διήρκεσε περί τα τριάντα χρόνια - αφορούσε τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, αν και η οικονομική άνοδος που την χαρακτήριζε κατά την δεκαετία του '50 φαινόταν να είναι παγκόσμια και ανεξάρτητη από οικονομικά καθεστώτα (Hobsbawm 2006).

Η συνεχιζόμενη ευημερία της μακράς ανάπτυξης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ανανέωσε την πίστη στα νεοκλασικά αξιώματα και στο όνειρο μιας τυπικά καθορισμένης και μηχανικής οικονομίας. Με την παρακμή (μέχρι τότε) που δεν ήταν πλέον τόσο μεγάλη στην Βρετανία, οι Ηνωμένες Πολιτείες κυριάρχησαν στην εποχή. Μεταξύ των επιστημόνων υπήρξε μια αναβίωση της εμπιστοσύνης ότι η τεχνολογία θα μπορούσε να κυριαρχήσει στη φύση. Οι κοινωνικοί μηχανισμοί είδαν τις προοπτικές κατανόησης και χειραγώγησης των κοινωνικών εξελίξεων για την επίτευξη επιθυμητών αποτελεσμάτων. Μεταξύ των οικονομολόγων υπήρξε επίσης μια νέα ισορροπία. Η κεϋνσιανή μακροοικονομική πολιτική,

όπως υποσχέθηκε, θα μπορούσε να παράγει ισορροπία πλήρους απασχόλησης. Οι ελεύθερες αγορές θα μπορούσαν να ληφθούν υπόψη στο πλαίσιο αυτό για την αποτελεσματική κατανομή των πόρων. Υπήρξε επίσης μια ανανεωμένη εμπιστοσύνη στην γενική ισορροπία του Walras, σκέψη που έβαλε τις ελεύθερες αγορές πίσω στο κέντρο της επαγγελματικής ανάλυσης μετά την παύση της Μεγάλης Κρίσης κατά την διάρκεια της Keynes εποχής. Η μακρά Κρίση αποδόθηκε σε κυβερνητικά ατοπήματα και άγνοια των νομισματικών σχέσεων. Οι Κρίσεις θεωρούνταν σαν ένα φαινόμενο του παρελθόντος (Tabb 2002).

Σύμφωνα με τον Hobsbawm, η ιστορία της εικοσαετίας μετά το 1973, είναι η ιστορία ενός κόσμου που έχασε τα στηρίγματά του και γλίστρησε προς την αστάθεια και την κρίση. Για μισό αιώνα η χρήση των όρων «οικονομική κάμψη» ή «καθίζηση» που θύμιζαν την Εποχή της Καταστροφής αποτελούσε ταμπού, και στα μέσα της δεκαετίας του '90 άρχισε να γίνεται παραδεκτό ότι τα οικονομικά προβλήματα ήταν χειρότερα από εκείνα της δεκαετίας του '30. Η φτώχεια, η μαζική ανεργία, η εξαθλίωση και η αστάθεια επανεμφανίστηκαν μετά το 1973. Αναφορικά με την φτώχεια και την ελεεινότητα της δεκαετίας του '80, πολλές από τις πλουσιότερες και πιο αναπτυγμένες χώρες άρχισαν να συνηθίζουν στην θέα των ζητιάνων και των αστέγων, η επανεμφάνιση των οποίων αποτελούσε μέρος της έντονα αυξανόμενης κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας στην Νέα Εποχή. Στη δεκαετία του '70, η πολιτική των περισσότερων κρατών βασίστηκε στην υπόθεση ότι τα προβλήματα είχαν πρόσκαιρο χαρακτήρα, κι ότι μέσα σε ένα με δύο χρόνια τα πράγματα θα επέστρεφαν στην παλιά καλή εποχή της ευημερίας και της οικονομικής ανάπτυξης, με τις Κυβερνήσεις να προσπαθούν να κερδίσουν χρόνο και να εφαρμόσουν τις Κεϋνσιανές συνταγές οικονομικής πολιτικής. Τα δημοσιονομικά των Κρατών βρέθηκαν να συμπιέζονται από τις τεράστιες χρηματικές παροχές που απαιτούσε το Κράτος Πρόνοιας, δαπάνες που αυξάνονταν με ταχύτερο ρυθμό, απ' ότι τα δημόσια έσοδα.

Η μόνη εναλλακτική λύση που προσφέρονταν τότε, ήταν αυτή που υποστήριζε μια μειοψηφία ακραίων του οικονομικού φιλελευθερισμού – που υπερθεμάτιζαν υπέρ της απεριόριστης και άνευ φραγμών ελεύθερης αγοράς – ενισχυόμενη από την αποτυχία της συμβατικής οικονομικής πολιτικής της μικτής οικονομίας και της πλήρους απασχόλησης. Η διαμάχη Κεϋνσιανών και νεοφιλελεύθερων δεν αποτελεί μια τεχνική αντιπαράθεση μεταξύ επαγγελματιών οικονομολόγων, αλλά εξελίσσεται σ' ένα πόλεμο αντίπαλων και ασύμβατων ιδεολογιών, όπου οι Κεϋνσιανοί ισχυρίζονταν ότι οι υψηλοί μισθοί, η πλήρης απασχόληση και το κράτος κοινωνικής πρόνοιας δημιούργησαν την καταναλωτική ζήτηση που τροφοδότησε την οικονομική επέκταση, ενώ οι νεοφιλελεύθεροι υποστήριζαν ότι η οικονομική πολιτική που ακολουθήθηκε, εμπόδισε τον έλεγχο του πληθωρισμού και την μείωση του κόστους στον δημόσιο

και στον ιδιωτικό τομέα, και κατά συνέπεια δεν επέτρεψε την αύξηση των κερδών, την πραγματική κινητήρια δύναμη οικονομικής ανάπτυξης στην καπιταλιστική οικονομία (Hobsbawm E., 2006).

2.2.1 Μονεταρισμός - Η Σχολή του Σικάγο

Εντός της μαρτζίναλιστικής παράδοσης από τη δεκαετία του '50 υπήρξε μια ζωνρή συζήτηση σχετικά με την αληθοφάνεια των υποθέσεων που είναι απαραίτητες για την επιβεβαίωση του Κεϋνσιανού αποτελέσματος ως προς την επίμονη ανεργία. Αυτή η συζήτηση προσέκρουε στη μεγαλύτερη ή μικρότερη εμπιστοσύνη που αποδίδεται, αφενός, στην ικανότητα της αγοράς να εξασφαλίζει ισορροπία μεταξύ ζήτησης και προσφοράς εργασίας και, αφετέρου, στην αποτελεσματικότητα των δημοσιονομικών και νομισματικών πολιτικών. Μεταξύ εκείνων που δείχνουν πίστη στις εξισορροπητικές δυνάμεις της αγοράς και την εχθρότητα στην κρατική παρέμβαση στην οικονομία, η Σχολή του Σικάγο είναι εξέχουσα. Ο Milton Friedman είναι ο αναγνωρισμένος ηγέτης αυτής της σχολής. Η δημοσίευση των Μελετών του Μίλτον Φρίντμαν στην *«Ποσοτική Θεωρία του Χρήματος»* το 1956 αντικατοπτρίζει την επανεξέταση που έχει γίνει σε πιο πρόσφατες δεκαετίες σχετικά με το ρόλο του χρήματος και το πεδίο της νομισματικής πολιτικής. Η ουσία της θεωρίας αυτής, είναι ότι «τα χρήματα έχουν σημασία» (Roncaglia A., 2005). Η ζήτηση του χρήματος, εξαρτάται από τους εξής παράγοντες: τον συνολικό πλούτο που έχουν στην κατοχή τους τα οικονομικά υποκείμενα, το εναλλακτικό κόστος κατοχής χρήματος και τις προτιμήσεις των φορέων της οικονομίας που έχουν στην κατοχή τους πλούτο (Τσουλφίδης Λ., 2008)

Σε αντίθεση με τους Κεϋνσιανούς οικονομολόγους, οι μονεταριστές με επικεφαλής τον Μίλτον Φρίντμαν, επικεντρώθηκαν στη σημασία της ειδικής ανάλυσης της ζήτησης χρήματος και της διαμόρφωσης μιας «θετικής θεωρίας» για την καθοδήγηση της πολιτικής (Rima I. H., 2005). Υποστήριξαν μεταξύ άλλων, ότι το επίπεδο ισορροπίας του εισοδήματος εξαρτάται από «πραγματικούς» παράγοντες, όπως τα περιουσιακά στοιχεία, η τεχνολογία και οι προτιμήσεις των οικονομικών παραγόντων. Η ταχύτητα κυκλοφορίας των χρημάτων θεωρείται σταθερή συνάρτηση των ποσοστών απόδοσης διαφόρων ειδών περιουσιακών στοιχείων -χρήμα, ομόλογα, αγαθά, ανθρώπινο κεφάλαιο- (Roncaglia A., 2005). Σύμφωνα με τον Τσουλφίδη, το φαινόμενο που δημιούργησε ρωγμές στο Κεϋνσιανό θεωρητικό οικοδόμημα και ταυτόχρονα πρόβαλλε τον μονεταρισμό ως μια εναλλακτική σχολή οικονομικής σκέψης, ήταν η εμφάνιση του υψηλού πληθωρισμού, συνοδευόμενου από σημαντική ανεργία, γνωστό ως «στασιμοπληθωρισμός» (Τσουλφίδης Λ., 2008).

Επιπλέον, ο Friedman επέκρινε τα μέτρα νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής που αποσκοπούσαν στην υποστήριξη της συνολικής ζήτησης και επομένως του εισοδήματος και της

απασχόλησης: όχι μόνο επειδή η αποτελεσματικότητα τέτοιων παρεμβάσεων είναι βραχυπρόθεσμη, αλλά και επειδή οι βραχείες επιπτώσεις είναι αβέβαιες και μπορεί να είναι αρνητικές. Πράγματι, ο Friedman υπενθύμισε ότι τα μέτρα οικονομικής πολιτικής υπόκεινται σε τρία είδη καθυστερήσεων και αβεβαιοτήτων: εκείνα που αφορούν την αξιολόγηση της κατάστασης στην οποία πρέπει να παρεμβαίνουν· εκείνα που αφορούν τη μετάβαση από την αξιολόγηση αυτή στην επιλογή των μέτρων πολιτικής και στην εφαρμογή τους και τέλος, εκείνα που αφορούν τον ίδιο τον αντίκτυπο της πολιτικής που υιοθετήθηκε. Λόγω αυτών των καθυστερήσεων και αβεβαιοτήτων, είναι δυνατόν, για παράδειγμα, τα μέτρα πολιτικής να ασκούν τον προβλεπόμενο αντίκτυπό τους σε μια κατάσταση εντελώς διαφορετική από εκείνη που οδήγησε στην έγκρισή τους, ακόμη και σε μια κατάσταση στην οποία θα ήταν αναγκαίες πολιτικές ενός αντίθετου σημείου. Επομένως, τα μέτρα οικονομικής πολιτικής ενδέχεται να έχουν αποσταθεροποιητικό αντίκτυπο, διεύρυνση παρά μείωση των εισοδηματικών διακυμάνσεων (Roncaglia A., 2005).

Η Σχολή του Σικάγο επεκτάθηκε περαιτέρω στην ανάλυση της ανάπτυξης σε υποανάπτυκτες οικονομίες μέσω του μηχανισμού της αγοράς. Οι οικονομολόγοι που προσχώρησαν στην ελευθεριακή φιλοσοφία της αποτελεσματικότητας του μηχανισμού της αγοράς, θεωρούν την οικονομική ελευθερία ως πιο αποτελεσματικό τρόπο κατανομής των πόρων στις αναπτυσσόμενες οικονομίες καθώς και στις ήδη προηγμένες οικονομίες. Σημαντικοί ακαδημαϊκοί οικονομολόγοι έχουν μεγάλη πίστη στο θετικό ρόλο του μηχανισμού της αγοράς και την περιορισμένη ανάγκη για κυβερνητική παρέμβαση. Αυτή η άποψη πολιτικής έγινε ευρέως αποδεκτή ήδη από την δεκαετία του '80 από το αμερικανικό εκλογικό σώμα όπως και από βρετανούς ψηφοφόρους, οι οποίοι επέτρεψαν στη Συντηρητική Κυβέρνηση, υπό την ηγεσία της Margaret Thatcher, να ανατρέψει την εθνικοποίηση της βιομηχανίας που ξεκίνησε η προηγούμενη κυβέρνηση των Εργατικών. Παρόλο που η μετέπειτα Εργατική Κυβέρνηση του Τόνι Μπλερ εκτόπισε την M. Thatcher, πολλά στοιχεία της *laissez - faire* πολιτικής παρέμειναν σε ισχύ (Rima I. H., 2001).

Σύμφωνα με τον Τσουλφίδη (2008), η μονεταριστική μακροοικονομική θεωρία από τα μέσα της δεκαετίας του '70, περιήλθε σε αδιέξοδα, και την σκυτάλη αναλαμβάνουν οι Νεοκλασικοί Οικονομολόγοι, με κύριο εκφραστή τον Robert Lucas, με την διατύπωση των ορθολογικών προσδοκιών από τον John Muth.

2.2.2 Μετα - κεϋνσιανά οικονομικά

Τα Μετα – κεϋνσιανά οικονομικά αποτελούν μία από τις ετερόδοξες σχολές οικονομικής σκέψης· αντιτίθενται στην πεποίθηση ότι τα συμβατικά οικονομικά και οι προτάσεις τους υπέρ της ελεύθερης αγοράς αποτελούν τον μοναδικό τρόπο κατανόησης και επίλυσης των οικονομικών προβλημάτων. Προσφέρουν ένα ισχυρό θεωρητικό υπόβαθρο, χρήσιμο για την κριτική της νεοκλασικής θεωρίας και των πολιτικών λιτότητας, όσο και για την υποστήριξη εφικτών εναλλακτικών πολιτικών, με μεγάλη διαφοροποίηση των μακροοικονομικών πολιτικών σε σχέση με αυτές της νεοκλασικής θεωρίας. (Lavoie M., 2018). Οι Μετακεϋνσιανοί οικονομολόγοι, στηριζόμενοι στον Keynes, αλλά αντλώντας ιδέες και από τον Kalecki και την παράδοση του Marx, εκτιμούν ότι το νεοκλασικό παράδειγμα μαζί με τις νεότερες εκδοχές του, είναι ανεπαρκές να προσφέρει μία ρεαλιστική ερμηνεία του τρόπου λειτουργίας των οικονομιών της αγοράς, καθώς και προτάσεις πολιτικής για τη βελτίωση της συμπεριφοράς τους, που να είναι και κοινωνικά αποδεκτές. Θεμελιακό χαρακτηριστικό των Μετακεϋνσιανών οικονομικών και άξονας συσπείρωσης όλων των επιμέρους προσεγγίσεων είναι η εκτίμηση, ότι οι οικονομίες της ελεύθερης αγοράς είναι ασταθείς, και δημιουργούν δυνάμεις, που ενδογενώς διαταράσσουν τη σταθερότητα του οικονομικού συστήματος, προκαλώντας διακυμάνσεις στην οικονομική δραστηριότητα.

Μία από τις θεμελιακές υποθέσεις της νεοκλασικής οικονομικής είναι, ότι το οικονομικό σύστημα των ελεύθερων και ανταγωνιστικών αγορών δημιουργεί αυτόματα τις προϋποθέσεις για ισορροπία πλήρους απασχόλησης των συντελεστών παραγωγής, γνωστή και ως ο Νόμος του Say. Ο James Mill προσεγγίζοντας διαφορετικά το Νόμο του Say, ισχυρίστηκε το 1821 ότι η πλήρης απασχόληση είναι δυνατή στις οικονομίες της αγοράς, αφού η προσφορά δημιουργεί τη δική της ζήτηση και το σύστημα βρίσκεται σε ισορροπία (Samuels et al, 2003). Ο Keynes (1936) υποστήριξε, ότι αν υιοθετήσουμε τις πολιτικές προεκτάσεις της νεοκλασικής ανάλυσης μίας ‘φανταστικής’ οικονομίας, όπως τη νομισματική ουδετερότητα και το *Laissez-Faire* ως βάση της οικονομικής πολιτικής στις πραγματικές οικονομίες, οι συνέπειες θα είναι καταστροφικές για τις οικονομίες και τις κοινωνίες. Η αιτία είναι, ότι η νεοκλασική οικονομική θεωρία παρά τη σύνθετη μαθηματική διατύπωση της, στερείται ρεαλισμού. Η περιγραφή μιας φανταστικής οικονομίας ανάγεται σε κριτήριο ανάλυσης των αληθινών οικονομιών, οι οποίες κρίνονται ως προς τη συμπεριφορά τους βάσει των υποθέσεων, που προσδιορίζουν τη συμπεριφορά της ‘υποθετικής-φανταστικής’ οικονομίας. Αν οι υποθέσεις είναι εσφαλμένες, τότε εύκολα αντιλαμβάνεται κάποιος την αναποτελεσματικότητα των πολιτικών που προτείνονται και που απορρέουν από τη λειτουργία ‘φανταστικών’ οικονομιών. Το ίδιο ισχύει και για τις νεότερες εκδοχές της νεοκλασικής θεωρίας, το μονεταρισμό, τα νέα-κλασικά μακροοικονομικά, τους πραγματικούς επιχειρηματικούς

κύκλους, κλπ., όπου διατηρούν τις μη ρεαλιστικές υποθέσεις και το πυρήνα της νεοκλασικής θεώρησης. Οι επιπρόσθετες υποθέσεις της ορθολογικής συμπεριφοράς, της πλήρους πληροφόρησης και της τέλει γνώσης, αφαιρούν ακόμη περισσότερο ρεαλισμό από την σύγχρονη, ορθόδοξη οικονομική ανάλυση. Στην ίδια παράδοση, μοντέλα που υποθέτουν ατέλειες των αγορών, αποδίδουν τις ατέλειες αυτές σε κρατικές και νομισματικές παρεμβάσεις που προκαλούν αποκλίσεις από την άριστη, κατά τη νεοκλασική περιγραφή, συμπεριφορά των αγορών. Ενδογενείς, ως προς τις αγορές, δυνάμεις που συστηματικά παρεμποδίζουν την εκκαθάριση τους, δεν προβλέπονται από την ορθόδοξη οικονομική ανάλυση.

Για τον Keynes και τους Μετακεϋνσιανούς οικονομολόγους, η απόρριψη του στενού ορισμού της ισορροπίας αλλά και της νομισματικής ουδετερότητας, τους οδηγεί στην έννοια της ενεργούς ζήτησης και στο ρόλο που αυτή διαδραματίζει, ως προσδιοριστικός παράγοντας της οικονομικής δραστηριότητας και της ισορροπίας πλήρους απασχόλησης. Εδώ βρίσκεται η ουσιαστικότερη διαφορά της Μετακεϋνσιανής οικονομικής από την ορθόδοξη οικονομική αλλά και των νεότερων εκδοχών της. Τα Μετακεϋνσιανά οικονομικά υιοθετούν την άποψη του Keynes ότι το χρήμα επιτελεί σημαντικές λειτουργίες στο οικονομικό σύστημα, επειδή θεωρείται ότι επηρεάζει βραχυχρόνια και μακροχρόνια συλλογικές αποφάσεις και συμπεριφορές.

Στη Μετακεϋνσιανή παράδοση κυριαρχεί η αντίληψη ότι η οικονομική θεωρία θα πρέπει να εκφράζει την οικονομική πραγματικότητα με τη μέγιστη δυνατή ακρίβεια. Οι Eishner και Kregel (1975) παρατηρούν ότι τα Μετακεϋνσιανά οικονομικά, σε αντίθεση με το ορθόδοξα οικονομικά, έχουν ως κύρια επιδίωξη τους να αναπτύξουν ιδέες και εργαλεία, ώστε να ερμηνεύσουν τον πραγματικό κόσμο όπως τον βιώνουμε, και όχι φανταστικά μοντέλα ξεκομμένα από τα πραγματικά προβλήματα των σύγχρονων οικονομιών. Η Dow (1990; 1996) υποστηρίζει ότι τα Μετακεϋνσιανά οικονομικά είναι μία θεώρηση που μεταβάλλεται βάσει των θεσμικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών στοιχείων που διακρίνουν τις κοινωνίες.

Μία σημαντική συνέπεια της μεθοδολογίας του Μετακεϋνσιανού παραδείγματος είναι ότι, δίνει μεγαλύτερη σημασία και έμφαση στην ανάλυση και στην ικανότητα της θεωρίας να ερμηνεύει τα οικονομικά δεδομένα, βάσει πάντα του ρεαλισμού, παρά στην ακρίβεια της πρόβλεψης (Lawson, 1989; Arestis, 1990). Η οικονομία προσεγγίζεται ως μία δυναμική και εξελίξιμη διαδικασία που μεταβάλλεται μέσα στον ιστορικό χρόνο. Η Μετακεϋνσιανή θεωρία συνεπώς είναι αναγκασμένη από την ίδια της τη μεθοδολογία να αναπτύσσει μία περισσότερο σύνθετη προσέγγιση στην ανθρώπινη φύση και στην ατομική συμπεριφορά. Τα στοιχεία αυτά διευκολύνουν την εισαγωγή στην Μετακεϋνσιανή ανάλυση του σημαντικού ρόλου των θεσμών αλλά και των ατελών αγορών, με σημαντικές προεκτάσεις στη διερεύνηση

της διανομής του εισοδήματος και της συσσώρευσης κεφαλαίου (Arestis, 1996). Με ατελείς αγορές και ανεργία, η νεοκλασική εμμονή στη διανομή των σπανίων πόρων δεν έχει ιδιαίτερο νόημα και αναλυτικό ενδιαφέρον για τη Μετακεϋνσιανή θεωρία, που απασχολείται με το ζήτημα της ενεργούς ζήτησεως και της αύξησης της απασχόλησης. Τα θέματα αυτά φέρνουν τη διανομή του εισοδήματος, τις ταξικές σχέσεις και την τεχνολογία στο επίκεντρο του Μετακεϋνσιανού προβληματισμού, εφόσον δημιουργούν συναλλακτικούς περιορισμούς και έλλειμμα ζήτησης στη σφαίρα της κυκλοφορίας και ταυτόχρονα τη διαφοροποιούν από την παράδοση της νεοκλασικής σύνθεσης (Arestis, 1992; Davidson, 1994). Οι συνταγές κυβερνητικής παρέμβασης γίνονται αποδεκτές στον ίδιο χρονικό ορίζοντα ώστε να αποκατασταθεί η ευρυθμία στο μηχανισμό της αγοράς στη μακροχρόνια περίοδο.

Η Μετακεϋνσιανή θεωρία, απορρίπτοντας τις νεοκλασικές υποθέσεις και παραδοχές δίνει ρόλο στην κρατική παρέμβαση στην οικονομία. Είναι αλήθεια ότι αν το μέλλον δεν μπορεί να προβλεφθεί με ακρίβεια, όπως ισχυρίζεται η Μετακεϋνσιανή παράδοση, τότε δεν υπάρχει ισχυρός λόγος να πιστεύουμε ότι η κυβέρνηση και το κράτος γενικότερα θα είναι σε θέση να κάνουν καλύτερη αξιολόγηση μελλοντικών οικονομικών γεγονότων από ό,τι τα άτομα και ο ιδιωτικός τομέας. Εκείνο όμως που πρέπει να παραδεχτούμε, είναι ότι η κυβέρνηση, έχει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα των μακροχρόνιων κοινωνικών αναγκών και προβλημάτων και της κατάστασης της οικονομίας. Ο ιδιωτικός τομέας συνήθως πράττει βάσει της ευκαιρίας που του παρουσιάζεται για εύκολο και γρήγορο κέρδος. Συνεπώς, όπως παρατηρεί ο Davidson (1991), υπάρχει τουλάχιστον ρόλος για το κράτος στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση μακροχρόνιων επενδυτικών προγραμμάτων, από τα οποία προκύπτει κοινωνικό όφελος. Αυτό δεν σημαίνει ότι το κράτος μπορεί να παρέμβει σε μικροοικονομικό επίπεδο στο σχεδιασμό προϊόντων και στις αποφάσεις για τις παραγόμενες ποσότητες τους.

Η θέση της Μετακεϋνσιανής οικονομικής στο ζήτημα της οικονομικής πολιτικής διαμορφώνεται βάσει της ιστορικής παρατήρησης και εμπειρίας, ότι το οικονομικό σύστημα των ελεύθερων αγορών δημιουργεί επαναλαμβανόμενες και συχνά παρατεταμένες διακυμάνσεις στην παραγωγή και στην απασχόληση, καθώς επίσης και ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος. Οι δυνάμεις της αγοράς δεν μπορούν από μόνες τους να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα της ανεργίας και τις ανισότητες που χαρακτηρίζουν το καπιταλιστικό σύστημα. Αντίθετα, οι δυνάμεις της αγοράς αντιμετωπίζονται ως αιτία των οικονομικών ανισοτήτων και της αστάθειας των οικονομιών. Ωστόσο, οι δυνάμεις της αγοράς έχουν τη δυναμική να δημιουργούν νέα προϊόντα, νέες τεχνολογίες που βελτιώνουν τις συνθήκες και την ποιότητα ζωής των ανθρώπων. Οι κυβερνήσεις θα πρέπει λοιπόν να διαμορφώσουν εκείνο το οικονομικό περιβάλλον όπου θα περιορίζει τις αδυναμίες του συστήματος, χωρίς να αποθαρρύνει και να παρεμποδίσει

τις θετικές ενέργειες του. Οποτεδήποτε ο ιδιωτικός τομέας διακρίνεται από απαισιοδοξία και έλλειψη ενδιαφέροντος για ανάληψη νέων επενδυτικών δραστηριοτήτων και αύξησης της απασχόλησης, οι κυβερνήσεις θα πρέπει μέσω της κατάλληλης δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής να ενθαρρύνουν την αύξηση της ζήτησης (Davidson, 1994).

2.2.3 Άλλες ετερόδοξες προσεγγίσεις

Η έννοια του «ετερόδοξου» περιλαμβάνει τους περισσότερους που διαφωνούν με τον κυρίαρχο νεοκλασικό τρόπο σκέψης (μαρξιστές, νέο-ρικαρντιανούς ή σραφαιανούς, νέο-στρουκτουραλιστές, θεσμικούς, την γαλλική σχολή ρύθμισης, ουμανιστές ή κοινωνικούς οικονομολόγους). Τα ετερόδοξα οικονομικά χαρακτηρίζονται από την τάση να δίνουν έμφαση σε συγκεκριμένα μόνο ζητήματα, προκειμένου να διαφοροποιηθούν από τις άλλες προσεγγίσεις, καθώς επίσης και από την τάση σύνθεσης και ενότητας, η οποία ενδεχομένως να οφείλεται στην επισφαλή θέση τους ως μειονότητες στο ευρύτερο πλαίσιο της οικονομικής επιστήμης (Lavoie M., 2004).

Εργασίες για την οικονομική διάσταση του κράτους πρόνοιας λαμβάνουν χώρα στο επιστημονικό πεδίο της πολιτικής κοινωνιολογίας π.χ., Weir, Orloff και Skocpol, 1988. Η έμφαση σε αυτού του είδους τις μελέτες βασίστηκε συνήθως στην ανακατανομή των οικονομικών πόρων μέσω του κράτους, ενώ λιγότερη προσοχή δόθηκε στον τρόπο με τον οποίο παράγεται το εισόδημα του κράτους και ποια είναι η σχέση του κράτους πρόνοιας με την επιχειρηματική κοινότητα (Swedberg R., 2003). Ένα από τα βασικά πεδία της οικονομικής κοινωνιολογίας, είναι η δημοσιονομική κοινωνιολογία (Finanzsoziologie), όπως αυτή ονομαζόταν, όταν αρχικά σχεδιάστηκε στη Γερμανία αμέσως μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η δημοσιονομική κοινωνιολογία είναι ένας τομέας που έχει προσελκύσει οικονομολόγους καθώς και κοινωνιολόγους· η έννοια της δημοσιονομικής κοινωνιολογίας εισήχθη στις κοινωνικές επιστήμες από τον αυστριακό οικονομολόγο Rudolf Goldscheid στον κρατικό σοσιαλισμό ή τον κρατικό καπιταλισμό (1917). Η μελέτη που προώθησε τον τομέα και του έδωσε μια σταθερή κοινωνιολογική βάση ήταν η «Κρίση του φορολογικού κράτους» (1918) του Joseph Schumpeter. Τα δύο βασικά στοιχεία της δημοσιονομικής κοινωνιολογίας, που απορρέουν από αυτόν τον ορισμό, είναι αφενός η παραγωγή εισοδήματος και των δαπανών που προκύπτουν, και αφετέρου η επίδραση που έχουν αυτές οι δύο διαδικασίες στις πολιτικές αρχές, την οικονομία και την υπόλοιπη κοινωνία. Τα έσοδα μπορούν να δημιουργηθούν με διάφορους τρόπους, εκ των οποίων οι σημαντικότεροι είναι οι φόροι, οι δασμοί κ.ο.κ.. Η οργάνωση αυτής της διαδικασίας δημιουργίας αποθεματικών ταμείων θα έχει σημαντικό αντίκτυπο στις πολιτικές αρχές, στην οικονομία και στην υπόλοιπη κοινωνία. Οι φόροι μπορούν να είναι διαφόρων

ειδών, ο καθένας με το δικό του κοινωνιολογικό προφίλ (φόρος εισοδήματος, φόρος εταιρειών, φόρος κληρονομιάς, άμεσοι φόροι, έμμεσοι φόροι κ.ο.κ.). Η ικανότητα και αδυναμία του κράτους να αυξήσει το εισόδημα αποκτά μεγάλο ενδιαφέρον. Οι δαπάνες του κράτους μπορούν να χρησιμοποιηθούν για διάφορους σκοπούς - για τον πόλεμο, την πρόνοια - και αυτό θα έχει προφανώς σημαντικά αποτελέσματα. (Swedberg R., 2003).

Ο Θεσμικός μετα – Κεϋνσιανισμός επικεντρώνεται στην πραγματική οικονομική ζωή, αναζητώντας θεωρίες που ενσωματώνουν ρεαλιστικές εκτιμήσεις, τονίζοντας ότι η οικονομική ζωή είναι δυναμική: η οικονομική δραστηριότητα λαμβάνει μέρος σ' έναν κόσμο με παρελθόν, παρόν και μέλλον με όλες σχεδόν τις πτυχές του οικονομικού συστήματος συνεχώς να εξελίσσονται. Σύμφωνα με τον William M. Dugger (1996), οι θεσμικοί οικονομολόγοι ορίζουν τα οικονομικά ως την μελέτη πραγματικών διαδικασιών κοινωνικής παροχής και ο ορισμός παρέχει τις αρχές και τα στηρίγματα αυτής της Σχολής Οικονομικών. Οι εργασίες των C. Wilber, K. Jameson, H. P. Minsky, αποτέλεσαν εφαλτήριο για την ανάπτυξη της νέας οικονομικής θεώρησης. Πολύ σημαντική ήταν η επίδραση του J. Commons, πρόδρομου στη θεωρία των θεσμικών οικονομικών και συνέβαλε στην ιστορία της οικονομικής σκέψης, ειδικά όσον αφορά τη συλλογική δράση. Η θεσμική θεωρία συνδέθηκε στενά με τις αξιοσημείωτες επιτυχίες του στην αναζήτηση και σύνταξη νομοθεσίας για ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών θεμάτων για την πολιτεία του Ουισκόνσιν. Είχε επισημάνει ότι «...η διαμάχη των οικονομικών τάξεων ή συμφερόντων εισέρχεται στον χώρο της πολιτικής, στους νόμους της χώρας, ακόμη και στο ίδιο πλαίσιο της κυβέρνησης», και ο ρόλος των κυβερνήσεων είναι η αντιμετώπιση των συγκρούσεων, με διασφάλιση των ελευθεριών χωρίς να περιορίζεται στην απαρίθμηση και επιβολή των δικαιωμάτων, αλλά θεσπίζοντας όρια και κανόνες. Ο καθορισμός ορίων στην οικονομική και κοινωνική ζωή αποτελεί θεμελιώδη ρόλο του Κράτους, και καθώς τα παραπάνω βρίσκονται σε συνεχή εξέλιξη, τούτο σημαίνει ότι οι νομοθετικές, διοικητικές και δικαστικές αποφάσεις θα πρέπει επίσης να εξελίσσονται και να αποδίδουν στα δικαιώματα το συγκεκριμένο νόημά τους. Πέρα από την διαμόρφωση και εφαρμογή κανόνων που ελευθερώνουν ή εμποδίζουν τους ανθρώπους και τις οργανώσεις, το Κράτος επιτελεί ένα εποικοδομητικό οικονομικό ρόλο που επεκτείνεται στην κατασκευή μεγάλων δημόσιων έργων, στην σταθεροποίηση της οικονομίας, την παροχή δημόσιας εκπαίδευσης και άλλων υπηρεσιών που βελτιώνουν τις ικανότητες και τις ευκαιρίες των ανθρώπων, προασπίζοντας τις ατομικές ελευθερίες (Whalen J. C.).

Οι Wilber και Jameson, επισημαίνουν ότι η οικονομική ζωή είναι ολιστική και συστημική, καθιστώντας τα όρια μεταξύ της οικονομίας και άλλων κοινωνικών σφαιρών ανακριβή. Ο Θεσμικός μετα – Κεϋνσιανισμός επίσης αναγνωρίζει ότι οι άνθρωποι είναι κοινωνικά πλάσματα, τα οποία λειτουργούν

σ' έναν κόσμο αβεβαιότητας· η κατανόηση για τον κόσμο γύρω τους, οι σκοποί που επιδιώκουν και τα μέσα που μετέρχονται, είναι σε μεγάλο βαθμό κοινωνικά κατασκευάσματα, η ανθρώπινη δηλαδή συμπεριφορά διαμορφώνεται από την κοινωνική δέσμευση και την επιρροή των κοινωνικών θεσμών. Στα Νέα Θεσμικά Οικονομικά (New Institutional Economics) με κύριο εκπρόσωπο τον Douglass North, αναπτύσσεται μια νέα θεωρητική προσέγγιση για το Κράτος και τον ρόλο του στην οικονομία, εκκινώντας από την βασική υπόθεση ότι «η ύπαρξη του Κράτους είναι σημαντική για την οικονομική ανάπτυξη» (North D., 1981), και ο Jon Elster συνεχίζει: «... οι θεσμοί είναι αυτοί που αποτρέπουν την αποσύνθεση της κοινωνίας, αρκεί να υπάρχει κάτι που να αποτρέπει την αποσύνθεση των θεσμών» (Elster J., 1989). Για τον Θεσμικό μετα – Κεϋνσιανισμό, ο ρόλος του Κράτους γίνεται αντιληπτός ως μια αναπόφευκτη δημιουργική οντότητα, σε αντίθεση με τα συμβατικά οικονομικά που διατείνονται ότι ο ρόλος του κράτους είναι να χρησιμεύσει ως διορθωτικός παράγοντας των αποτυχιών της αγοράς, όπως η ύπαρξη εξωτερικοτήτων.

Τα τελευταία χρόνια επιφανείς οικονομολόγοι, όπως ο P. Krugman, J. Stiglitz, R. Caballero, L. Summers, ασκούν αυστηρή κριτική στην μακροοικονομική θεωρία, - με αφετηρία την αδυναμία πρόβλεψης της τελευταίας χρηματοπιστωτικής κρίσης επισημαίνοντας τις αδυναμίες των παραδοσιακών οικονομικών – είτε συστήνοντας την επιστροφή στον Κεϋνσιανισμό για κρίσιμη κατανόηση και συμπεράσματα που θα μπορούσαν να ξανακάνουν χρήσιμη την οικονομική επιστήμη (Whalen J. C., 2012). Προτείνουν να ενισχυθεί εκ νέου ο ρόλος του κράτους για τη διατήρηση της σταθερότητας της αγοράς, καθώς ο σημερινός κόσμος απαιτεί μια αλλαγή για να προστατευθεί η ανθρωπότητα από τους κινδύνους της φτώχειας, της οπισθοδρόμησης, του αναλφαβητισμού και της ανεργίας. Έτσι, η νέα διακυβέρνηση είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση των σύγχρονων παγκόσμιων προκλήσεων. Οι προτάσεις τους περιστρέφονται γύρω από την καθιέρωση ενός παγκόσμιου φόρου επί της κερδοσκοπίας του νομίσματος (ο φόρος Tobin) και επίσης τη δημιουργία μιας παγκόσμιας κεντρικής τράπεζας για τον έλεγχο του διεθνούς κεφαλαίου.

Οι υποστηρικτές των Νεοκεϋνσιανών οικονομικών θεωρούν πως μπορούν να συμβάλουν στην αναστροφή της παγκόσμιας οικονομικής πώλωσης. Ωστόσο, ο παγκόσμιος νεο-κεϋνσιανισμός δεν δύναται ακόμη να ερμηνευτεί ως το τελικό σημείο στην ανάπτυξη της πολιτικής οικονομίας. Αυτή η υπόθεση είναι πολύ πρώιμη λόγω εσωτερικών αντιφάσεων στην εμπειρία του εθνικού κεϋνσιανισμού, ενώ η παγκόσμια κοινότητα θα προσπαθήσει να αντιτείνει μια νέα συστημική λογική. Η δυναμική της φιλελεύθερης σκέψης είναι πολύ σημαντική· εξετάζοντας την ισχύουσα κατάσταση της δυναμικής αυτής (επικράτηση νεοφιλελευθερισμού), που είναι παραλλαγή του φιλελευθερισμού, μάς αποδεικνύεται η

ικανότητά της να μεταλλάσσεται για να επικρατεί. Αυτή η διαδικασία μετασχηματισμού των ιδεών είναι ενδιαφέρουσα να μελετηθεί στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομίας, δεδομένου ότι μέχρι τώρα, η πρόοδος των φιλελεύθερων ιδεών συνεχίζεται. Ωστόσο, μέχρι τώρα, ο παγκόσμιος νεο-κεϋνσιανισμός φαίνεται να είναι η πιο πιθανή εναλλακτική λύση εν μέσω της μάχης ιδεών που συνεχίζεται (Permadī D., 2011).

2.2.4 Η εποχή μετά την κρίση του 2007

Σήμερα βρισκόμαστε αντιμέτωποι με αυτό που περιγράφεται ως "τέλεια καταιγίδα" των κοινωνικών συστημάτων, αποτέλεσμα που σε μεγάλο βαθμό επέφερε η κρίση που ενέσκηψε παγκοσμίως το 2007. Τα ασταθή χρηματοπιστωτικά συστήματα, τα αναποτελεσματικά παγκόσμια θεσμικά όργανα, η πτώση της ευημερίας και η αυξανόμενη ανισότητα, οι αντιμαχόμενες περιοχές, η εκτεταμένη τρομοκρατική δραστηριότητα και η αυξανόμενη υποβάθμιση του περιβάλλοντος αποσταθεροποιούν την υπάρχουσα διεθνή τάξη. Ο κόσμος αντιμετωπίζει σοβαρές και επείγουσες οικολογικές διαταραχές και, σε ορισμένες περιπτώσεις, μη αναστρέψιμη καταστροφή, τροφοδοτώντας φαύλους κύκλους κοινωνικής βίας και περαιτέρω κοινωνικής και οικολογικής υποβάθμισης. Οι τεχνολογικές εξελίξεις, ιδίως στις τεχνολογίες επικοινωνίας, μετασχηματίζουν βαθιά τις διαπροσωπικές σχέσεις και την παραγωγή πληροφοριών. Οι παραδοσιακοί αντιπροσωπευτικοί δημοκρατικοί θεσμοί τίθενται υπό αμφισβήτηση ως ένας αποτελεσματικός μηχανισμός για την έκφραση των διαφόρων διεκδικήσεων και προτάσεων, που προέρχονται από μεγάλα τμήματα του πληθυσμού. Αυτό τροφοδοτείται από τον αυξανόμενο υπερεθνικισμό που υποστηρίζεται από νέα δυναμικά λαϊκίστικα κινήματα. Τα αποτελέσματα είναι περισσότερες φυλετικές διακρίσεις, κοινωνικός αποκλεισμός, και προσπάθειες περιορισμού των πολιτικών ελευθεριών. Τα χάσματα σε διεθνές αλλά και σε εθνικά επίπεδα είναι πολύ βαθύτερα, και η βάση ή οι δυνατότητες για τη διαμόρφωση της παγκόσμιας συναίνεσης είναι ελάχιστα εφικτή, ακόμη και στην περίπτωση πολλών προηγμένων εθνικών κρατών ή αναδυόμενων και αναπτυσσόμενων εθνών. Επιπλέον, υπάρχουν ισχυρά κατοχυρωμένα συμφέροντα και ανταγωνιστικά καθεστώτα εθνικών κρατών που αντιτίθενται στις κατάλληλες πρωτοβουλίες και τις απαραίτητες μεταβάσεις (Burns T. R., Ville Ph., 2017).

Για την κατανόηση της εσωτερικής δομής αυτών των σύνθετων συστημάτων και των ριζών της δυναμικής, αποσταθεροποιητικής συμπεριφοράς, των κύκλων τους και των τοπικών - παγκόσμιων στρατηγικών δεσμών, για πολλούς επιστήμονες κρίνεται απαραίτητο, να αναπτυχθούν περαιτέρω οι απαραίτητες επιστημονικές και πολιτικές ικανότητες, ώστε να ανταποκρίνονται και να λειτουργούν

αποτελεσματικά τόσο μεσοπρόθεσμα, όσο και μακροπρόθεσμα. Μπροστά σε ποικίλα, περίπλοκα κοινωνικά, κυβερνητικά, χρηματοπιστωτικά, κοινωνικο-τεχνικά, περιφερειακά συστήματα, απαιτούνται διεπιστημονικές αναλύσεις των καπιταλιστικών συστημάτων παγκοσμίως - των κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών τους θεμελίων και των παραλλαγών τους -, καθώς επίσης και την αναγνώριση των απειλών των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών που προάγουν την ανάπτυξη. Στην κατεύθυνση αυτή, θεωρίες όπως αυτή της «Θεωρία της Δυναμικής των φορέων (ACD)», επιχειρεί μέσω της εννοιολογικής και μεθοδολογικής προσέγγισής της να εντοπίσει και να αξιολογήσει τις εναλλακτικές μορφές καπιταλισμού, τα θετικά και αρνητικά πρότυπα απόδοσης και τις αναπτυξιακές τους τάσεις, προσδιορίζοντας μία ή περισσότερες μορφές (εάν υπάρχουν) που πιθανόν να είναι συμβατές με την οικολογική βιωσιμότητα, την ευημερία των ανθρώπων και τους όρους δικαιοσύνης και κοινωνικής τάξης. Η μεγάλη πρόκληση για την προώθηση και την εφαρμογή κατάλληλου κοινωνικού μετασχηματισμού, και συγκεκριμένα η δημιουργία συνεκτικών θεσμών διακυβέρνησης σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι να ξεπεραστεί η έλλειψη διαθέσιμων θεσμικών σχεδίων και μέσων, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι κίνδυνοι και το κόστος μιας επερχόμενης κρίσης σε παγκόσμιο επίπεδο (Burns T. R., Ville Ph., 2017).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

3.1 Οικονομικές συγκυρίες που σημάδεψαν τη δεκαετία του 1970

Απόρροια των σημαντικών εξελίξεων και των σύγχρονων τάσεων που διαμορφώνονται στο Διεθνές Χρηματοοικονομικό Σύστημα από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 έως σήμερα, είναι η εντεινόμενη αλληλεξάρτηση των διεθνών αγορών χρήματος και κεφαλαίου, η αστάθεια που προκαλείται στις διεθνείς αγορές εξαιτίας της πληθώρας των χρηματοοικονομικών εργαλείων και της αβεβαιότητας που δημιουργούν, καθώς και της επιδίωξης κέρδους από επιχειρήσεις και ιδιώτες. Αποτέλεσμα των παραπάνω γεγονότων, είναι η αυξανόμενη κινητικότητα των κεφαλαίων, όπου σε περιόδους αβεβαιότητας του εξωτερικού περιβάλλοντος προκαλείται άτακτη φυγή, κάτι που δυστυχώς δημιουργεί οικονομικές κρίσεις και συνεπώς μακροοικονομικές ανισορροπίες, με αύξηση της ανεργίας, του πληθωρισμού, των ελλειμμάτων, συρρίκνωση του ΑΕΠ κτλ.. Οι οικονομικές κρίσεις, αποτελούν ένα συνηθισμένο φαινόμενο στην παγκόσμια οικονομική ιστορία, παρατηρώντας πως επικρατεί μια διάδοχη κατάσταση, η οποία χαρακτηρίζεται από περιόδους ευημερίας, στασιμότητας και κρίσεων. Το εντεινόμενο εξωτερικό άνοιγμα των εθνικών οικονομιών, ιδιαίτερα μετά το 1973, αποτελεί χαρακτηριστικό φαινόμενο της σύγχρονης εποχής, με αποτέλεσμα το ξέσπασμα μιας οικονομικής κρίσης σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο να μεταδίδεται με μεγάλη ταχύτητα διεθνώς. Ειδικότερα, η νέα φάση παγκοσμιοποίησης της οικονομίας με την ανάπτυξη παγκόσμιων δικτύσεων και αλληλεξαρτήσεων μετά το 1990, έχει οδηγήσει στην αύξηση της ταχύτητας των καναλιών μετάδοσης διεθνών οικονομικών κρίσεων (Κότιος Α., Παυλίδης Γ., 2012).

Η δεκαετία του 1970 έφερε νέες επιλογές τεχνολογικής προόδου, κυρίως λόγω του μετασχηματισμού της χρήσης ενέργειας των βιομηχανιών με άνθρακα, σε βιομηχανίες πετρελαίου. Το πετρέλαιο κατέστησε δυνατή την ταχεία ανάπτυξη - επιτρέποντας στην οικονομία να αναπτύσσεται ταχύτερα – με συνεισφορά στη βιομηχανία μεταφορών και άλλες εξαρτώμενες από την εφοδιαστική αλυσίδα βιομηχανίες. Από την άλλη πλευρά, αποδυνάμωσε ορισμένα κράτη λόγω της έλλειψης πόρων. Έτσι, τα κράτη αυτά, έγιναν ευάλωτα σε εξωτερικές και απρόβλεπτες κρίσεις. Μία σημαντική συνέπεια, της πετρελαϊκή κρίσης του 1973-4, ήταν το κλείσιμο πολλών επιχειρήσεων λόγω της ξαφνικής αύξησης του πετρελαίου. Επιπλέον, η ευρωπαϊκή οικονομία γνώρισε πρωτοφανείς συνέπειες της κρίσης· σε συνδυασμό με την ήδη εύθραυστη ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και τα αποτελέσματά της, η κρίση επέτεινε

την απόσταση από τους στόχους της ενοποίησης των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, που οι ιδρυτές είχαν θέσει (Pietrantonio S., 2010).

3.1.1 Η λειτουργία και η κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods

Η δεκαετία του 1970 επέφερε πολλές άλλες προκλήσεις σε όλο τον κόσμο. Ένα από τα γεγονότα που άλλαξαν το παιχνίδι στην παγκόσμια σκακιέρα, ήταν η κατάργηση του συστήματος του Bretton Woods μονομερώς από την Αμερική, αλλάζοντας το δολάριο από ένα νόμισμα που υποστηρίζεται από χρυσό, σε ένα ελεύθερο κυμαινόμενο νόμισμα. Το γεγονός αυτό επέφερε ένα νέο κύμα προκλήσεων για όλες τις χώρες που είχαν συνδέσει το νόμισμά τους με το δολάριο. Στην περίπτωση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, τέθηκε ο νέος στόχος για ένα κοινό ενιαίο νόμισμα, στόχος ο οποίος, όπως και άλλα ζητήματα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αντιμετώπισαν πολλά εμπόδια στην ανάπτυξή τους. Το αποκαλούμενο "φίδι στη σήραγγα", αποτέλεσε ένα τέλειο παράδειγμα της ευρωπαϊκής κοινής δράσης για την επίλυση της κρίσης και ενός σημαντικού παράγοντα για περαιτέρω οικονομική ολοκλήρωση. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, υπό τον ηγετικό ρόλο της Γαλλίας, επικεντρώθηκε στην εξωτερική πολιτική της, ιδίως όσον αφορά τον αραβικό κόσμο. Καθώς ο κόσμος διαιρέθηκε μεταξύ των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ, η Ευρώπη - υπό τον De Gaulle - θέλησε να επεκτείνει την πολιτική και οικονομική της δύναμη με αυστηρότερους δεσμούς με τον αραβικό κόσμο. Ακόμη και τότε, η Ευρώπη γνώριζε τη σημασία της προώθησης του ισλαμισμού, για τους λόγους της μελλοντικής μετανάστευσης και της περαιτέρω εμβάθυνσης της υπάρχουσας σχέσης με τον αραβικό κόσμο (Τσακαλογιάννης 2000).

3.1.2 Η πετρελαϊκή κρίση του 1973

3.1.2.1 Το χρονικό της Κρίσης

Πριν τα γεγονότα του 1973 προηγήθηκε ένα κρίσιμο γεγονός, που τροποποίησε τις πολιτικές θέσεις όλων των αραβικών κρατών: ο Αραβοϊσραηλινός πόλεμος το 1967, που ονομάζεται επίσης και ο Πόλεμος των Έξι Ημερών. Οι εχθροπραξίες ανάμεσα στην Αίγυπτο και το Ισραήλ ξεκίνησαν από την απόφαση του Nasser να πάρει τον έλεγχο της διώρυγας του Σουέζ το 1956. Η ανάφλεξη του πολέμου των έξι ημερών βρισκόταν στον αέρα εδώ και πολλά χρόνια· στην πραγματικότητα το Ισραήλ αντιπροσώπευε για την Μέση Ανατολή το σύμβολο της δυτικής εκμετάλλευσης. Από την άλλη πλευρά, καταστρώθηκε ένα στρατιωτικό σχέδιο, για να ανακτηθεί ο κόλπος της Άκαμπα, από τις δυνάμεις της Μεγάλης Βρετανίας, τη Γαλλίας και του Ισραήλ, οι οποίες φοβήθηκαν την αυξανόμενη δύναμη του Nasser. Αλλά η στρατιωτική επιχείρηση απέτυχε, επειδή υποτιμήθηκε η αντίδραση της διεθνούς κοινότητας και των

Ηνωμένων Πολιτειών, που καταδίκασαν την επίθεση και διέταξαν την κατάπαυση του πυρός. Η νίκη έδωσε στον αιγυπτιακό πρωθυπουργό ακόμη μεγαλύτερη επιρροή στον αραβικό λαό και διευκόλυνε την διάδοση των πολιτικών του θέσεων. Το όραμα του Nasser ήταν να δημιουργήσει μια Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία, και το πετρέλαιο θα έπαιζε κρίσιμο ρόλο στην εδραίωση και τον καθορισμό των δικαιωμάτων τους. Για πρώτη φορά οι αραβικές χώρες κατανοούσαν πόσο μεγάλες ήταν οι δυνατότητές τους και μετά από δέκα χρόνια θα εκβίαζαν τις αναπτυγμένες χώρες με αυτό το όπλο. Στις 5 Ιουνίου 1967, το Ισραήλ επιτέθηκε στην Αίγυπτο, και σε έξι ημέρες κατακτούσε την αραβική πλευρά της Ιερουσαλήμ, την δυτική πλευρά της Ιορδανίας, τη λωρίδα της Γάζας και τα υψίπεδα του Γκολάν. Οι αραβικές χώρες, πάντα διηρημένες εξαιτίας των διαφορετικών εθνοτικών ομάδων, θρησκευτικών πεποιθήσεων, οικονομικών συμφερόντων, αυτή τη φορά σοκαρισμένοι από τα γεγονότα, συνένωσαν τις δυνάμεις τους και έθεσαν εμπάργκο στην Ευρώπη, την Ιαπωνία και τις Ηνωμένες Πολιτείες, ζητώντας την απελευθέρωση των κατεχόμενων εδαφών (Covi G., 2014). Η απόφαση των αραβικών κρατών να χρησιμοποιήσουν το «πετρέλαιοφόρο όπλο», δηλαδή να μειώσουν την προσφορά πετρελαίου σε εκείνα τα έθνη που υποστήριζαν το Ισραήλ, προκάλεσε μια ενεργειακή κρίση σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο (Sus 1974).

3.1.2.2 Η αύξηση των τιμών πετρελαίου

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 και τα χρόνια που ακολουθούν, ο κόσμος γνωρίζει πρωτοφανείς μεταβολές στις τιμές των βασικών προϊόντων, των ακινήτων και των αποθεμάτων αλλά και των νομισμάτων καθώς και στην συχνότητα και τη σοβαρότητα των χρηματοπιστωτικών κρίσεων. Οι ταχείες αυξήσεις προσφοράς χρήματος στις Ηνωμένες Πολιτείες και σε άλλες βιομηχανικές χώρες στις αρχές της δεκαετίας του 1970 συνέβαλαν στην παγκόσμια οικονομική άνοδο, στην αύξηση της ζήτησης πρωτογενών προϊόντων και την απότομη αύξηση των τιμών του πετρελαίου και άλλων βασικών προϊόντων. Οι ρυθμοί αύξησης του ΑΕΠ στις χώρες που παρήγαγαν αυτά τα εμπορεύματα, αυξήθηκαν (Kindleberger P. C., Aliber Z. R., 2005). Το 1973, ο ΟΠΕΚ (Organization of the Petroleum Exporting Countries) αύξησε δύο φορές την τιμή του πετρελαίου (Gorelick S. M., 2010) · η πρώτη αύξηση ήταν της τάξεως του 70%, ως επίδειξη ισχύος. Το εμπάργκο των πετρελαϊκών ειδών από τις δώδεκα Αραβικές χώρες - μέλη του ΟΑΠΕΚ (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries) στις Ηνωμένες Πολιτείες και τις Ευρωπαϊκές χώρες μετά τον πόλεμο Yom Kippur που ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 1973 και τελείωσε τον Μάρτιο του 1974, πυροδότησε την αύξηση της ζήτησης πετρελαίου και η τιμή του πετρελαίου αυξήθηκε για δεύτερη φορά (Kindleberger P. C., Aliber Z. R., 2005). Οι χώρες που

υποστήριζαν το Ισραήλ, ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Ολλανδία, η Πορτογαλία, η Νότια Αφρική και η Ροδεσία και επιβλήθηκε το εμπάργκο με απαγόρευση πώλησης πετρελαίου. Οι τιμές του πετρελαίου παρέμειναν σε υψηλά επίπεδα και μετά την λήξη του εμπάργκο, επιπροσθέτως λόγω της σπανιότητας - τα πετρελαϊκά είδη αποτελούσαν και αποτελούν φυσικούς πόρους υπό εξάντληση - και της επιτυχούς μονοπωλιακής πολιτικής στην διεθνή πετρελαϊκή αγορά (Nordhaus W. D., 1980). Ενδεικτικά η τιμή του αργού πετρελαίου της Σαουδικής Αραβίας αυξήθηκε από 1,90 δολάρια ανά βαρέλι το 1972 σε 9,60 δολάρια το 1974 (Gorelick S. M., 2010).

3.1.2.3 Η εδραίωση του στασιμοπληθωρισμού

Η αύξηση των τιμών του πετρελαίου επηρέασε τις οικονομικές εξελίξεις με πολλούς τρόπους. Συνήθως, για τις βιομηχανικές χώρες και τις χώρες που εισάγουν πετρέλαιο, κάθε αύξηση επιφέρει βραδύτερη οικονομική ανάπτυξη λόγω του υψηλότερου ενεργειακού κόστους των επιχειρήσεων, το οποίο έχει ως αποτέλεσμα την πτώση των εσόδων και τη συρρίκνωση των περιθωρίων κέρδους. Η μείωση των φορολογικών εσόδων του κράτους είναι επίσης ένα από τα αποτελέσματα. Αυτό σε ορισμένες περιπτώσεις, αντισταθμίζεται από νέα κρατικά δάνεια που με τη σειρά τους αυξάνουν το δημοσιονομικό έλλειμμα. Αλλά ένας από τους πλέον επιδραστικούς παράγοντες είναι ο αυξανόμενος πληθωρισμός, ο οποίος μπορεί να εμποδίσει την οικονομική ανάπτυξη. Ο ισχυρός πληθωρισμός ασκεί πίεση για αύξηση των πραγματικών μισθών, η οποία σε συνδυασμό με την μειωμένη ζήτηση και τη βύθιση της καταναλωτικής και επιχειρηματικής εμπιστοσύνης, μπορεί να οδηγήσει βραχυπρόθεσμα σε υψηλότερη ανεργία. Λόγω των υψηλών τιμών του πετρελαίου, η συνολική ζήτηση μειώνεται. Το εμπορικό ισοζύγιο μεταξύ των χωρών επίσης επηρεάζεται, όταν αυξάνονται οι τιμές (Ditte P. & Roell P., 2006).

Οι οικονομικές επιπτώσεις της κρίσης του 1973 στη συνολική παγκόσμια οικονομία σηματοδοτήθηκαν από συρρίκνωση των ρυθμών ανάπτυξης, μείωση του διεθνούς εμπορίου και μείωση των άμεσων ξένων επενδύσεων. Από το 1972 έως το 1975, οι καταναλωτές πλήρωναν κατά μέσο όρο 57% περισσότερο και για το φυσικό αέριο και «η μεγάλη αύξηση της τιμής ενέργειας που καταγράφεται θεωρείται η αιτία της οικονομικής ύφεσης του 1974-1975». Η παγκόσμια οικονομική ανάπτυξη επιβραδύνθηκε σε 4,0% ετησίως μέχρι το 1985, όταν μεταξύ 1960 και 1973 ήταν περίπου 5,1%. Η κατανάλωση πετρελαίου αυξήθηκε με ρυθμό χαμηλότερο, γύρω στο 3,1%, σε σύγκριση με 6,7% μεταξύ 1960-1974. Το πρόσθετο κόστος στις εισαγωγές πετρελαίου στις χώρες του ΟΟΣΑ το 1974 ήταν της τάξεως των 40-50 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Στην Ευρώπη εμφανίζεται ο πληθωρισμός ενώ ταυτόχρονα η ευρωπαϊκή ήπειρος μπαίνει σε ύφεση. Το γεγονός αυτό, έριξε την αυλαία στην πιο

εξαιρετική περίοδο ανάπτυξης που είχε καταγράψει ποτέ οι προηγμένες χώρες, ανοίγοντας την πόρτα σε ένα σοβαρό στασιμοπληθωρισμό που έπληξε τις χώρες που δεν παρήγαγαν πετρέλαιο. Το φαινόμενο του "στασιμοπληθωρισμού" - που μέχρι τότε ήταν άγνωστο - εξουδετέρωσε τις παραδοσιακές κενσιανές πολιτικές που εφαρμόστηκαν για την αντιμετώπιση της Μεγάλης Ύφεσης. Οι τιμές των αγαθών ήταν πολύ υψηλές και οι μισθοί δεν προσαρμόστηκαν ανάλογα με τον αυξανόμενο πληθωρισμό. Ο λαός άσκησε πίεση στις κυβερνήσεις, οι οποίες μείωσαν τη νομισματική αξία για να διατηρήσουν τις εξαγωγές. Αυτό οδήγησε σε μείωση της παραγωγικότητας και των επενδύσεων (Covi 2014).

Οι πετρελαϊκές κρίσεις της δεκαετίας του '70 χρειάστηκαν κάποιο χρόνο για να επηρεάσουν την ανάπτυξη των κρατών πρόνοιας. Μεταξύ του 1970 και του 1980, τα ευρωπαϊκά κράτη πρόνοιας συνέχισαν να επεκτείνονται στο πεδίο εφαρμογής και τη γενναιοδωρία των παροχών. Σχεδόν όλες οι χώρες κινήθηκαν κοντά στην καθολική κάλυψη των συντάξεων και της ανεργίας. Η κάλυψη ασφάλισης ασθενείας αυξήθηκε στα περίπου δύο τρίτα του σχετικού πληθυσμού. Οι δαπάνες κοινωνικής πρόνοιας αυξήθηκαν σημαντικά την περίοδο αυτή (Cousins M., 2005).

Τα εθνικά συστήματα κοινωνικής προστασίας δεν είναι απλώς ομάδες θεσμών ή πολιτικών που εξασφαλίζουν με έναν περισσότερο ή λιγότερο δημόσιο τρόπο την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών σε διάφορους τομείς (συντάξεις, υγειονομική περίθαλψη, εισοδηματική υποστήριξη σε περίπτωση ανεργίας, αναπηρίας, εργατικών ατυχημάτων, ασθένειας, αποκλεισμού). Αποτελούν επίσης διαφορετικά συστήματα που έχουν σχετική συνοχή και συμμετέχουν στην αναπαραγωγή των κοινωνιών (όπως το «βασικό εισόδημα για ανέργους»). Οι λογικές της διαμόρφωσης και της ανάπτυξής τους, πηγάζουν από τους γενικούς, οικονομικούς, πολιτικούς και ηθικούς καθοριστικούς παράγοντες: τον τύπο των μακροοικονομικών πολιτικών, τη μορφή νομιμότητας του κράτους, την κατάσταση των οικογενειακών δομών και της δυναμικής του πληθυσμού, καθώς και την επικρατούσα αντίληψη της κοινωνικής δικαιοσύνης (Barbier J. C., 2000).

Στην παρούσα εργασία λαμβάνονται υπ' όψιν οι κύριοι μακροοικονομικοί δείκτες του ΑΕΠ, της ανεργίας, του πληθωρισμού και της εισοδηματικής ανισότητας, των οικονομικών των υπό εξέταση χωρών αρχής γενομένης από το 1973 – όπου υπάρχουν στοιχεία -, προκειμένου να μελετηθούν οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν στην αναδιανεμητική πολιτική, στην αντιμετώπιση της ανεργίας και την επίτευξη της πλήρους απασχόλησης, στα εθνικά συστήματα υγείας και στις κοινωνικές δαπάνες. Χώρες της Κεντρικής Ευρώπης επιλέχθηκαν για να παρουσιάσουν το φάσμα των επιπτώσεων, στα κράτη. Στο μέτρο του δυνατού, οι χώρες έχουν επιλεγεί από διαφορετικούς «κόσμους ευημερίας» και «οικογένειες εθνών». Οι χώρες που θα περιγραφούν λεπτομερώς είναι: η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία, η Γερμανία και η Ολλανδία.

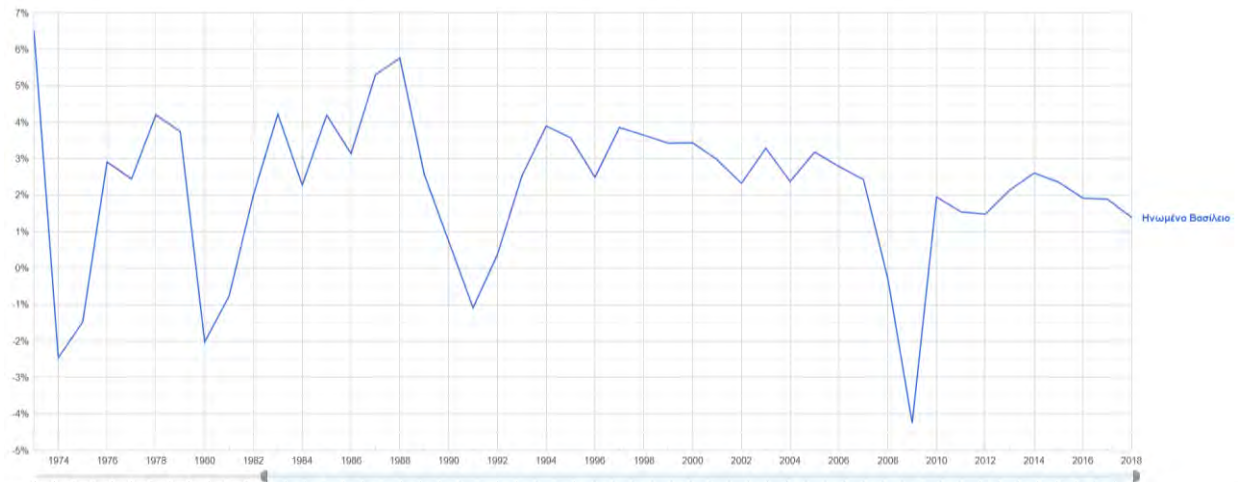
ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ – CASE STUDIES

3.2 Μεγάλη Βρετανία

Το Ηνωμένο Βασίλειο αποτελεί τον κύριο (αν όχι τον μόνο) εκπρόσωπο του «φιλελεύθερου» κόσμου στην Ευρώπη και υιοθέτησε μια σημαντικά διαφορετική προσέγγιση στην πολιτική κοινωνικής πρόνοιας από τις περισσότερες ηπειρωτικές. Σύμφωνα με τον Esping Andersen, η Μεγάλη Βρετανία ανήκει – ως προς την τυπολογία και κατηγοριοποίηση των καθεστώτων πρόνοιας - στο «φιλελεύθερο» κράτος πρόνοιας, στο οποίο κυριαρχεί η παροχή βοήθειας βάσει του εισοδήματος, οι «μετριοπαθείς» καθολικές μεταβιβάσεις ή τα «μετριοπαθή» προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης. Οι παροχές χορηγούνται σε άτομα και οικογένειες χαμηλού εισοδήματος, συνήθως εργατικής τάξης, εξαρτώμενα από το κράτος (Cousins M., 2005). Στη βρετανική κοινωνική πολιτική, το κράτος πρόνοιας ερμηνεύεται ως θεσμός που περιλαμβάνει δημόσιες πολιτικές για τη διατήρηση εισοδήματος, υγείας, εκπαίδευσης και στέγασης (Seeleib – Kaiser M., 2008).

Τα μακροοικονομικά δεδομένα καταδεικνύουν ότι, ο υψηλότερος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ σημειώθηκε το 1973, στο 6,5%, ενώ ο χαμηλότερος ήταν το 2009, στο - 4,2%. Ενδεικτικά, το 1974 κατέγραψε πτώση της τάξης του -2,5% και το 1980 καταγράφει επίσης αξιοσημείωτη αρνητική επίδοση (-2,0 %). Με εξαίρεση την χρονιά του 1988 που σημείωσε ρυθμούς αύξησης 5,8 %, η πορεία του ΑΕΠ της Μεγάλης Βρετανίας καταδεικνύει την εκτόνωση της αναπτυξιακής τροχιάς της οικονομίας των προηγούμενων δεκαετιών.

Ρυθμός Ανάπτυξης ΑΕΠ Βρετανίας 1974-2010

Source: <https://www.worldbank.org/>

Ωστόσο, σε αριθμούς το ΑΕΠ αποτιμάται το 1973 σε 821.203 εκ. στερλίνες με ανοδική πορεία - με εξαίρεση τα έτη 1974 και 1975 -, ενώ σαράντα χρόνια μετά, αποτιμάται σε 1.864.255 εκατομμύρια. Ο ρυθμός αύξησης της ανεργίας ακολούθησε ανοδική τροχιά από το 1973 (4,3%) «σκαρφαλώνοντας» το 1984, στο 11,8% και τα επόμενα σαράντα χρόνια κυμάνθηκε από το 11,4 % έως το 7,6%. Ο πληθωρισμός το 1973 βρίσκεται στο 9,2 % και το 1975 ανέρχεται στο 22,6%. Έκτοτε ακολουθεί πτωτική πορεία και το 2013 βρίσκεται στο 2,3 %. Η εισοδηματική ανισότητα αυξήθηκε κατά 6 ποσοστιαίες μονάδες τα τελευταία σαράντα χρόνια, καθιστώντας την Μεγάλη Βρετανία ως την χώρα με έναν από τους υψηλότερους συντελεστές Gini στην Ευρώπη, ο οποίος καταδεικνύει μια σχετική σταθερότητα στη δεκαετία του 1960 και 1970 και αυξήθηκε απότομα στη δεκαετία του 1980. Ωστόσο, η εισοδηματική ανισότητα παρέμεινε σε γενικές γραμμές αμετάβλητη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 (Joyce R., Xu., 2019). Η εισοδηματική ανισότητα των νοικοκυριών κυμαινόταν από το 25,5 % το 1977 έως 31,8 % το 2013. Οι τιμές αυτές αφορούν τον μέσο όρο των νοικοκυριών που αποτελούνται από συνταξιούχους και μη. Τα νοικοκυριά των μη συνταξιούχων είχαν ελαφρώς υψηλότερα επίπεδα ανισότητας εισοδήματος από τους συνταξιούχους· από το 24,5 % το 1977, το ποσοστό το 2013 ανήλθε στο 32,1% (<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/personalandhouseholdfinances/incomeandwealth/bulletins/householdincomeinequalityfinancial>).

Το 1973 αποτελεί χρονιά ορόσημο για την Μεγάλη Βρετανία, καθώς η 1^η Ιανουαρίου 1973 σηματοδοτεί την είσοδό της στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, υπό την ηγεσία του Συντηρητικού κόμματος· ο οικονομικός αντίκτυπος της πετρελαϊκής κρίσης εκτιμάται μικρός, σύμφωνα με την εισήγηση του Υπουργού Άμυνας στο Υπουργικό Συμβούλιο τον Οκτώβριο του 1973, ωστόσο λαμβάνονται όλα τα έκτακτα μέτρα προκειμένου να διασφαλιστεί η απρόσκοπτη λειτουργία της οικονομίας, μέσω της μείωσης της κατανάλωσης πετρελαίου και της αύξησης των εισαγωγών άνθρακα (<http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/small/cab-128-53-cm-73-47-8.pdf>). Τον Μάρτιο του 1974 την σκυτάλη της διακυβέρνησης αναλαμβάνει το κόμμα των Εργατικών, με την Βρετανία να γνωρίζει οικονομική κρίση, και το 1976 να προσφεύγει στην στήριξη του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (IMF), δανειζόμενη περί τα 4 δισεκατομμύρια δολάρια. Τα στελέχη του IMF επέμειναν σε βαθιές περικοπές στις δημόσιες δαπάνες, επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό την οικονομική και κοινωνική πολιτική. Από τα μέσα της δεκαετίας του '70, η κυβέρνηση προσπάθησε με επιτυχία να περιορίσει την προηγούμενη ταχεία αύξηση των δαπανών στις κυριότερες κοινωνικές υπηρεσίες. Μεταξύ 1975/6 και 1977/8, η κυβέρνηση των Εργατικών μείωσε τις δαπάνες στέγασης και εκπαίδευσης, κατέστησε όμως σταθερές τις δαπάνες για

τις προσωπικές κοινωνικές υπηρεσίες (κοινωνική εργασία και φροντίδα σε κινητικά ανάπηρους, ηλικιωμένους και ψυχιατρικούς ασθενείς) και έτσι σταθεροποίησε τις συνολικές κοινωνικές δαπάνες (Gough I., 1980).

Τον Μάιο του 1979, η εξουσία περιέρχεται ξανά στο κόμμα των Συντηρητικών υπό την Προϋπουργία της Margaret Thatcher (1979 - 1990) έως και το 1997 (Προϋπουργία John Major). Χαρακτηριστικό γνώρισμα της κυβέρνησης Thatcher ήταν η πρόθεσή της για περιορισμό του Κράτους. Πράγματι, η Λευκή Βίβλος της κυβέρνησης σχετικά με τις δημόσιες δαπάνες, ξεκίνησε με την απροκάλυπτη δήλωση της κας Thatcher πως «οι δημόσιες δαπάνες βρίσκονται στο επίκεντρο των σημερινών οικονομικών δυσχερειών της Βρετανίας». Πολλές από τις πολιτικές της ευημερίας στη δεκαετία του '80 περιστρέφονταν γύρω από "περικοπές" και περιορισμούς στις δημόσιες δαπάνες που αποσκοπούσαν στην επιβολή φορολογικών περικοπών, ιδίως σε μείωση των συντελεστών του φόρου εισοδήματος. Λαμβάνοντας υπόψη την περίοδο της Συντηρητικής Κυβέρνησης από το 1979 έως το 1997 ως σύνολο, τέσσερα πεδία διακρίνονται ως κεντρικά σημεία των πολιτικών απέναντι στο κράτος πρόνοιας: τις προσπάθειες ελέγχου των δημόσιων δαπανών, τις ιδιωτικοποιήσεις, την στόχευση - ενίσχυση των υπηρεσιών για την υγεία, εις βάρος της στέγασης και της εκπαίδευσης και την αύξηση της ανισότητας (Hills J., 1998). Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, οι δημόσιες δαπάνες μειώθηκαν ως ποσοστό του ΑΕΠ από 45% περίπου στο 34% το 1989. Στη συνέχεια όμως, με την κρίση της «Μαύρης Τετάρτης» τον Σεπτέμβριο του 1992 και τη σχετική ύφεση, αυξήθηκε στο 40% του ΑΕΠ πριν μειωθεί στο 35% το 2000 (https://www.ukpublicspending.co.uk/past_spending).

Κατά την περίοδο από το 1979 έως το 1997, το κράτος πρόνοιας έγινε πεδίο μάχης. Οι δαπάνες για την κοινωνική ασφάλιση εξασθένησαν περαιτέρω, και σε συνδυασμό με τη διάβρωση της δύναμης των συνδικάτων και τη μεγαλύτερη καταστολή των μισθών, το ποσοστό φτώχειας της Βρετανίας (ειδικά της παιδικής φτώχειας) εκτοξεύθηκε σε βαθμό τέτοιο, ώστε να είναι ένα από τα υψηλότερα στην Ευρώπη. Ωστόσο, η υγειονομική περίθαλψη παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό χρηματοδοτούμενη από το κράτος. Ως προς τη δομή και σίγουρα στα αποτελέσματά του, το βρετανικό κράτος πρόνοιας κινήθηκε όλο και περισσότερο προς το νεοφιλελεύθερο μοντέλο (Armingeon K., Beyeler M., 2004).

Η κυβέρνηση των Εργατικών που εκλέχτηκε τον Μάιο του 1997, αντιπροσωπεύει ένα διάλειμμα σε σχέση με το παρελθόν - όχι μόνο με τις προηγούμενες κυβερνήσεις των Συντηρητικών υπό τη Margaret Thatcher και τον John Major, αλλά και με το δικό της παρελθόν όσον αφορά τις πολιτικές και τις προτεραιότητες που οι Εργατικοί είχαν υιοθετήσει ενόσω ήταν στην αντιπολίτευση. Το «κράτος πρόνοιας» (δαπάνες και πολιτικές για την εκπαίδευση, την υγειονομική περίθαλψη, την κοινωνική

ασφάλιση, τη στέγαση και τις προσωπικές κοινωνικές υπηρεσίες) αποτελεί ένα κρίσιμο πεδίο, για το οποίο η νέα κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι η μεταρρύθμιση είναι απαραίτητη, αλλά όπου ορισμένοι από τους κριτικούς της από αριστερά έχουν υποστηρίξει ότι πολύ λίγα έχουν αλλάξει, ενώ άλλοι επικρίνουν αυτά τα οποία τελικώς έγιναν (Hills 1998).

3.2.1 Επιπτώσεις στην αναδιανεμητική πολιτική της Βρετανίας

Τα έγγραφα του βρετανικού Υπουργικού Συμβουλίου από το Δεκέμβριο του 1973 δείχνουν ότι ο Υπουργός Οικονομικών προετοίμασε μια δήλωση που συνόδευε έναν «προϋπολογισμό» έκτακτης ανάγκης τον ίδιο μήνα, ο οποίος χαρακτήρισε τις επιπτώσεις του ΟΠΕΚ ως «σοβαρότερες από το τέλος του πολέμου». Ήταν σαφές ότι η βρετανική κυβέρνηση είχε την πρόθεση να εκτρέψει την ευθύνη για τον αυξανόμενο πληθωρισμό.⁶ Τα κυβερνητικά έγγραφα αποκαλύπτουν ότι υπάρχει επίσης ανησυχία για τον αντίκτυπο της αύξησης των εισαγωγών πετρελαίου (σε αξία) στο ήδη αυξανόμενο εξωτερικό έλλειμμα. Στο πλαίσιο αυτό, διατύπωσαν ένα σχέδιο δράσης το οποίο θα μείωνε σημαντικά τις δημόσιες δαπάνες και θα αύξανε τους φόρους τους επόμενους 12 μήνες. Εισηγήσαν επίσης ποσοτικούς ελέγχους για την πρόσβαση στις πιστώσεις, για να μειώσουν την καταναλωτική ζήτηση και η Τράπεζα της Αγγλίας "έλαβε επίσης μέτρα για την ενίσχυση των τεχνικών ελέγχου της αύξησης των χρημάτων και των πιστώσεων" (Mitchell B., 2016).

Τα προβλήματα μεγεθύνονται όταν ο ΟΠΕΚ διπλασίασε τις τιμές του πετρελαίου στις 23 Δεκεμβρίου 1973, ενώ η ομοσπονδία των ορυχείων αύξησε τις πιέσεις με γενική απεργία. Η κυβέρνηση Heath έχασε τις εκλογές τον Φεβρουάριο του 1974 με το έθνος σε χάος. Η εποχή του στασιμοπληθωρισμού προκάλεσε μια σημαντική αλλαγή στην οικονομική σκέψη. Η κεϋνσιανή μακροοικονομική ορθοδοξία, που κυριάρχησε στη μεταπολεμική περίοδο του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, βασίστηκε στην άποψη ότι οι συνολικές δαπάνες στην οικονομία καθορίζουν το επίπεδο ανεργίας. Οι επιχειρήσεις απασχολούσαν άτομα εάν είχαν παραγγελίες πώλησης. Μετά την παύση του πολέμου και με τη μαζική ανεργία της Μεγάλης Ύφεσης της δεκαετίας του 1930, ακόμη χαραγμένη στο μυαλό των υπευθύνων χάραξης πολιτικής και του πληθυσμού, οι κυβερνήσεις γενικά δεσμεύτηκαν να

---

⁶ Ο Υπουργός Οικονομικών σημείωσε ότι «Η πρώτη ενέργεια για την οποία αυτή η χώρα δεν έχει τον παραμικρό έλεγχο, ήταν η απόφαση των κρατών που παράγουν και εξάγουν πετρέλαιο, να επιτύχουν μονομερώς ένα εντελώς νέο καθεστώς τιμών για το πετρέλαιο». Είπε επίσης ότι η "μεταγενέστερη απόφαση των παραγωγών πετρελαίου να μειώσουν την προσφορά πετρελαίου στον υπόλοιπο κόσμο σε επίπεδο που είναι πολύ χαμηλότερο από τις σημερινές απαιτήσεις, έχει δημιουργήσει μια εντελώς νέα κατάσταση". Το συμπέρασμα ήταν ότι πρόβλεψε μια "έλλειψη ενέργειας σε όλες τις χώρες εισαγωγής πετρελαίου που θα οδηγήσουν σε στάσιμη, αν όχι σε πτώση της παραγωγής, συνοδευόμενη από αύξηση της ανεργίας". (source: http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/june/23/newsid_2518000/2518927.stm).

χρησιμοποιήσουν τη δημοσιονομική και νομισματική πολιτική, για να διατηρήσουν τις θέσεις πλήρους απασχόλησης όπου όλοι όσο αναζητούσαν δουλειά θα μπορούσαν να βρουν. Αυτό οδήγησε στην επιτάχυνση της ευημερίας στον προηγμένο κόσμο. Η προσέγγιση αυτή συνοδεύτηκε από την άποψη ότι ο πληθωρισμός θα προέκυπτε μόνο εάν οι δαπάνες υπερέβαιναν την ικανότητα των επιχειρήσεων να παράγουν αγαθά και υπηρεσίες, μην αφήνοντάς τους άλλη επιλογή, παρά την αύξηση των τιμών. Κατά συνέπεια, η υψηλή ανεργία πρέπει να συνδέεται με χαμηλό πληθωρισμό και αντίστροφα. Ο στασιμοληθωρισμός ανέδειξε μια νέα κατάσταση (Mitchell B., 2016).

Μέχρι τη δεκαετία του 1970, το σύστημα φόρων και μεταβιβάσεων που άρχισε το 1800 είχε εξαλείψει τη φτώχεια μεταξύ των νοικοκυριών στην κατώτατη εισοδηματική ομάδα. Αλλά η εισοδηματική ανισότητα αυξήθηκε και πάλι μετά από μια σειρά μεταρρυθμίσεων που ξεκίνησαν στη δεκαετία του 1980. Μία από τις κυρίαρχες αρχές της φιλοσοφίας της φιλελεύθερης αγοράς είναι ότι ένα χαμηλό φορολογικό περιβάλλον, συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη παρέχοντας κίνητρα για καινοτομία και επιχειρηματικότητα και συγκεντρώνοντας τη χρηματοδότηση για επενδύσεις. Έτσι, η κυβέρνηση Thatcher θέλησε να μειώσει τη φορολογική επιβάρυνση, παρόλο που ξεκίνησε με τον διπλασιασμό των συντελεστών ΦΠΑ το 1980 (Bhattarai et al, 2015).

Η Thatcher έπρεπε πρώτα να πείσει τα μέλη του κόμματός της όταν ξεκίνησε την εκστρατεία για την μεταστροφή που ήλπιζε να επιτύχει. Το Βρετανικό Συντηρητικό Κόμμα είχε συμβάλει στην προώθηση της επέκτασης του κράτους πρόνοιας και είχε επιδιώξει μακράν τις κεντρικές οικονομικές πολιτικές. Η Thatcher από την άλλη πλευρά, είδε τέσσερα βασικά προβλήματα που έπρεπε να επιλυθούν ώστε να καταστήσει τη Βρετανία πιο ανταγωνιστική: οι συνδικαλιστικές οργανώσεις ήταν υπερβολικά ισχυρές, η κυβέρνηση ήταν αδύναμη, ο ιδιωτικός τομέας ήταν υπερβολικός και οι σπάταλες κυβερνητικές δαπάνες κυριαρχούσαν. Η Thatcher θεώρησε αυτό το τελευταίο πρόβλημα ως το βασικό ζήτημα, διότι, κατά την άποψή της, οι άλλες τρεις προκλήθηκαν ή επιδεινώθηκαν από το σπάταλο κράτος. Μετά την εκλογική νίκη της το 1979, οι πρώτες της πρωτοβουλίες ήταν αποφασιστικά ριζοσπαστικές. Εμπνευσμένη από τους νεοφιλελεύθερους οικονομολόγους, έκανε την προσφορά χρήματος το βασικό εργαλείο, δεδομένου ότι η ποσότητα χρήματος που κυκλοφορούσε θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τον έλεγχο ολόκληρης της οικονομίας και, ως εκ τούτου, για τον περιορισμό του πληθωρισμού. Από την άποψη της Thatcher, αυτός ο δείκτης είχε το πρόσθετο πλεονέκτημα ότι οι συνδικαλιστικές οργανώσεις δεν είχαν σχεδόν καμία επιρροή σε αυτό. Η Thatcher εισήγαγε επίσης αμέσως περικοπές στις κοινωνικές δαπάνες, αλλά εδώ προχώρησε σταδιακά και με μεγαλύτερη προσοχή. Ωστόσο, αυτή ήταν μια απότομη αλλαγή της πορείας για την πολιτική δημοσίων δαπανών, αλλά οι αλλαγές στην πλευρά των εσόδων ήταν ακόμα

πιο ριζοσπαστικές. Η Thatcher και ο πρώτος υπουργός Οικονομικών της, Geoffrey Howe, μείωσαν το ανώτατο ποσοστό του φόρου εισοδήματος επί του εισοδήματος από 83% σε 60%. Για να συμβάλει στη χρηματοδότηση αυτού του στόχου, αυξήθηκε ο ΦΠΑ από 8% και 12,5% σε ορισμένα είδη, σε ένα ενιαίο ποσοστό 15%. Παράλληλα, αυξήθηκε ο φόρος επί των καυσίμων. Στην πραγματικότητα, με αυτές τις αυξήσεις υπεραντιστάθμισαν τη μείωση των εσόδων από τη μείωση των φόρων εισοδήματος. Τόσο τα ποσοστά των φόρων όσο και των δαπανών αυξήθηκαν. Αν και η χώρα βρισκόταν σε κατάσταση ύφεσης, οι Thatcher και Howe συνέχισαν να επιδιώκουν έναν περιοριστικό προϋπολογισμό το 1981-2. Πρωταρχικός στόχος τους ήταν η βελτίωση της προσφοράς, γεγονός που εξηγεί γιατί μείωσαν τους συντελεστές φόρου εισοδήματος για τους πλούσιους, και τους εταιρικούς φόρους για τις εταιρείες. Ταυτόχρονα, ανέστειλαν τους συντελεστές φορολογίας εισοδήματος, αύξησαν τον ειδικό φόρο κατανάλωσης και επέβαλαν εφάπαξ φόρο στις τραπεζικές καταθέσεις. Αυτό προκάλεσε μια επιπλέον αποπληθωριστική ώθηση που επιδείνωσε την κρίση. Η δημοτικότητα της Thatcher και αυτή του Συντηρητικού Κόμματος έφτασε πλέον σε χαμηλά επίπεδα. Αυτές οι εξελίξεις οδήγησαν τελικά την κυβέρνηση των Συντηρητικών να μετριάσει τον τόνο της κάπως από τα μέσα του 1981 (Buggeln M. et al, 2017).

Η πιο έντονη μεταβολή του φόρου μετά το 1979, ήταν η μείωση του ανώτατου συντελεστή φόρου εισοδήματος από 83% σε 40% μεταξύ 1979 και 1988. Ο βασικός συντελεστής μειώθηκε επίσης από 30% το 1979 σε 22% από το 2000 και 20% από το 2008. Τα ποσοστά αυτά ήταν πολιτικής σημασίας, αλλά στην πράξη ελάχιστα μειώνουν το συνολικό φορολογικό βάρος ή ακόμα και το ποσοστό του φορολογητέου εισοδήματος των νοικοκυριών. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι επιτράπηκε η πτώση της πραγματικής αξίας των ορίων για την πληρωμή βασικών και υψηλότερων φόρων εισοδήματος, καθώς επίσης και επειδή το 1979 μειώθηκε το ποσοστό των εθνικών ασφαλιστικών εισφορών. Οι άμεσοι φόροι επί των εισοδημάτων ήταν στην πραγματικότητα υψηλότεροι κατά μέσο όρο από το 1979 ως ποσοστό του ΑΕΠ σε σύγκριση με τις τρεις προηγούμενες δεκαετίες, αν και η άμεση φορολογία έτεινε να αυξάνεται κατά την διακυβέρνηση των Εργατικών και να σταθεροποιείται από τους Συντηρητικούς (Coutts K., Gudgin G., 2015). Ο υψηλότερος πληθωρισμός επιβάρυνε περαιτέρω τα νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος (Bhattarai et al, 2015).

Είναι αξιοσημείωτο ότι η ανισότητα των εισοδημάτων προ φόρων αυξήθηκε σε μεγάλο βαθμό κατά την περίοδο της Συντηρητικής Κυβέρνησης 1979-97 και σταθεροποιήθηκε έκτοτε. Η ανισότητα έχει επίσης αυξηθεί στα μετά των φόρων εισοδήματα των νοικοκυριών, αλλά μάλλον σε σχέση με τα εισοδήματα προ φόρων. Αυτό φαίνεται να ακολουθεί τη γενική διεθνή εμπειρία, δεδομένου ότι υπάρχει

μεγαλύτερη πολιτική πίεση για την ανακατανομή μέσω των φορολογικών συστημάτων, όταν η ανισότητα προ φόρων είναι υψηλή. Ωστόσο, η εισοδηματική ανισότητα στο Ηνωμένο Βασίλειο είναι υψηλότερη από οποιαδήποτε άλλη χώρα του ΟΟΣΑ. Η άνοδος της ανισότητας του Ηνωμένου Βασιλείου ξεκίνησε σαφώς στις αρχές της δεκαετίας του 1980 από τότε που παρατηρήθηκε μεγάλη απόκλιση μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου, αφενός, και της Γερμανίας, της Γαλλίας, των Κάτω Χωρών και της Σκανδιναβίας, αφετέρου (Coutts K., Gudgin G., 2015).

Τα έσοδα από την φορολογία ήταν ιδιαίτερα ευμετάβλητα στη δεκαετία του 1970 (αντανακλώντας εν μέρει τις μεγάλες διακυμάνσεις της οικονομικής ανάπτυξης), ενώ μειώθηκαν σταθερά ως ποσοστό του εθνικού εισοδήματος από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και παρέμειναν σταθερά μόλις κάτω από το 40% του ΑΕΠ από τότε. Το φορολογικό σύστημα είναι τώρα πολύ διαφορετικό από εκείνο που υπήρχε τότε. Η δομή του συντελεστή του φόρου εισοδήματος έχει μεταβληθεί, η φορολογία των αποταμιεύσεων έχει επανειλημμένα προσαρμοσθεί, έχει αναθεωρηθεί το σύστημα των εθνικών ασφαλιστικών εισφορών, ο συντελεστής ΦΠΑ έχει υπερδιπλασιαστεί, ορισμένοι συντελεστές του ειδικού φόρου κατανάλωσης έχουν αυξηθεί σημαντικά, ενώ άλλοι έχουν πέσει, το φορολογικό σύστημα έχει υποστεί πολλές μεταρρυθμίσεις και η τοπική φορολογία είναι μη αναγνωρίσιμη (Pope T., Waters T., 2016).

3.2.2 Επιπτώσεις στην πρόληψη της ανεργίας και στην επίτευξη πλήρους απασχόλησης

Τα μέσα της δεκαετίας του '70 σηματοδότησαν μια καμπή τόσο στην ιστορία όσο και στην ιστοριογραφία του βρετανικού κράτους πρόνοιας. Μέχρι τότε, η μνήμη της μαζικής ανεργίας και της στέρησης στη δεκαετία του 1930 παρέμεινε ισχυρή και έτσι η αυξημένη κρατική παρέμβαση θεωρήθηκε ευρέως αναγκαία και αποτελεσματική. Μια τέτοια πεποίθηση υποστηρίχθηκε από το επίτευγμα μετά τον πόλεμο των 30 χρόνων υψηλής απασχόλησης και αυξανόμενης ευημερίας. Μέχρι το 1975, ωστόσο, η συναίνεση είχε αρχίσει να σπάει. Η οικονομία αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα, με την ανεργία να υπερβαίνει το ένα εκατομμύριο και ο πληθωρισμός να φτάνει σε πρωτοφανές ποσοστό του 27%. Ο μέσος ρυθμός αύξησης της ανεργίας την περίοδο 1961 - 1973 καταγράφει ποσοστό του 1,9%, ενώ την δεκαετία 1974 - 1985 «σκαρφάλωσε» στο 6,9 % και συνέχισε την ανοδική τάση και το επόμενο διάστημα 1986 – 1990, καταγράφοντας το ποσοστό του 9 % (<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4521b794-5964-40b3-84ff-43f06a7247b2>). Οι συγκρατημένες αυξήσεις των μέσων μισθών και των τιμών προκάλεσαν έντονο πληθωρισμό, καθώς οι εργαζόμενοι και οι επιχειρηματίες προσπάθησαν να προστατευθούν από την πτώση των μισθών και των κερδών που προέβλεπαν. Κανείς

δεν κέρδισε σε αυτό το παιχνίδι: η κερδοφορία κατέρρευσε, η παραγωγικότητα παρέμεινε στάσιμη. Η διαχείριση της ζήτησης θεωρήθηκε μέρος της πληθωριστικής σπείρας και εγκαταλείφθηκε ευρέως από τις κυβερνήσεις (White M., 1991). Ενώ οι μεσαίες αποδοχές παρέμεναν σε σταθερά επίπεδα, από το 1973 και μετά και ενώ ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ ήταν κατά μέσο όρο πάνω από 2%, οι υψηλές αποδοχές αυξάνονταν σταθερά. Αξιοσημείωτη είναι η σταθερή αύξηση του ποσοστού απασχόλησης των γυναικών ηλικίας 25-54 ετών από 57% το 1975 σε 78% το 2017. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι οι νεότερες γενιές ξεκινούν τις οικογένειες στη διάρκεια της ζωής τους, αλλά επίσης επειδή οι μητέρες συμμετέχουν περισσότερο στην αγορά εργασίας από ό, τι παλαιότερα (Joyce R., Xu., 2019).

Η φθίνουσα θέση της Μεγάλης Βρετανίας στην παγκόσμια οικονομία και οι βαθιές αδυναμίες της οικονομικής δομής σηματοδότησαν το τέλος της μεταπολεμικής έκρηξης. Επίσης, η δύναμη του βρετανικού συνδικαλιστικού κινήματος εμπόδισε τη στρατηγική της βιομηχανικής αναδιάρθρωσης που επιχείρησαν οι Εργατικές και Συντηρητικές διοικήσεις από την αρχή της δεκαετίας του 1960 να εφαρμοστούν με επιτυχία. Αυτό το αμυντικά ισχυρό, αποκεντρωμένο εργατικό κίνημα με την εκτεταμένη οργάνωση του σε ανθρώπινο δυναμικό, εμπόδισε επίσης την αναδιάρθρωση του κράτους πρόνοιας. Η Βρετανία διέθετε ένα αναπτυγμένο σύνολο κοινωνικών υπηρεσιών που διατίθενται κυρίως για ολόκληρο τον πληθυσμό και όχι για ορισμένα προνομιούχα στρώματα μέσα σε αυτό, μόνο που δεν ήταν στενά συνδεδεμένα με την οικονομική πολιτική για να επιτύχουν μεγαλύτερη κινητικότητα της εργασίας ή να ενθαρρύνουν τη συμμετοχή του εργατικού δυναμικού. Τα βρετανικά συνδικάτα είχαν καταφέρει να διατηρήσουν τα εισοδήματα των μελών τους, εν μέσω βραδείας ανάπτυξης, της αύξησης των επιπέδων φορολογίας και των περιοδικών εισοδηματικών πολιτικών, τουλάχιστον μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70. Σε ένα περιβάλλον σχετικής οικονομικής ύφεσης, είναι πιθανό το βρετανικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας να συνέβαλε στη βρετανική οικονομική κρίση, επιδεινώνοντας τον πληθωρισμό και υπονομεύοντας τους μηχανισμούς της αγοράς (Gough I., 1980).

Στη δεκαετία του 1980, οι περικοπές δεν αφορούν τις κύριες υπηρεσίες, όπως οι συντάξεις, αλλά σε εκείνες τις παροχές, όπως η αμοιβή για την ανεργία και οι επιδοτήσεις των εργατικών κατοικιών, οι οποίες είχαν ως στόχο τους “undeserving”, τα άτομα δηλαδή που θεωρητικά δεν δικαιούνται παροχών από δική τους υπαιτιότητα. (Lowe R., 1994). Η Βρετανία βιώνει το πιο εκτεταμένο εγχείρημα μιας «νέας δεξιάς» πολιτικής στον δυτικό κόσμο. Η κυβέρνηση Thatcher (και με την ευλογία του Μίλτον Φρίντμαν) έχει ως βασικό στόχο να επιτεθεί στο εργατικό κίνημα σε οικονομικό και ιδεολογικό επίπεδο: νομικές κυρώσεις κατά συνδικάτων, μαζική ανεργία μέσω αυστηρών νομισματικών ελέγχων, μείωση των κοινωνικών παροχών για τις οικογένειες απεργών, μείωση του κοινωνικού μισθού σε διάφορα μέτωπα,

και στροφή προς πιο αυταρχικές πρακτικές στον τομέα της ευημερίας. Αντιπροσώπευε μια συνεκτική στρατηγική για τη διαχείριση της βρετανικής κρίσης, μια στρατηγική που στόχευε στην καρδιά του μεταπολεμικού Κεϋνσιανού κράτους (Gough 1980).

3.2.3 Επιπτώσεις στο εθνικό σύστημα υγείας

Η δεκαετία του 1970 χαρακτηρίστηκε από οργανωσιακές και διοικητικές προσεγγίσεις στην παροχή υπηρεσιών υγείας. Η μετάβαση προς ένα σύστημα χρηματοδότησης με βάση τον πληθυσμό συνεχίστηκε από την δεκαετία του 1960, αλλά οι σχέσεις μεταξύ διοικήσεων και προσωπικού χειροτέρευαν υπό την πίεση των σε μεγάλο βαθμό δυσαρεστημένων συνδικάτων. Εν μέρει η χειροτέρευση αυτή οφείλεται, στο γεγονός ότι οι διοικητές άρχισαν να αντιμετωπίζουν τις ανεπάρκειες - συμπεριλαμβανομένου του τι μπορεί τώρα να θεωρηθεί ως πρόγραμμα εξορθολογισμού του νοσοκομείου, καθώς μειώθηκε ο χρόνος παραμονής -, αλλά ήταν επίσης αποτέλεσμα των απαιτήσεων για τη διόρθωση των ιστορικά χαμηλών αμοιβών. Για να αντιμετωπιστεί ο κακός συντονισμός των υπηρεσιών, πραγματοποιήθηκε μια σημαντική αναδιοργάνωση του Εθνικού Συστήματος Υγείας (National Health Service - NHS) το 1974. Αυτό ακολούθησε μια μακρά περίοδο έρευνας και διαβούλευσης που ξεκίνησε η Συντηρητική Κυβέρνηση, η οποία βρισκόταν στην εξουσία στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Η Κυβέρνηση των Εργατικών, η οποία ανέλαβε το 1974, προχώρησε με προτάσεις. Η αναδιοργάνωσή του το 1974, αντιμετώπισε δύο από τα μακροχρόνια προβλήματα (Greengross P. et all, 1999): Την διαβαθμισμένη χρηματοδότηση του συστήματος με βάση τον πληθυσμό, και την ένταξη των νοσοκομείων, των ιατρικών σχολών και των υπηρεσιών δημόσιας υγείας – που έως τότε υπάγονταν σε αυτοδιοικητικές αρχές - υπό την εποπτεία ενός φορέα, προκειμένου οι υπηρεσίες αυτές να ενσωματώνονται σε μία δομή (Jonas S. Banta D., 1975). Η αναδιοργάνωση του 1974 συνέβη σε μια εποχή που η κεφαλαιακή έκρηξη εξασθενούσε και ο σχεδιασμός άρχισε να δίνει έμφαση στις υπηρεσίες παρά στην δόμηση. Δόθηκε έμφαση στο συντονισμό και τη διαχείριση των υπηρεσιών εντός σαφών γεωγραφικών ορίων.⁷

⁷ Τα περιφερειακά υγειονομικά συμβούλια έγιναν αρχές στρατηγικού σχεδιασμού με εξουσιοδότηση λειτουργίας σε νέες Περιφερειακές Υγειονομικές Αρχές. Η Αρχή Υγείας της περιοχής είχε ευθύνη για τους πληθυσμούς μεταξύ 500.000 και 1.000.000. Υποδιαιρέθηκαν σε περιοχές υγείας με πληθυσμό 200.000 κατοίκων ή που δεν είχαν καθόλου εκπροσώπηση, αλλά διοικούσαν από διεπιστημονικές ομάδες που εργάζονταν με συναίνεση και ήταν υπεύθυνες για καθημερινή επιχειρησιακή λειτουργική διαχείριση. Οι τοπικές αρχές διατηρούν την ευθύνη για μέτρα ευρείας δημόσιας υγείας που σχετίζονται με την υγιεινή των τροφίμων και την περιβαλλοντική υγεία, ενώ τα προσωπικά προληπτικά προγράμματα υπάγονται στην αρμοδιότητα του NHS. Οι μεταρρυθμίσεις του 1974 καθιέρωσαν κοινές επιτροπές μεταξύ του NHS και των Τοπικών Αρχών, οι οποίες παρείχαν κοινωνικές υπηρεσίες, στέγαση και εκπαίδευση. Παρά την αρχική σύγχυση, η αναδιοργάνωση του 1974 σημείωσε πρόοδο στον βασικό τομέα της διάλυσης των διαίρεσεων μεταξύ των διαφόρων τμημάτων των υπηρεσιών.

Το μερίδιο των εθνικών εσόδων που δαπανήθηκε στο Εθνικό Σύστημα Υγείας αυξήθηκε σημαντικά τα τελευταία 50 χρόνια. Με εξαίρεση τις περιόδους κατά τις οποίες οι δαπάνες για το Εθνικό Σύστημα Υγείας μειώνονται ως μερίδιο του ΑΕΠ (1977–78 έως 1979–80, 1983–84 έως 1989–90 και 1995–96 έως το 1998-1999), τα χρόνια που ακολουθούν σημειώνεται αύξηση των δαπανών (Emmerson C. et al., 2000). Η στήριξη της δημόσιας παροχής υπηρεσιών υγείας (και συντάξεων) αυξήθηκε – κατ’ εξαίρεση κατά την διάρκεια της διακυβέρνησης Thatcher - στα τέλη της δεκαετίας του 1980 συνεπικουρούμενη από την άποψη του 85% όλων των επαγγελματιών και διευθυντικών στελεχών και το 87% των ανειδίκευτων εργαζομένων, οι οποίοι πίστευαν ότι η κυβέρνηση πρέπει να φέρει την ευθύνη για την υγειονομική περίθαλψη. Η συντηρητική κυβέρνηση Thatcher τόνιζε παρ’ όλα αυτά, την ανάγκη να διατηρηθεί η ιατρική φροντίδα καθολική και ελεύθερη (Potrafke N., 2010). Επιπρόσθετα, το διάστημα από το 1979 έως το 2013 σημειώθηκε καθαρή προσθήκη 4,7 εκατομμυρίων θέσεων εργασίας, με τα δύο τρίτα των θέσεων αυτών (3,0 εκατομμύρια) να βρίσκονται στον τομέα της δημόσιας υγείας, της κοινωνικής πρόνοιας και της εκπαίδευσης (Coutts K. Gudgin G., 2015).

3.2.4 Επιπτώσεις στις κοινωνικές δαπάνες

Το πρόγραμμα κοινωνικής προστασίας του Beveridge εφαρμόστηκε έως και τις αρχές του 1980. Οι δαπάνες για την κοινωνική ασφάλιση είχαν ήδη αυξηθεί σημαντικά από το 1948 έως τις αρχές του 1980· οι δαπάνες αυτές ήταν μόλις πάνω από 4% του ΑΕΠ το 1948-49 και έφθασαν το 11,5% του ΑΕΠ την περίοδο 1983-84. Αυτό οφειλόταν τόσο στην αύξηση πολλών κρατικών παροχών όσο και στην αύξηση του αριθμού των δικαιούχων. Η βασική κρατική σύνταξη, η οποία αυξήθηκε με γενναιοδωρία από περίπου 14% των μέσων αποδοχών το 1948-49, σε σχεδόν 20% στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Την ίδια περίοδο, ο αριθμός των ατόμων ηλικίας συνταξιοδότησης αυξήθηκε από 6,8 εκατομμύρια το 1951, σε 10 εκατομμύρια το 1981 (Government Statistical Service, 2000). Ένας άλλος εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας είναι η μεγάλη αύξηση του αριθμού των ατόμων που διεκδικούν επιδόματα ανεργίας από 340.000 το 1950, σε 1.665.000 το 1980 (<https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-work-pensions/about/statistics>). Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 παρατηρήθηκε η πρώτη σημαντική μείωση των δαπανών κοινωνικής ασφάλισης ως μερίδιο του ΑΕΠ από το 1948-49. Αυτό οφειλόταν στην οικονομική ανάπτυξη και τη σχετική πτώση της ανεργίας των αιτούντων, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι πολλά οφέλη, τα σημαντικότερα από τα οποία ήταν η βασική κρατική σύνταξη, αυξάνονταν μόνο με τον πληθωρισμό (Emmerson, C. Leicester, A. 2002).

Την δεκαετία του '70 οι δαπάνες για την κοινωνική ασφάλιση είχαν υποστεί μια σειρά μεταρρυθμίσεων από την έναρξη της εφαρμογής τους την δεκαετία του '40. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές αφορούσαν τόσο τον βαθμό χρηματοδότησης, καθώς και το είδος των παροχών, και αφορούσαν τα εξής: επίδομα τέκνων, οικογενειακό επίδομα, παροχές που πολλές τοπικές αρχές παρείχαν στους δικαιούχους με την μορφή βοήθειας για ενοίκια και έκπτωση από τοπικούς φόρους· η βασική κρατική σύνταξη είχε τεθεί σε ισχύ από το 1948 καθώς επίσης και το επίδομα ανικανότητας (Emmerson C., Leicester A., 2002).

Οι δαπάνες για συνταξιοδότηση και παροχές χηρείας, αντιστοιχούσαν στο 40% των δαπανών κοινωνικής ασφάλισης στην αρχή της περιόδου, και αυτό αυξήθηκε σε σχεδόν 60% στα μέσα της δεκαετίας του '70, καθώς επήλθε γήρανση του πληθυσμού και υπήρξε πραγματική αύξηση της γενναιοδωρίας των παροχών ως προς την βασική κρατική σύνταξη. Έκτοτε, το ποσοστό των δαπανών κοινωνικής ασφάλισης που πηγαίνουν στη συνταξιοδότηση και τις παροχές χηρείας έχει μειωθεί σε λιγότερο από 40%. Η πιο σημαντική αλλαγή στην κατανομή των δαπανών από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 είναι η απότομη αύξηση του μεριδίου των παροχών για την ελάφρυνση του κόστους στέγασης και των τοπικών φόρων (Emmerson C., Leicester A., 2002). Το συνολικό κόστος των παροχών στέγασης αυξήθηκε σημαντικά με την πάροδο του χρόνου, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον κοινωνικό τομέα (και λόγω της αύξησης του σχετικού μεγέθους του ιδιωτικού τομέα με υψηλότερα ενοίκια). Αυτές οι αλλαγές οφείλονται σε ένα συνδυασμό αλλαγών στον αριθμό των αιτούντων και των αλλαγών στις δαπάνες ανά αιτούντα (Adam S., et al, 2015). Αυτό οφείλεται, τουλάχιστον εν μέρει, στη σημαντική μείωση της δυνατότητας ενοικίασης κατοικιών (έναντι χαμηλού ενοικίου) από το 1980 και μετά (Emmerson C., Leicester A., 2002). Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 σημειώθηκαν μεγάλες αυξήσεις στις δαπάνες, λόγω της εφαρμογής του προγράμματος 'Right To Buy' που επέφερε την απορρύθμιση του ιδιωτικού τομέα ενοικίασης και οδήγησε σε ραγδαίες αυξήσεις στα ιδιωτικά ενοίκια (Adam, S., et al, 2015).

Η κατανόηση των τάσεων στις δαπάνες κοινωνικής ασφάλισης μπορεί να γίνει με την εξέταση των δαπανών ανά τύπο δικαιούχου και όχι βάσει του τύπου των παροχών. Δυστυχώς, οι πληροφορίες αυτές είναι διαθέσιμες μόνο σε σταθερή βάση πριν από το 1978-79. Η μεγαλύτερη μεταβολή στις κοινωνικές δαπάνες ήταν η πτώση κατά 9 ποσοστιαίες μονάδες του μεριδίου των ηλικιωμένων, από 55,1% το 1978-79 σε 45,9% το 2000-01. Αυτό συμβαδίζει με την πτώση του μεριδίου που πηγαίνει στη συνταξιοδότηση και τις παροχές χήρων κατά την περίοδο. Αντιστρόφως, υπήρξε αύξηση του ποσοστού συμμετοχής σε οικογένειες και παιδιά, από 16,1% το 1978-79 σε 23,6% το 2000-01, καθιστώντας τη δεύτερη μεγαλύτερη κατηγορία. Αυτό συνέβη σε μεγάλο βαθμό το 2000-01 ως αποτέλεσμα της αύξησης της γενναιοδωρίας της φορολογικής πίστωσης των εργαζόμενων οικογενειών. Υπήρξε επίσης σημαντική

αύξηση του μεριδίου που προοριζόταν για τους μακροχρόνια ασθενείς και τα άτομα με ειδικές ανάγκες, από 11,2% το 1978-79 έως 23,2% το 2000-01. Το ποσοστό των ανέργων αυξήθηκε από 8,7 τοις εκατό το 1978-79 σε 16,4 τοις εκατό το 1984-85, και έκτοτε μειώθηκε σε μόλις 3,8 τοις εκατό το 2000-01.

Η αντικατάσταση του οικογενειακού επιδόματος με παροχές τέκνου το 1977 οδήγησε σε αύξηση των δαπανών, δεδομένου ότι τα επιδόματα τέκνων ήταν πληρωτέα για όλα τα παιδιά ενώ το οικογενειακό επίδομα καταβαλλόταν μόνο για το δεύτερο και τα επόμενα τέκνα. Ωστόσο τα μέτρα αυτά φαίνεται ότι δεν ήταν αρκετά, καθώς η παιδική φτώχεια εκτοξεύτηκε από το 13% το 1973 στο 19 % το 1981, φθάνοντας το 34 % το 1993, και ακολουθεί μια σταθερά αυξητική τροχιά έως και σήμερα (RF analysis of IFS Fiscal Facts, ONS, Bank of England).

Συνοψίζοντας, η κρίση του 1973 επέφερε αύξηση της ανεργίας και εμφάνιση του στασιμοπληθωρισμού που η κυβέρνηση δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει με Κεϋνσιανές συνταγές· οι μετέπειτα φιλελεύθερες πολιτικές των συντηρητικών κυβερνήσεων, δεν αντιμετώπισαν την ανεργία και εδραίωσαν την αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας, καθιστώντας την Μεγάλη Βρετανία στις πρώτες θέσεις των χωρών με την μεγαλύτερη ανισότητα πανευρωπαϊκά έως και σήμερα, παρά την σταθερή αύξηση του ΑΕΠ.

3.3 Γαλλία

Κατά τον Esping Andersen το γαλλικό κράτος πρόνοιας ανήκει στην κατηγορία των κορπορατιστικών - συντηρητικών κρατών πρόνοιας, χαρακτηριστικό των οποίων είναι η διαφοροποίηση μεταξύ των κοινωνικών ομάδων και η απονομή προνομίων, με κριτήρια την κοινωνική τάξη και την κοινωνική θέση, με ευνοούμενους τα άτομα που έχουν επαγγελματική και κοινωνική θέση ενώ αποκλείει τους μη εργαζόμενους (Esping Andersen, 2003). Ένα βασικό χαρακτηριστικό του γαλλικού κοινωνικού μοντέλου αποτελεί η ικανότητά του να θέτει τεχνικές του ιδιωτικού δικαίου στην υπηρεσία αποστολών δημοσίου ενδιαφέροντος. Αυτό το υβρίδιο δημοσίου και ιδιωτικού μπορεί να παρατηρηθεί και στην οργάνωση της κοινωνικής ασφάλισης.

Η πετρελαϊκή κρίση τερμάτισε απότομα τη συνεχή επέκταση που γνώριζε η γαλλική οικονομία από τη δεκαετία του 1950. Τα μακροοικονομικά δεδομένα καταδεικνύουν ότι, ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ ενώ το 1973 βρισκόταν στο 6,3%, από το 1974 ξεκινά η πτωτική του πορεία (4,3%) και το 1975 να καταγράφει -3,0 % (Source: World Bank). Ο πρωθυπουργός J. Chirac αποφάσισε τον Σεπτέμβριο να ενισχύσει την οικονομία εφαρμόζοντας ένα επεκτατικό νομισματικό δημοσιονομικό μείγμα. Πολύ σύντομα, όμως, η αναποτελεσματικότητα της αναθέρμανσης της οικονομίας ήταν εμφανής, ο πληθωρισμός δεν μειώθηκε και η κυβερνητική αντίδραση στην κρίση ζήτησης ήταν να δοθεί προτεραιότητα στον έλεγχο του πληθωρισμού μέσω της αύξησης του μεριδίου εργασίας στο εθνικό εισόδημα. Ο πληθωρισμός το 1973 κυμαίνονταν στο 7,8 %, ενώ το 1974 «σκαρφάλωσε στο 12 %, ακολούθως και το 1975 στο 13,5 % και παρέμεινε σε υψηλά επίπεδα έως και το 1982 στο 12 %, ακολουθώντας πτωτική πορεία εξαιτίας των αποπληθωριστικών τάσεων (Boissieu C. Pisani – Ferry J., 1995). Ο ρυθμός αύξησης της ανεργίας ακολούθησε ανοδική τροχιά από το 1973 (3 %) «σκαρφαλώνοντας» το 1983, στο 8 % και το 1985 στο 10 % (Source: OECD). Η εισοδηματική ανισότητα καταδεικνύει ότι και στη Γαλλία – μεταξύ άλλων χωρών – ο δείκτης εισοδηματικής ανισότητας κυμαίνονταν σε πολύ υψηλά επίπεδα. Από τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει, ότι από το 1978 (35,2 %) σημείωσε σταδιακή αύξηση, φθάνοντας το 1984 στο 37 % και διατήρησε σταθερή τροχιά έως το 1989 (32,2 %), όταν και άρχισε η πτωτική του πορεία (source: www.data.worldbank.org).

Από την οικονομική κρίση στα μέσα της δεκαετίας του '70 και μετά, οι κυβερνήσεις φαινόταν να ανησυχούν κυρίως για τη μείωση των επιπέδων δαπανών και την εφαρμογή περιοριστικών πολιτικών (Barbier J. C., 2000). Η διεθνοποίηση της γαλλικής οικονομίας έφερε το κράτος πρόνοιας μπροστά σε δύο μεγάλες προκλήσεις. Κατ' αρχάς, το μεγαλύτερο άνοιγμα της γαλλικής οικονομίας από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 σήμανε το τέλος των παραδοσιακών μέτρων αναδιάρθρωσης του Κεϋνσιανού

μοντέλου. Αρχικά ο συντηρητικός Jacques Chirac ως Πρωθυπουργός στην πρώτη θητεία (1974-1976) και μετέπειτα ο σοσιαλιστής Pierre Mauroy (1981-1982), επεδίωξαν να ενισχύσουν την ιδιωτική κατανάλωση και, συνεπώς, την οικονομική δραστηριότητα αυξάνοντας τις κοινωνικές παροχές. Και οι δύο κατέληξαν με σημαντικό δημόσιο έλλειμμα, αρνητικό εμπορικό ισοζύγιο και αύξηση των επιτοκίων. Η αποτυχία τους απείλησε την κενσϊανή προσέγγιση στις κοινωνικές δαπάνες. Η οικονομική πολιτική αντιστράφηκε. Οι κοινωνικές παροχές αντιμετωπίστηκαν τώρα ως κόστος και ως μη παραγωγική πηγή δημόσιου ελλείμματος, παρά ως επένδυση. Δεύτερον, η διεθνοποίηση της γαλλικής οικονομίας σήμαινε ότι ήταν απαραίτητο να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα των γαλλικών επιχειρήσεων (Taylor Gobby P., 2001).

Τα μεγάλα οικονομικά συμφέροντα ωστόσο, έτειναν να χρησιμοποιούν αυτές τις προκλήσεις ως ευκαιρίες για αλλαγή του συστήματος. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι πιέζουν για λύσεις όπως η ιδιωτικοποίηση στους δυνητικά πιο κερδοφόρους τομείς (π.χ. συνταξιοδότηση και υγειονομική περίθαλψη). Από την άλλη πλευρά, η ανεργία, η οικογένεια / στέγαση και οι κίνδυνοι φτώχειας αντιμετωπίζουν προκλήσεις που σχετίζονται με μετασχηματισμούς των σχέσεων μεταξύ των φύλων και των οικογενειακών δομών. Αλλά αυτοί οι τομείς ευημερίας, συνδέονται διαλεκτικά με την κατάσταση της αγοράς εργασίας και εξαρτώνται από τις εργασιακές σχέσεις και τις μισθολογικές πολιτικές. Συνολικά, δύο ξεχωριστοί τομείς στο Γαλλικό Κοινωνικό Σύστημα Προστασίας, εμφανίζονται. Ο πρώτος τομέας - συντάξεις και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη - αντιμετωπίζει πιέσεις από οικονομικά συμφέροντα (ασφαλιστικές εταιρείες, τράπεζες, διεθνείς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς, κρατικές οικονομικές ελίτ) και στρατηγικές παγκοσμιοποίησης. Ο δεύτερος τομέας, - προγράμματα ανεργίας, οικογένειας και καταπολέμησης της φτώχειας - αντιμετωπίζει τις στρατηγικές απελευθέρωσης των εμπορικών συναλλαγών των παγκόσμιων εταιρειών και των νεο-μερκαντιλιστικών κυβερνητικών ελίτ (Barbier J. C., 2000).

Το πιο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό της γαλλικής πολιτικής συζήτησης, και του λόγου που περιβάλλει την κοινωνική πολιτική, είναι η νομιμότητα που απολαμβάνει η ίδια η έννοια της ευημερίας. Στο γενικότερο πολιτικό επίπεδο, οι προσεγγίσεις των κομματικών σχηματισμών σε ότι αφορά την αρχή της κοινωνικής ευημερίας κατευθύνονται στην ανάγκη προστασίας της, φροντίζοντας να μην την αμφισβητούν· η Γαλλία δεν έχει μία «νέα δεξιά» παρόμοια με εκείνη που έχει αναπτυχθεί στις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο. Δεξιά παράταξη υφίσταται, αλλά η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία απολαμβάνει επισφαλή νομιμότητα στη Γαλλία. Ακόμη και το Ακροδεξιό Κόμμα (Front National), του οποίου η στήριξη αντανάκλα εν μέρει μια βαθιά απογοήτευση για τα παραδοσιακά πολιτικά προγράμματα, δεν προσβάλλει άμεσα το σύστημα κοινωνικής προστασίας, αλλά ζητεί να επιφυλαχθεί αποκλειστικά στους

Γάλλους πολίτες. Παρά τον ως έναν βαθμό επιτυχία του Θατσερικού νεοφιλελευθερισμού της δεκαετίας του 1980, ο ριζοσπαστικός ατομικισμός και η εξιδανίκευση των αγορών, δεν λαμβάνονται υπ' όψιν στον δημόσιο πολιτικό λόγο σε θέματα που αφορούν το σύστημα κοινωνικής προστασίας. Κατά τη διάρκεια των προεδρικών εκλογών του 1995, όλοι οι υποψήφιοι, από το κομμουνιστικό κόμμα ως την άκρα δεξιά, επιβεβαίωσαν τη δέσμευσή τους για κοινωνική αλληλεγγύη και κοινωνική προστασία. Ελλείπει ιδεολογικής επίθεσης, η εξασθένιση που περιβάλλει την κοινωνική πρόνοια στη Γαλλία – εκτός της χαμηλότερης οικονομικής ανάπτυξης και των χαμηλότερων φορολογικών εσόδων - έχει τις ρίζες της σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της γαλλικής πολιτικής και πολιτικής ιστορίας. Τόσο η παραδοσιακή θεωρητική δικαιολόγηση της ευημερίας όσο και η θεσμική βάση της μεταπολεμικής κοινωνικής πρόνοιας την καθιστούσαν επιρρεπή σε σοβαρές δυσκολίες που συνδέονται με την κάλυψη, τη νομιμότητα και τη συμμετοχή των πολιτών. Παρόλο που είναι σύμφυτες με το γαλλικό σύστημα, οι τάσεις αυτές ανατράπηκαν από τη σταθερή οικονομική ανάπτυξη κατά το πρώτο ήμισυ της μεταπολεμικής περιόδου. Όταν έληξε η υψηλή οικονομική ανάπτυξη, αυτές οι τάσεις κρίσης αποκαλύφθηκαν (Béland, D. and Hansen, R. 2000).

Η οικονομική διαχείριση της Γαλλίας από τους Σοσιαλιστές τη δεκαετία του 1980 για πολλούς θεωρείται ότι δεν στέφθηκε με επιτυχία, σχετικά με τις ενθουσιώδεις υποσχέσεις της κυβέρνησης και του προέδρου Mitterrand μετά την νίκη των εκλογών του Μαΐου 1981, κι ενώ η κυβέρνηση έφτασε στο αξίωμα υποσχόμενη την ταχεία ανάπτυξη και τη μείωση της ανεργίας, εν τέλει προέδρευσε πάνω από τέσσερα χρόνια με βραδεία ανάπτυξη και αύξηση της ανεργίας από 7% το 1981, σε 10% τον Οκτώβριο του 1985 (Sachs J., Wyplosz C., 1986).⁸ Ωστόσο, η περίοδος αυτή στέφθηκε από μια αριστερή οικονομική

---

⁸ Η προσπάθεια αναβίωσης της γαλλικής οικονομίας απέτυχε λόγω του αυξανόμενου πληθωρισμού και μιας κρίσης συναλλάγματος στις αρχές του 1983, έτσι ώστε η κυβέρνηση της Αριστεράς να εισάγει τελικά ένα πιο σκληρό και πιο προσανατολισμένο στην αγορά πρόγραμμα από ό, τι θεωρούσε η προηγούμενη κεντροδεξιά διακυβέρνηση του Giscard d'Estaing (Sachs J., Wyplosz C., 1986). Η χαμηλή οικονομική ανάπτυξη στη Γαλλία οφείλεται κατά κύριο λόγο στις περιοριστικές οικονομικές πολιτικές που αποσκοπούσαν τόσο στην καταπολέμηση του πληθωρισμού, όσο και στη διατήρηση της ισοτιμίας του φράγκου στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος. Ωστόσο, λιγότερο από δύο χρόνια αργότερα, το επεκτατικό πρόγραμμα εγκαταλείφθηκε, κυρίως λόγω εξωτερικών περιορισμών. Αντιμέτωποι με την επιλογή είτε μεταξύ της περαιτέρω υποτίμησης, επιδιώκοντας τις επεκτατικές πολιτικές και ενδεχόμενη αναστολή των συμφωνιών της ΕΟΚ, είτε την αυστηρή τήρηση των κατευθυντήριων γραμμών του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ) όπως επέλεξε ο Jacques Delors, ο Mitterrand επέλεξε την τελευταία. Οι υποστηρικτές του ΕΝΣ και μιας πολιτικής λιτότητας είχαν κερδίσει, και σε αυτό βοήθησε ο φόβος «βύθισης» του φράγκου και οι πολιτικές συνέπειες στην ευρωπαϊκή ενότητα εάν αποσυρθούν από το ΕΝΣ (Lombard, 1994).

πολιτική βασισμένη στις 110 προτάσεις για τη Γαλλία και το κοινό πρόγραμμα του 1972 μεταξύ του Σοσιαλιστικού Κόμματος, του Κομμουνιστικού Κόμματος και του Αριστερού Ριζοσπαστικού Κόμματος. Αυτό περιελάμβανε αρκετές εθνικοποιήσεις, μια αύξηση 10% του κατώτατου μισθού, την θέσπιση της 39ωρης εβδομαδιαίας εργασίας, τη δημιουργία του φόρου αλληλεγγύης για τον πλούτο (Lombard M., 1995), την αύξηση των κοινωνικών παροχών – συντάξεων και οικογενειακών επιδομάτων - και την επέκταση των δικαιωμάτων των εργαζομένων “δικαιώματα διαβούλευσης και ενημέρωσης σχετικά με τους εργοδότες τους” (μέσω των Lois Auroux)⁹, καθώς ο στόχος ήταν να ενισχυθεί η οικονομική ζήτηση και συνεπώς η οικονομική δραστηριότητα (Cerny Ph. G. and Schain M., 1985).

Το γαλλικό σύστημα κοινωνικής προστασίας έχει υποβληθεί σίγουρα σε τόσες θεαματικές προσαρμογές τα τελευταία τριάντα χρόνια που φαίνεται να είναι «καινούργιο». Αλλά αυτές οι αλλαγές σε καμία περίπτωση δεν ισοδυναμούν με διάλυση του συστήματος. Έχουν εισαχθεί νέες αρχές που προσιδιάζουν στο «φιλελεύθερο» μοντέλο ευημερίας (π.χ. πολιτικές ενεργοποίησης, ατομικά κίνητρα, φορολογική χρηματοδότηση, οικουμενικότητα κ.λπ.), ωστόσο απέχουν πολύ από το να επικρατούν στη Γαλλία, καθώς τα εθνικά συστήματα κοινωνικής προστασίας δεν είναι απλώς διαφοροποιημένες ομάδες θεσμών ή πολιτικών μέτρων, που διασφαλίζουν με περισσότερη ή λιγότερη κρατική παρέμβαση την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών σε διάφορους τομείς (συντάξεις, υγειονομική περίθαλψη, εισοδηματική στήριξη σε περίπτωση ανεργίας, μειονεκτήματα, εργατικά ατυχήματα, ασθένεια, μητρότητα ή αποκλεισμός), αλλά πρόκειται για μακρο-συστήματα που έχουν σχετική συνοχή. Η λογική του σχηματισμού και της ανάπτυξής τους, μάς επιστρέφουν στους γενικούς οικονομικούς, πολιτικούς και ηθικούς καθοριστικούς παράγοντες: το είδος των μακροοικονομικών πολιτικών, τη μορφή της νομιμότητας του κράτους, την κατάσταση των οικογενειακών δομών, της δυναμικής του πληθυσμού και την επικρατούσα αντίληψη της κοινωνικής δικαιοσύνης, ερείσματα που εξασφάλισαν την ανθεκτικότητα του γαλλικού Κράτους Πρόνοιας στην νεοφιλελεύθερη επέλαση. (Barbier J. C., 2007).

Από τη δεκαετία του 1970, το γαλλικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας έχει μεταρρυθμιστεί με τρεις διαφορετικούς τρόπους: με μείωση των ελλειμμάτων της κοινωνικής ασφάλισης μέσω της αύξησης των κοινωνικών εισφορών των εργοδοτών και των εργαζομένων· με έλεγχο των δαπανών μέσω της μείωσης των κοινωνικών προγραμμάτων και τέλος μετατρέποντας τους προνοιακούς φορείς, μέσω θεσμικών αλλαγών. Οι θεσμικοί φορείς παρεμπόδισαν τις πρώτες προσπάθειες αναμόρφωσης του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Η θεσμική μεταρρύθμιση ήταν αρχικά περιορισμένη και βασίστηκε σε αμφίσημη

---

⁹ Οι Νόμοι Auroux το 1982

και σε ορισμένες περιπτώσεις αντιφατική συναίνεση (Palier B., 2004). Ωστόσο, υπό τους περιορισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι γαλλικές κυβερνήσεις κατάφεραν να διαπραγματευτούν μέτρα που μειώνουν τις κοινωνικές παροχές, αποκομίζοντας οφέλη από τον διαχωρισμό μεταξύ του κόσμου της κοινωνικής ασφάλισης και της κοινωνικής αλληλεγγύης (Supiot A., 2016), σύμφωνα με την οποία όλοι οι πολίτες αντιμετωπίζουν μια σειρά κοινωνικών κινδύνων (ανεργία και ασθένεια) που τους καθιστούν εξαρτημένους ο ένας από τον άλλο (Béland, D. and Hansen, R. 2000).

3.3.1 Επιπτώσεις στην αναδιανεμητική πολιτική της Γαλλίας

Κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και αρχές του 1980 τα ελλείμματα ήταν κατά μέσο όρο περίπου 2% του ΑΕΠ, ενώ υπερέβαιναν κατά μέσο όρο το 3% του ΑΕΠ τόσο στη δεκαετία του 1990 όσο και στη δεκαετία του 2000. Αυτά τα συνεχιζόμενα ελλείμματα έχουν συμβάλει σε μια σχεδόν αδιάλειπτη αύξηση των δεικτών χρέους, από ένα χαμηλό 20% του ΑΕΠ το 1980 (όταν η Γαλλία είχε τον χαμηλότερο λόγο ακαθάριστου χρέους προς το ΑΕΠ μεταξύ των χωρών του G7) σε περισσότερο από 80% του ΑΕΠ σήμερα. Τα ελλείμματα της Γαλλίας και το αυξανόμενο χρέος αντανakλούσαν μια απότομη αύξηση των δαπανών της γενικής κυβέρνησης που δεν αντιστοιχούσαν σε υψηλότερα έσοδα. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ο λόγος δαπανών προς τον ΑΕΠ αυξήθηκε από 35 σε 55 τοις εκατό. Παρόλο που παρόμοιες τάσεις υπήρξαν σε άλλες χώρες του G7, η Γαλλία είχε το υψηλότερο σημείο εκκίνησης το 1960 και τη μεγαλύτερη αύξηση των πρωτογενών δαπανών στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Ως αποτέλεσμα, το 1993 ο δείκτης πρωτογενών δαπανών προς δυνητικό ΑΕΠ ήταν 51%, κατά 11% υψηλότερος από τον μέσο όρο των χωρών της ομάδας των 7 χωρών. Η διατήρηση των ρυθμών των δαπανών συνεχίστηκε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970 - κυρίως μέσω της συνεχιζόμενης αύξησης των κοινωνικών εισφορών - τότε τα έσοδα επιβραδύνθηκαν - προτού σταθεροποιηθούν γύρω στο 50% του ΑΕΠ στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Η ραγδαία αύξηση των δαπανών της γενικής κυβέρνησης αντανakλά, σε μεγάλο βαθμό, τις αυξανόμενες δαπάνες των διοικήσεων κοινωνικής ασφάλισης και των τοπικών κυβερνήσεων. Ο λόγος των κοινωνικών μεταβιβάσεων προς το ΑΕΠ διπλασιάστηκε από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1990 από 11,5 % σε 23%, ως αποτέλεσμα σημαντικών επεκτάσεων του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης και διαρκούς αύξησης της ανεργίας. Ξεκινώντας από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, η Γαλλία ξεκίνησε μια τεράστια δημοσιονομική αποκέντρωση που μετέφερε όλο και περισσότερες ευθύνες στα περιφερειακά επίπεδα διακυβέρνησης. Τόσο οι διοικήσεις κοινωνικής ασφάλισης, όσο και οι τοπικές κυβερνήσεις λειτουργούσαν με σχετικά χαλαρούς δημοσιονομικούς περιορισμούς και βασιζόνταν στον

αυξανόμενο όγκο των πόρων που μεταφέρονταν από την κεντρική κυβέρνηση. Συνεπώς, οι δαπάνες τους αυξήθηκαν ακόμη και όταν τα ελλείμματα τους παρέμειναν σχετικά περιορισμένα (Martin E. et al, 2011).

Τις δύο πρώτες εμφανείς προσπάθειες δημοσιονομικής εξυγίανσης - το Plan Barre¹⁰ του 1976 και το Virage de la Rigueur του 1983 - ακολούθησαν αυξήσεις των δημοσιονομικών ελλειμμάτων που προκλήθηκαν από αντικυκλικές πολιτικές ως απάντηση στην οικονομική επιβράδυνση. Ενώ αντανακλούσαν εν μέρει τα ζητήματα δημοσιονομικής βιωσιμότητας, αυτά τα σχέδια πρώιμης προσαρμογής προκλήθηκαν κυρίως από ανησυχίες σχετικά με τη διαχείριση της ζήτησης ενόψει του υψηλού πληθωρισμού και της επιδείνωσης των ισοζυγίων τρεχουσών συναλλαγών. Ωστόσο, ο αντίκτυπος αυτών των προσπαθειών πρόωρης δημοσιονομικής εξυγίανσης ήταν περιορισμένος σε μέγεθος και διάρκεια¹¹. Αφού έδωσαν προτεραιότητα στην καταπολέμηση του πληθωρισμού κατά τους πρώτους μήνες του 1975, οι αρχές προσανατολίζονταν βαθμιαία στο μείγμα πολιτικής προς μια πιο επεκτατική στάση. Από δημοσιονομική άποψη, αυτό μεταφράζεται σε διαδοχικά σχέδια για την τόνωση της οικονομίας, συμπεριλαμβανομένων των μεταβιβάσεων προς τις λιγότερο προνομιούχες κοινωνικές ομάδες και τις επιχειρήσεις, επιδοτούμενα δάνεια προς ΜΜΕ και εξαγωγείς, κίνητρα για επενδύσεις (π.χ. μειώσεις του ΦΠΑ) και δημιουργία θέσεων απασχόλησης και αύξηση των δημόσιων επενδύσεων και της απασχόλησης. Αυτά τα μέτρα τόνωσης, σε συνδυασμό με μια κυκλικά προκληθείσα μείωση των εσόδων, συνέβαλαν στη σημαντική επιδείνωση των δημοσιονομικών ισορροπιών το 1975 και το πρώτο εξάμηνο του 1976. Η κυβέρνηση που εκλέχθηκε στα μέσα του 1981 πραγματοποίησε μια ιδιαίτερα επεκτατική δημοσιονομική πολιτική με στόχο τη μείωση της ανεργίας¹². (Martin E. et al, 2011). Οι κοινωνικές δαπάνες αυξήθηκαν κατά 5 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ την περίοδο αυτή. Το μεγαλύτερο μέρος αυτής της αύξησης συνδέεται με τις συντάξεις γήρατος - έχουν συμβάλει κατά περισσότερο από 2 ποσοστιαίες

---

¹⁰ Αντιμέτωπος με τον υψηλότερο πληθωρισμό και την απότομη υποβάθμιση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, η κυβέρνηση ενέκρινε τον Σεπτέμβριο του 1976 ένα πακέτο λιτότητας, το σχέδιο Barre. Το σχέδιο περιλάμβανε επίσης μια προσωρινή επιβάρυνση για τους φόρους εισοδήματος φυσικών προσώπων και εταιρειών, καθώς και για την αύξηση των τελών ταξινόμησης και των καυσίμων. Ο προϋπολογισμός για το 1977, ο οποίος αποσκοπούσε στην αποκατάσταση της ισορροπίας του ισοζυγίου της κεντρικής κυβέρνησης, προέβλεπε μια περαιτέρω αυστηρότερη δημοσιονομική πολιτική. Οι προσπάθειες αυτές ήταν αποτελεσματικές για τη μείωση του ελλείμματος. Παρά την αύξηση των δαπανών σε σχέση με το ΑΕΠ, το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης μειώθηκε από 2,7% του ΑΕΠ το 1975 σε 0,9% του 1977, κυρίως λόγω της σημαντικής αύξησης των φόρων και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης.

¹¹ Οι τυποποιημένες προσπάθειες μεσοπρόθεσμης δημοσιονομικής εξυγίανσης θα αρχίσουν μόλις μια δεκαετία αργότερα, κατά πρώτο λόγο στο πλαίσιο της διαδικασίας του Μάαστριχτ. Οι αντικυκλικές δημοσιονομικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν για να βοηθήσουν τη γαλλική οικονομία να ανακάμψει από την ύφεση του 1974-75, οδήγησαν σε σημαντική υποβάθμιση του δημοσιονομικού ισοζυγίου.

¹² Αυτή η πολιτική συνδυάζει αντικυκλικά στοιχεία με σημαντική επέκταση των κοινωνικών προγραμμάτων και φορολογικές ελαφρύνσεις για ομάδες χαμηλότερων εισοδημάτων. Ο συνδυασμός οδήγησε στη Γαλλία σε απότομη επιδείνωση του εξωτερικού ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και δημοσιονομικών υπολοίπων και σε συνεχιζόμενες πληθωριστικές πιέσεις, παραλείποντας παράλληλα να παραδώσει επιδίωξη της μείωσης της ανεργίας.

μονάδες του ΑΕΠ - και με τις δαπάνες για την υγεία που έχουν συμβάλει κατά σχεδόν 1 εκατοστιαία μονάδα του ΑΕΠ.

Από το 1975 έως το 1993, κάθε ανακοίνωση για ένα έλλειμμα της Sécurité sociale ακολουθήθηκε από την παρουσίαση ενός προγράμματος αποκατάστασης των δαπανών του κοινωνικού ασφαλιστικού συστήματος. Τα σχέδια αποτελούσαν συνήθως αυξήσεις εισφορών για τους εργαζομένους και περιορισμένα μέτρα εξοικονόμησης, κυρίως στην υγεία. Μεταξύ του 1975 και του 1992 τα προγράμματα οδήγησαν σε υψηλότερα τέλη χρήσης και σταδιακή μείωση του επιπέδου επιστροφής των δαπανών υγειονομικής περίθαλψης, από 76,5% το 1980 σε 73,9% το 1995. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, όλες οι επιδοματικές παροχές, όπως οι αμοιβές ασθενείας, οι συντάξεις γήρατος και οι παροχές ασφάλισης ανεργίας, αυξήθηκαν ή ήταν στην καλύτερη περίπτωση παρέμειναν σταθερές (Taylor Gobby P., 2001). Συνεπώς, οι κοινωνικές δαπάνες συνέχισαν να αυξάνονται με ταχείς ρυθμούς μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80 και αργότερα από το 19,4% το 1974, βρέθηκαν στο 27,3% το 1985 και στο 27,75% το 1992. Η αύξηση του κόστους αντισταθμίστηκε πάντοτε από πρόσθετους πόρους. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, ενώ μειώνουν το επίπεδο της άμεσης φορολογίας εισοδήματος, οι γαλλικές κυβερνήσεις αύξησαν επίσης το επίπεδο των εισφορών των εργαζομένων. Το μερίδιο των εισφορών στη φορολογία αυξήθηκε απότομα καθώς και το ποσοστό του ΑΕΠ: οι κοινωνικές εισφορές ανήλθαν σε λιγότερο από 20 % του γαλλικού ΑΕΠ το 1978 και σχεδόν 23% μέχρι το 1985. Έκτοτε έχει σταθεροποιηθεί σε αυτό το επίπεδο (Palier, 2000).

Το ζήτημα της «νέας φτώχειας» στα μέσα της δεκαετίας του '80 (Rosanvallon, 1995) οδήγησε σε συζητήσεις για τη χρηματοδότηση κατάλληλων μεθόδων και για τους στόχους των πολιτικών που σχετίζονται με την οικογένεια. Μια από τις στρατηγικές που ακολουθήθηκαν, συνίστατο στη φορολόγηση μέρους των δαπανών της. Η αναλογία των «αλληλέγγυων» φόρων επί της κατανομής των αποδοχών που προσανατολιζόνταν προς τον «οικογενειακό κλάδο» του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, μειώθηκε από σχεδόν 17% το 1960, σε 7% το 1988, ενώ μέρος ενός νέου φόρου, Contribution sociale généralisée (CSG), που δημιουργήθηκε το 1991, χρησιμοποιήθηκε για τη χρηματοδότηση της οικογενειακής πολιτικής. Ο στόχος αυτής της μεταρρύθμισης, ήταν να μειωθούν οι εισφορές των εργοδοτών και το κόστος εργασίας (Martin C., 2010).

3.3.2 Επιπτώσεις στην πρόληψη της ανεργίας και στην επίτευξη πλήρους απασχόλησης

Η μαζική ανεργία δημιουργήθηκε για πρώτη φορά στη δεκαετία του 1970 κατά τη διάρκεια των δύο πετρελαϊκών κρίσεων· αυξήθηκε από 3% στις αρχές του 1975, σε 8% δέκα χρόνια αργότερα, από τα

διαθέσιμα στοιχεία για τα οποία υπάρχουν μακροχρόνιες χρονολογικά σειρές. Το ποσοστό αυτό, δεν έπεσε ποτέ κάτω από το 8%. Η Γαλλία αντιμετωπίζει σχετικά υψηλή, χρόνια ανεργία. Βιώνει αυτό που είναι γνωστό στα οικονομικά ως χρονική υστέρηση, κατά την οποία τείνουν να διαιωνίζονται τα υψηλά επίπεδα ανεργίας, αυξάνοντας το ποσοστό διαρθρωτικής ανεργίας. Πιο απλά, η ανεργία οδηγεί στην ανεργία (Baudchon E., 2015). Το 1974, το 16,9% των ανέργων ήταν άνεργοι για περισσότερο από ένα έτος, 2,5% για περισσότερο από δύο χρόνια. Οι αναλογίες αυτές ανήλθαν σε 42,7 και 21,0% μέχρι το 1985. Η μέση διάρκεια της ανεργίας ήταν 7,6 μήνες το 1974, 15 μήνες το 1985, 16 μήνες το 1998 και 14,8 μήνες το 1999 (L'état de la France, 2000). Η υψηλή ανεργία οδήγησε σε ένα αυξανόμενο ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων, ιδίως των νέων που δεν εισέρχονταν στην αγορά εργασίας, και παρέμεναν χωρίς επαρκή ασφαλιστική κάλυψη. Το 1996, τουλάχιστον 1.650.000 άτομα στη Γαλλία δεν είχαν ασφάλιση. Καθώς τα άτομα αυτά δεν συνεισέφεραν στα ασφαλιστικά προγράμματα, δεν είχαν πρόσβαση στην κοινωνική ασφάλιση (Béland, D. and Hansen, R. 2000).

Η κρίση της ανεργίας συνέτεινε στην δημιουργία περαιτέρω κρίσεων που είναι εγγενείς στις γαλλικές κοινωνικές παροχές: οδήγησε μεγάλο αριθμό ατόμων χωρίς κοινωνική ασφάλιση (κρίση κάλυψης). Γάλλοι διανοούμενοι ανέπτυξαν την έννοια του αποκλεισμού, για να κατανοήσουν την κατάσταση αυτών που είναι μόνιμα εκτός της αγοράς εργασίας. Δεδομένης της σημασίας της συμμετοχής στη γαλλική δημοκρατική σκέψη και της κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη, η ύπαρξη μεγάλου αριθμού αποκλεισμένων ατόμων δεν ήταν μόνο οικονομικό πρόβλημα, αλλά και ευρύτερο κοινωνικό πρόβλημα (κρίση συμμετοχής). Αυτή η ανεργία κατέστησε προφανές, ότι οι κίνδυνοι δεν κατανομούνται τυχαία και ως εκ τούτου, υπονομεύουν τα βασικά θεωρητικά θεμέλια (κρίση νομιμότητας). Το κράτος γνώριζε ένα αυξανόμενο φαινόμενο κοινωνικού αποκλεισμού: την εμφάνιση αναγνωρίσιμων ομάδων ατόμων, εκ των οποίων ένας μεγάλος αριθμός ήταν οι μετανάστες, και τα άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, οι οποίοι βρίσκονταν εκτός αγοράς εργασίας. Αυτοί που γεννιούνταν σε αυτές τις μειονεκτούσες τάξεις δεν μπορούσαν να ξεφύγουν από τον φαύλο κύκλο, με αποτέλεσμα την αναπαραγωγή της φτώχειας και της ανεργίας. (Béland, D. and Hansen, R. 2000).

Η μέτρια ανάπτυξη που γνώρισε η Γαλλία τη δεκαετία του 1980 υπήρξε σοβαρό εμπόδιο στη μείωση της ανεργίας. Η ανεργία μειώνεται μόνο κατά την περίοδο 1988-90, όταν για πρώτη φορά η οικονομική ανάπτυξη της Γαλλίας ήταν πάνω από 3% (4,2% το 1988 και 3,9% το 1989). Η πτώση του ρυθμού ανάπτυξης κάτω από το επίπεδο του 2% έφερε πίσω την αύξηση της ανεργίας το 1991. Η σπουδαιότητα της οικονομικής ανάπτυξης ως σημαντικού καθοριστικού παράγοντα της απόδοσης της αγοράς εργασίας απεικονίζεται από τον Muet (1991). Χρησιμοποιώντας δύο μεγάλες περιόδους που

χωρίστηκαν από την πρώτη πετρελαϊκή κρίση (1960-1973 και 1973-1985), ο Muet εξετάζει τη σχέση μεταξύ ανάπτυξης και απασχόλησης. Ενώ ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής της ανάπτυξης ήταν 5,6% μεταξύ του 1960 και του 1973, ο αριθμός αυτός μειώθηκε στο 2,3% μεταξύ 1973 και 1985. Παράλληλα, η δημιουργία θέσεων απασχόλησης μειώθηκε από ετήσιο μέσο όρο 0,7% για το 1960-1973 σε 0,2 % (Lombard M., 1994).

Από τη δεκαετία του 1980, οι κυβερνητικές πολιτικές αποτέλεσαν ένα σημαντικό και συνεπή τομέα πολιτικής για την κοινωνική προστασία. Σε μια πρώτη περίοδο, από τα τέλη της δεκαετίας του '80, εισήχθησαν εκτεταμένα προγράμματα. Οι αντίστοιχες δαπάνες αυξήθηκαν από 0,9 %, σε περισσότερο από 4,0% του ΑΕΠ από το 1973 έως το 1995, μια σημαντική επέκταση, η οποία επιβραδύνθηκε ελάχιστα πρόσφατα. Τα προγράμματα περιλάμβαναν: (i) προγράμματα κατάρτισης για τους ανέργους, (ii) προσωρινή επιδοτούμενη απασχόληση στον δημόσιο και σε μη κερδοσκοπικούς φορείς· (iii) επιδοτούμενες συμβάσεις σε τομείς της αγοράς για ορισμένες ομάδες με δυσκολία στην τοποθέτηση (άτομα που ανήκαν στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες). Εκτός από τα προγράμματα κατάρτισης, σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες απολάμβαναν ένα ειδικό καθεστώς απολαβών - *status salarié* - και, ως εκ τούτου, είχαν δικαίωμα σε τυποποιημένα δικαιώματα κοινωνικής προστασίας (παρόλα αυτά, υπήρξε μια σαφής σχέση μεταξύ αυτών των συστημάτων και της εμφάνισης ενός στρώματος «φτωχών εργαζομένων» στη Γαλλία). Ο αριθμός των συμμετεχόντων στα διάφορα προγράμματα απασχόλησης αυξήθηκε σε περίπου 10% του ενεργού πληθυσμού στα τέλη της δεκαετίας του '90 (Barbier J. C., 2007).

Πιο συγκεκριμένα, το πρόγραμμα “*le traitement social du chômage*” (κοινωνική αντιμετώπιση της ανεργίας) δημιουργεί επίσης «επιδοτούμενες θέσεις εργασίας» (*aides a l'emploi*) για τους νέους και τους μακροχρόνια ανέργους. Αυτός ο ρόλος του κράτους ως εργοδότη δεύτερης λύσης μπορεί να καταδειχθεί από τις πολυάριθμες συμβάσεις που προσφέρονται στους ανέργους μέσω των διαφορετικών πολιτικών ένταξης (για παράδειγμα, τα *Stages de réinsertion en alternance*, *Action de réinsertion et de formation*, *contrats de retour à l'emploi* · (Outin, 1997)). Το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα (RMI) διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο σε αυτές τις πολιτικές· εγγυόνταν ένα ελάχιστο επίπεδο πόρων σε άτομα ηλικίας 25 ετών και άνω. Επιπλέον, το RMI είχε και έχει μια διάσταση επανένταξης, υπό τη μορφή σύμβασης μεταξύ του αποδέκτη και της «κοινωνίας»¹³. Η δεύτερη διάσταση των πολιτικών μέσω του προγράμματος αυτού αποσκοπούσε στην απομάκρυνση των εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας από την

---

¹³ Οι ωφελούμενοι πρέπει να δεσμευθούν να συμμετάσχουν σε προγράμματα επανένταξης, όπως αναφέρεται σε σύμβαση που υπογράφεται από τον παραλήπτη και τον κοινωνικό λειτουργό. Τέτοια προγράμματα μπορεί να είναι είτε αναζήτηση θέσεων εργασίας, είτε επαγγελματική κατάρτιση είτε δραστηριότητες που αποσκοπούν στην ενίσχυση της ανεξαρτησίας του παραλήπτη.

αγορά εργασίας μειώνοντας την ηλικία συνταξιοδότησης από 65 σε 60 το 1981 και ενθαρρύνοντας την πρόωρη συνταξιοδότηση: 840.000 άτομα συνταξιοδοτήθηκαν στις αρχές του 1975, 159.000 το 1979, 317.000 το 1981 και 705.000 το 1983 (Taylor Gobby P., 2001).

3.3.3 Επιπτώσεις στο εθνικό σύστημα υγείας

Το Γαλλικό Εθνικό Σύστημα Υγείας (Système de santé) εξελίχθηκε σταδιακά, σύμφωνα με τις απαιτήσεις για την επέκταση της κάλυψης του πληθυσμού και αντικατοπτρίζει τρεις βασικές πολιτικές αξίες: την καθολικότητα – εξασφαλίζοντας κάλυψη σε όλους τους νόμιμα διαμένοντες στην χώρα - τον πλουραλισμό και την αλληλεγγύη. Μετά το 1928, κάλυπτε μισθωτούς εργαζόμενους στη βιομηχανία και το εμπόριο, των οποίων οι μισθοί ήταν κάτω από ένα χαμηλό ανώτατο όριο. Το 1945, επεκτάθηκε σε όλους τους βιομηχανικούς και εμπορικούς εργαζόμενους και τις οικογένειές τους, ανεξάρτητα από το επίπεδο των μισθών. Το 1961, καλύφθηκαν οι αγρότες και οι γεωργοί· το 1966, εισήχθησαν στο σύστημα ανεξάρτητοι επαγγελματίες. το 1974 ένας άλλος νόμος διακήρυξε ότι το Εθνικό Σύστημα Υγείας πρέπει να είναι καθολικό και θέσπισε ένα σύστημα προσωπικής ασφάλισης για όσους δεν εμπίπτουν σε οποιαδήποτε από τις κατηγορίες που καλύπτονταν ήδη. Η επέκταση της κάλυψης ως το τέλος του 20^{ου} αιώνα είχε ολοκληρωθεί (Rodwin V., 1982). Το κράτος ανέλαβε γρήγορα την ευθύνη για τη χρηματοοικονομική και λειτουργική διαχείριση της ασφάλισης υγείας (για παράδειγμα, καθορίζοντας επίπεδα ασφάλισης και τιμές αγαθών και υπηρεσιών κλπ.). στην ασφάλιση υγείας, επειδή το δικαίωμα συνδέεται με επαγγελματική δραστηριότητα. Πρόκειται για παράδειγμα δημόσιας χρηματοδότησης της κοινωνικής ασφάλισης και της ιδιωτικής υγειονομικής περίθαλψης, σε συνδυασμό με ένα δημόσιο-ιδιωτικό μείγμα στην παροχή υπηρεσιών υγειονομικής περίθαλψης (Sandier S., et al, 2004).

Η εμφάνιση των οικονομικών δυσκολιών στη δεκαετία του 1970 σηματοδότησε μια καμπή στις πολιτικές για την παροχή υγειονομικής περίθαλψης, η οποία επηρεάστηκε όλο και περισσότερο από οικονομικούς περιορισμούς. Τα επόμενα χρόνια ακολουθήθηκαν πολιτικές περιορισμού του κόστους (τόσο από την πλευρά της ζήτησης όσο και από την πλευρά της προσφοράς), με απώτερο στόχο να εξισορροπήσει οικονομικά το σύστημα ασφάλισης υγείας (Sandier S., et al, 2004). Η υγειονομική περίθαλψη είναι τομέας κοινωνικής προστασίας που καταλαμβάνει ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά του ΑΕΠ (10%). Το ποσοστό αυτό παρουσιάζει τη μεγαλύτερη ανάπτυξη από το 1975, όπως και στις άλλες χώρες της ΕΕ. Η υγειονομική περίθαλψη είναι ένας τομέας που έχει υποστεί σημαντικές και συχνά επώδυνες μεταρρυθμίσεις. Η υγειονομική περίθαλψη συγκαταλέγεται στους τομείς της κοινωνικής προστασίας όπου η εθνική ποικιλομορφία είναι υψηλότερη: όπως συμβαίνει συχνά, η Γαλλία, με το

«μικτό» της σύστημα, καταλαμβάνει ένα μεσαίο έδαφος. Το μεικτό σύστημα είναι ένας συνδυασμός ιδιωτικής πρακτικής (medecine libérale) και καθολικής κάλυψης μέσω της κοινωνικής ασφάλισης (Barbier J. C., 2007)¹⁴.

Κατά τη διάρκεια των πληθωριστικών τάσεων (1975-1983), αυξήθηκαν οι εισφορές από την μισθοδοσία, προκειμένου να προσαρμοστούν τα έσοδα στις δαπάνες. Ωστόσο, δεν ήταν εύκολο να εφαρμοστούν πολιτικές ελέγχου του κόστους σε ένα σύστημα που χαρακτηρίζεται από πληρωμή αμοιβής για ιατρούς, αναδρομική αποζημίωση και απεριόριστη ελευθερία επιλογής για τους ασθενείς. Μέτρα για τον περιορισμό της ζήτησης είχαν προβλεφθεί εξαρχής, ενώ η ευθύνη του καταναλωτή προωθήθηκε μέσω του επιμερισμού του κόστους. Το μέρος των δαπανών θεραπείας δεν επιστρέφονταν από το σύστημα ασφάλισης υγείας επονομαζόμενο ως σύστημα συμμετοχής «ticket modérateur», ακριβώς λόγω του επιδιωκόμενου στόχου του να μετριάξει τη ζήτηση υπηρεσιών υγείας. Με την πάροδο των ετών, το μερίδιο των ασθενών στο κόστος θεραπείας αυξάνεται σταθερά μέσω σταδιακών προσαυξήσεων, καθιέρωσης ημερήσιας χρέωσης στα νοσοκομεία και εγκρίσεων για ορισμένες ιατρικές υπηρεσίες. Το μερίδιο του κόστους θεραπείας που επιστράφηκε από την ασφάλιση ασθενείας μειώθηκε από τα μέσα της δεκαετίας του '80 έως τα μέσα της επόμενης δεκαετίας, αλλά από τότε ήταν σταθερό (Sandier S., et al, 2004). Αυτό επιτεύχθηκε με την κατάργηση των ανώτατων ορίων για τις εισφορές των εργαζομένων. Οι αυξήσεις των χρεώσεων των ασθενών έπρεπε να ενθαρρύνουν τους ασθενείς να "αυτό - προσαρμοστούν". Ωστόσο, αυτά τα μέτρα απέτυχαν να περιορίσουν τις δαπάνες, οι οποίες συνέχισαν να αυξάνονται πολύ ταχύτερα από ό, τι το ΑΕΠ. Κατά τη διάρκεια της περιόδου «αποπληθωρισμού» (1984-93), υλοποιήθηκαν επιπρόσθετες θεσμικές καινοτομίες (Barbier J. C., 2007).

Οι πολιτικές επίσης σχετίζονταν με την στοχευμένη επέκταση της χωρητικότητας (αριθμός κλινών) καθώς και επαγγελματικές πρακτικές και χρεώσεις για αγαθά και υπηρεσίες, πολιτικές που συνεχίζουν να διαφοροποιούνται. Ο έλεγχος αυτός ήταν ένα από τα πρώτα μέσα που τέθηκαν σε εφαρμογή μετά το 1970. Ο περιορισμός της προσφοράς γρήγορα θεωρήθηκε ως ένας βασικός μηχανισμός βάσει της δυναμικής της "ζήτησης προκαλούμενη από την προσφορά" στην υγειονομική περίθαλψη, όπου

---

¹⁴ Το σύστημα βασίζεται σε αντιφατικές αρχές. Από τη μια πλευρά επικρατεί η ιδιωτική ιατρική πρακτική: οι ασθενείς επιλέγουν ελεύθερα τους επαγγελματίες τους στον ιδιωτικό ή τον δημόσιο τομέα και τους πληρώνουν έναντι αμοιβής. Από την άλλη πλευρά, τα έξοδα υγείας (περίθαλψη και φάρμακα) επιστρέφονται στους ασθενείς, ως συνεισφέροντες σε ένα ταμείο.

οι ασθενείς έχουν χαμηλό επίπεδο πληροφόρησης και δεν πρέπει να φέρουν το πλήρες κόστος της θεραπείας (Sandier S., et al, 2004).¹⁵

Μακροπρόθεσμα, ο ρυθμός αύξησης των δαπανών για την υγειονομική περίθαλψη αναμφίβολα μειώθηκε και το χάσμα μεταξύ της αύξησης των δαπανών για την υγειονομική περίθαλψη και της οικονομικής ανάπτυξης μειώθηκε από κατά μέσο όρο 3 % στη δεκαετία του 1970, 2 % στη δεκαετία του 1980, σε 1 % τη δεκαετία του '90. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1990, οι ρυθμοί ανάπτυξης ήταν ίσοι, παρόλο που άρχισαν να αποκλίνουν αρκετά γρήγορα από τότε (Source: Social Security Agency; Comptes nationaux de la santé IRDES,DREES).

3.3.4 Επιπτώσεις στις κοινωνικές δαπάνες

Η ανεργία ήταν μία από τις πρώτες επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης που τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας των ανεπτυγμένων χωρών αντιτάχθηκαν τη δεκαετία του 1970, οδηγώντας στην ανάγκη αύξησης των κοινωνικών δαπανών, με μείωση παράλληλα των εσόδων για αυτού του είδους τις δαπάνες, λόγω επιβραδύνσεων των μισθολογικών αυξήσεων, των χαμηλότερων φορολογικών εσόδων και χαμηλότερων συντελεστών (Palier B., 2004). Η εθνική αλληλεγγύη ενέχει κάτι παρόμοιο με το ιδανικό του Beveridge - αλληλεγγύη σε όλες τις κοινωνικές και επαγγελματικές ομάδες - και συνιστά ένα φορολογικά χρηματοδοτούμενο, μη ελεγχόμενο σύστημα κοινωνικής προστασίας που προσφέρει κατ' αποκοπή παροχές. Η επαγγελματική αλληλεγγύη, αντίθετα, εντάσσεται σε μια δεδομένη επαγγελματική ομάδα και συνιστά ένα σύστημα κοινωνικής προστασίας που χρηματοδοτείται από ασφαλιστικές εισφορές και προσφέρει παροχές σχετικές με τα κέρδη. Η εθνική αλληλεγγύη προωθεί τη κατανομή του εισοδήματος και αποσκοπεί στην πρόληψη της φτώχειας. Η επαγγελματική αλληλεγγύη κατανέμει τα εισοδήματα μέσα σε μια επαγγελματική ομάδα και στοχεύει στη διατήρηση του εισοδήματος. Το γαλλικό κράτος πρόνοιας βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην αρχή της επαγγελματικής αλληλεγγύης, η οποία πρέπει να εξασφαλίζεται στα προγράμματα που βασίζονται στην ασφάλιση: κοινωνική ασφάλιση (ασφάλιση συντάξεων και ανεργίας) και ασφάλιση υγείας (Béland, D. and Hansen, R. 2000).

---

¹⁵ Η εφαρμογή του ιατρικού χάρτη οδήγησε σε μείωση κατά 25% του αριθμού των κλινών ΜΕΘ μεταξύ 1975 και 1998. Παρόλα αυτά, η πολιτική περιορισμού του αριθμού των κλινών αποδείχθηκε ταχέως αναποτελεσματική, από την άποψη του ελέγχου των δαπανών, επειδή έλαβε υπόψη μόνο τη λειτουργία νοσοκομειακής παραμονής και δεν έλαβε υπόψη τη δυναμική της τεχνικής προόδου, η οποία οδήγησε σε μεγαλύτερο αριθμό προσωπικού και εξοπλισμού ανά κρεβάτι.

Η οργάνωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας περιλαμβάνει θεσμούς που συνδέονται με τις επιχειρήσεις, την σφαίρα της οικογένειας και τις συλλογικές οργανώσεις (όπως οι αμοιβαίες (μη κερδοσκοπικές) ασφαλιστικές εταιρείες [mutuelles]) και άλλες μη κερδοσκοπικές οργανώσεις. Πρόκειται για οργανισμούς και θεσμούς ανεξάρτητοι από το κράτος (ορισμένες μεταρρυθμίσεις είχαν ως στόχο ακριβώς να τους φέρουν υπό κρατικό έλεγχο). Η Sécurité sociale, η οποία, παραδόξως για μια χώρα που κατά τα άλλα θεωρείται υπερβολικά κρατική, αποτελεί τον πυρήνα του γαλλικού συστήματος κοινωνικής προστασίας (Barbier J. C., 2007). Η γαλλική sécurité sociale αντιστοιχεί σε ένα μεγάλο σύνολο ασφαλιστικών ταμείων που καλύπτουν την υγεία, τα βιομηχανικά ατυχήματα, τη μητρότητα και τις συντάξεις. Το σύστημα αυτό χρηματοδοτείται από εισφορές μισθοδοσίας και η διαχείρισή του είναι στην ευθύνη των κοινωνικών εταίρων υπό κρατική εποπτεία (Catrice-Lorey 1997).

Η ασφάλιση ανεργίας δεν αποτελεί μέρος της Sécurité sociale, για τον ιστορικό λόγο ότι ιδρύθηκε ως ειδικό ταμείο το 1958. Το σύστημα κοινωνικής προστασίας όχι μόνο προστατεύει τα άτομα από τις αρνητικές συνέπειες του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας (απώλεια ή έλλειψη πόρων που σχετίζονται με την εργασία, τραυματισμοί στην εργασία και προβλήματα υγείας). Προστατεύει επίσης αυτούς που διέπονται του διαχωρισμού μεταξύ εκείνων που κυβερνούν και εκείνων που κυβερνώνται (συνιστώντας νόμιμα δικαιώματα στους δημοσιονομικούς πόρους του κράτους που πρέπει να τηρηθούν από τους κυβερνώντες) και εκείνους της κατανομής των οικιακών καθηκόντων (με τη διασφάλιση συγκεκριμένων κοινωνικών δικαιωμάτων για τις γυναίκες που περιορίζονται στην εγχώρια σφαίρα). Με αυτό τον τρόπο συμβάλλει στη νομιμοποίηση του κράτους καθώς και στη μετατροπή των μορφών οικογενειακής ζωής. Η κοινωνική προστασία συμβάλλει στην οικοδόμηση του «κοινωνικού δεσμού» σε εθνικό επίπεδο. Οι συντάξεις είναι από τους τομείς κοινωνικής προστασίας που έχει τη μεγαλύτερη ποσοτική αντιστοιχία από τις συνολικές κοινωνικές δαπάνες, 13 % του ΑΕΠ. Πρόκειται για ένα τομέα που έχει παρουσιάσει τη μεγαλύτερη ανάπτυξη από το 1975, όπως και στις άλλες χώρες της ΕΕ. Η υγειονομική περίθαλψη και οι συντάξεις είναι και οι δύο τομείς που έχουν υποστεί σημαντικές και συχνά οδυνηρές μεταρρυθμίσεις (Barbier J. C., 2007).

Για μια σημαντική περίοδο, η πιο πολιτικά εφικτή πολιτική ήταν η αύξηση των κοινωνικών εισφορών αντί της μείωσης των κοινωνικών δαπανών. Δεδομένου ότι το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης αποτελεί ξεχωριστό τομέα της πολιτείας στη Γαλλία, ο προϋπολογισμός του παρουσιάζεται ξεχωριστά από τον κρατικό προϋπολογισμό. Ένα «έλλειμμα κοινωνικής ασφάλισης» (ή το dette de la Sécurité sociale), εμφανίστηκε το 1974. Εξετάστηκε διαφορετικά από το κρατικό έλλειμμα. Μετά από χρόνια θετικών υπολοίπων, το έλλειμμα του κύριου συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (régime général) ήταν

2,8% των πόρων του το 1974, 4% το 1978, περίπου 2% από το 1981 έως το 1987, μεταξύ 0,9% και 1,8% από το 1988 έως το 1992 και περίπου 5% από το 1993 έως το 1996. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 και της δεκαετίας του 1980, το έλλειμμα αυτό εξετάστηκε με δύο διαφορετικούς τρόπους. Την δεκαετία του 1980 υπήρχε επίσης αυξανόμενη ανησυχία σχετικά με το θέμα της αντισταθμίσεως του συστήματος συνταξιοδοτικών παροχών. Μεταξύ του 1985 και του 1993 δημοσιεύθηκαν σειρά κυβερνητικών εκθέσεων. Όλες κατέγραφαν μια απαισιόδοξη εικόνα για το μέλλον των γαλλικών συντάξεων και εισηγούνταν εξοικονόμηση χρημάτων (Taylor Gobby P., 2001).

Οι κυβερνήσεις, οι εμπειρογνώμονες και οι οικονομολόγοι υποστήριζαν την ύπαρξη του ελλείμματος ως συνέπεια της μείωσης των πόρων (χαμηλότεροι ρυθμοί αύξησης που οδηγούν σε μικρότερες μισθολογικές αυξήσεις και αύξηση του αριθμού ανενεργών ή ανέργων που δεν καταβάλλουν εισφορές), καθώς επίσης και αυξανόμενα έξοδα (περισσότεροι άνεργοι, και πρόβλεψη γήρατος). Για αυτούς η λύση ήταν, είτε να αυξηθούν οι πόροι (κοινωνικές εισφορές), είτε να μειωθούν τα έξοδα. Ωστόσο, τα συνδικάτα είχαν διαφορετική ερμηνεία. Ισχυρίστηκαν ότι το έλλειμμα προέκυψε από τη χρήση από το κράτος των ταμείων κοινωνικής ασφάλισης για την πληρωμή παροχών (όπως τα κοινωνικά ελάχιστα για φτωχούς ηλικιωμένους ή τις μονογονεϊκές οικογένειες). Για τους υπερασπιστές των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, τα «αδικαιολόγητα τέλη» προκαλούν το έλλειμμα, το οποίο θα μπορούσε να απαλειφθεί, εάν το κράτος πλήρωνε για τις δικές του πολιτικές κοινωνικής πρόνοιας (οφέλη εθνικής αλληλεγγύης που συνεπάγονται κάθετη ανακατανομή). Το έλλειμμα δεν δικαιολογούσε μείωση του επιπέδου των παροχών που καταβάλλουν οι εργαζόμενοι για τις οποίες οι εργαζόμενοι είχαν καταβάλει τις εισφορές τους. Για τουλάχιστον 15 χρόνια, οι κυβερνήσεις απέφυγαν τη σημαντική μείωση και προτιμούσαν να αυξήσουν τις κοινωνικές εισφορές. Αντί να αναπτύξουν μια κατηγορηματική ρητορική εναντίον του κράτους πρόνοιας που θα προκαλούσε ολόκληρο τον πληθυσμό και τις συνδικαλιστικές οργανώσεις, αναγνώρισαν τη σημασία της *Sécurité sociale*, αλλά υπογράμμισαν τους κινδύνους της σημερινής κατάστασής της και παρουσίασαν μέτρα που αποσκοπούσαν όχι στη μεταρρύθμιση του συστήματος αλλά μόνο για την αποκατάσταση της βιωσιμότητάς της. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, καμία γαλλική κυβέρνηση, αριστερά ή δεξιά, ακόμη και η πιο νεοφιλελεύθερη (υπό τον François Mitterand ως Πρόεδρο της Δημοκρατίας και τον Jacques Chirac ως πρωθυπουργό, από το 1986 έως το 1988) προσπάθησε να διαλύσει το σύστημα ή ακόμα και να το αλλάξει (Taylor Gobby P., 2001).

Η πολιτική για τους άνεργους που αναπτύχθηκε στη δεκαετία του 1980 ήταν η σταθεροποίηση σχετικά γενναιόδωρων παροχών ασφάλισης ανεργίας και η εφαρμογή της «κοινωνικής μεταχείρισης» (πρόωρη συνταξιοδότηση) της ανεργίας. Το σύστημα παρείχε διάφορα πλεονεκτήματα, τα οποία

αυξάνονταν περιοδικά από το 1974 έως τα πρώτα 1980. Από το 1982 έως το 1992 υπήρξαν αρκετές προσπάθειες εξορθολογισμού του συστήματος και σταθεροποίησης των επιπέδων παροχών, οι οποίες παρέμειναν πολύ γενναιόδωρες σε σύγκριση με εκείνες στο Ηνωμένο Βασίλειο. Το 1982, οι μισοί άνεργοι έλαβαν παροχές ισοδύναμες με το 80% του προηγούμενου μισθού τους για το πρώτο έτος. Τα οφέλη μειώθηκαν στη συνέχεια στο 75% για τους επόμενους εννέα μήνες. Αυτή η πρώτη (ήσσονος σημασίας) μείωση του οφέλους τέθηκε σε εφαρμογή το 1984, όταν δημιουργήθηκαν δύο μη ανταποδοτικά φορολογικά οφέλη (Allocation d'Insertion και Allocation de Solidarité Spécifique). Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, το κυριότερο ζήτημα δεν ήταν τα επίπεδα παροχών, αλλά προβλήματα στον εξορθολογισμό της ανάπτυξης του συστήματος, τα οποία το κράτος δεν μπόρεσε να ελέγξει και τα οποία οι κοινωνικοί εταίροι αντιμετώπισαν δύσκολα μέσω διαπραγματεύσεων (Taylor Gobby P., 2001).

Το 1988, η Σοσιαλιστική κυβέρνηση του Mitterand με την ομόφωνη υποστήριξη της Εθνικής Συνέλευσης, εισήγαγε το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα (Revenu minimum d'insertion – RMI). Το πρόγραμμα προσέφερε ένα ελάχιστο εισόδημα στους ανέργους (εκτός των σπουδαστών) ηλικίας άνω των 25 ετών εάν ήταν πρόθυμοι να λάβουν κατάρτιση ή να εργαστούν. Σκοπός της πολιτικής ήταν να συμβάλει στην αντιμετώπιση του αποκλεισμού μέσω της λεγόμενης «εισαγωγής» ή της επανένταξης των κοινωνικά περιθωριοποιημένων στην κοινωνία, με στόχο να τους επιτραπεί τελικά να συμμετέχουν πλήρως στην οικονομική και κοινωνική ζωή. Το πρόγραμμα ήταν καινοτόμο, ιδιαίτερα στο γαλλικό πλαίσιο, για διάφορους λόγους. Πρώτον, ήταν ένα καθολικό πρόγραμμα: με εξαίρεση τους φοιτητές, όλοι οι Γάλλοι πολίτες ηλικίας άνω των 25 ετών θα μπορούσαν να είναι ωφελούμενοι του προγράμματος, υπό την προϋπόθεση της συμμετοχής σε κατάρτιση. Δεύτερον, το πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε από την φορολογία, συνιστώντας έτσι μια σημαντική απόκλιση από την αρχή της κοινωνικής ασφάλισης. Οι αριθμοί αυτοί είναι σημαντικοί: το 1996, περίπου 2 εκατομμύρια άτομα καλύφθηκαν από το πρόγραμμα. Τέλος, το πρόγραμμα συνδέει τα οφέλη με την υποχρέωση εργασίας ή επανεκπαίδευσης: ως εκ τούτου, το πρόγραμμα εφαρμόζει στοιχεία του «workfare», το οποίο έχει τεθεί σε εφαρμογή σε ορισμένα αμερικανικά κράτη και από την κυβέρνηση των Βρετανών Εργατικών (Barbier J.C., 2007).

Η περίοδος 1975-85 χαρακτηρίζεται από την προτεραιότητα που δίνεται στις μειονεκτούσες οικογένειες. Οι μεταρρυθμίσεις που υιοθετήθηκαν κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου στοχεύουν στις αδύναμες – οικονομικά - οικογένειες (με ιδιαίτερη έμφαση στις μονογονεϊκές οικογένειες) για να τους υποστηρίξουν καλύτερα μέσω ελεγχόμενων - εισοδηματικά - παροχών. Παράλληλα, παρά την προσπάθεια αναγνώρισης της ποικιλομορφίας των νέων οικογενειακών μορφών, οι πολιτικές εξακολουθούσαν να προσανατολίζονται προς την παραδοσιακή οικογένεια. Από τις αρχές της δεκαετίας

του 1980, οι γαλλικές κυβερνήσεις αντιμετώπισαν κοινωνιολογικό μετασχηματισμό οικογενειακών δομών (Palier, 2002). Οι οικογένειες διαφοροποιήθηκαν, το ποσοστό γονιμότητας μειώθηκε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90, αυξήθηκε ο αριθμός των διαζυγίων, καθώς και ο αριθμός των μονογονεϊκών ή ανασυγκροτημένων οικογενειών και ένας μεγάλος αριθμός γυναικών εισήλθε στην αγορά εργασίας (Martin C., 2008). Αυτές οι αλλαγές οδήγησαν σε μεταρρυθμίσεις πολιτικής, οι οποίες μετατοπίστηκαν από ένα «καθολικό» σύστημα, το οποίο ευνόησε τις δημόσιες υπηρεσίες παιδικής μέριμνας, σε μια «εξατομικευμένη» προσέγγιση, βασισμένη τώρα σε μια ατομική ρητορική «ελεύθερης επιλογής», ώστε να ταιριάζει σε διαφοροποιημένες κοινωνικές και οικονομικές καταστάσεις. Οι νέες διατάξεις εξυπηρετούσαν κυρίως τις ανάγκες των μητέρων και των παιδιών. Στη δεκαετία του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980, το σύστημα παιδικής μέριμνας ακολουθούσε κυρίως την αρχή της οικουμενικότητας και βασιζόταν στην επαγγελματισμό και την ποιότητα (Martin C., 2010)¹⁶.

Η σοσιαλιστική κυβέρνηση παραιτήθηκε από την προηγούμενη υπόσχεσή της να επεκτείνει τις δημόσιες υπηρεσίες παιδικής μέριμνας¹⁷. Αντ' αυτού, αποφάσισε να αναπτύξει ένα νέο επίδομα γονικής άδειας, APE (Plan Dufoix), για να διευκολυνθεί ο συνδυασμός της αμειβόμενης εργασίας και της οικογενειακής φροντίδας. Αρχικά, το APE παρείχε επιδόματα για τους γονείς που εργάζονταν με τουλάχιστον τρία παιδιά (τα νεότερα ηλικίας κάτω των τριών ετών), με τις μητέρες να αποτελούν το 95% των αποδεκτών. Επεκτάθηκε σε οικογένειες με μόνο δύο παιδιά το 1994 (Plan Veil). Δεδομένου ότι υπάρχει συρρίκνωση μεταξύ της APE και των χαμηλών μισθών, το ποσοστό δραστηριότητας των μητέρων δύο παιδιών μειώθηκε από 70% σε 55% (Afsa, 1996, Fagnani, 1996, Algava και Bressé, 2005, Piketty, 2005). Η ΑΠΕ υιοθετήθηκε κυρίως από μητέρες χαμηλού εισοδήματος ή ανέργους ή από εκείνους που διατήρησαν επισφαλείς και μη ικανοποιητικές θέσεις εργασίας. Το νέο μέτρο ενίσχυσε τους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων σε νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα και τείνει να προάγει την εκ νέου συσσώρευση καθηκόντων φροντίδας (Martin C., 2010).

Το γαλλικό κράτος πρόνοιας θεωρούσε επομένως ότι οι οικογένειες θα έπρεπε να έχουν επαυξημένη ευθύνη της φροντίδας των παιδιών τους και των νέων ενηλίκων, όπως φαίνεται από τη λογική των οικογενειακών παροχών (που παρέχονται πάντα στους γονείς, για την υποστήριξη των οικογενειών) και όχι απευθυνόμενοι άμεσα σε παιδιά, ή μπορεί να διαπιστωθεί και από το γεγονός ότι πριν από 25

---

¹⁶ Οι διοικητές των οικογενειακών ταμείων και οι δημόσιες αρχές επιδίωκαν μια πολύ ενεργή πολιτική παιδικής φροντίδας, ιδίως για τα παιδιά κάτω των τριών ετών. Όταν αυξήθηκε η πλήρης απασχόληση των γυναικών, δημιουργήθηκαν διάφορα είδη «συλλογικών» κέντρων ημερήσιας φροντίδας (βρεφονηπιακοί σταθμοί, προσχολικές δομές, κτλ.) (Lepince και Martin, 2003).

¹⁷ Στην αρχή της πρώτης θητείας του (1981-8), ο πρόεδρος Mitterrand έκανε την επέκταση της δημόσιας παιδικής φροντίδας προτεραιότητά του (αν και μέχρι το 1988 δημιουργήθηκαν μόνο 20.000 νέες θέσεις, σε αντίθεση με τον προγραμματισμένο αριθμό των 100.000). Το έτος 1985 σηματοδότησε μια καμπή στις προτεραιότητες της πολιτικής για την παιδική μέριμνα.

χρόνια οι νέοι εξακολουθούν να θεωρούνται ως "κοινωνικά ανήλικοι". Η ηλικιακή ομάδα η οποία παραμελείται από το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας είναι η νεολαία. Οι νέοι ενήλικες ηλικίας μεταξύ 18 και 25 ετών που αντιμετωπίζουν δυσκολίες, δεν έχουν τα ίδια δικαιώματα προς όφελος των άλλων ενηλίκων. Οι οικογένειες αναλαμβάνουν την συντήρηση των παιδιών (ακόμη και όταν έχουν μεγαλώσει, αλλά εξακολουθούν να βρίσκονται σε δυσκολία). Αυτός ο οικογενειακός τρόπος αλληλεγγύης με τους νέους οδηγεί σε αναπαραγωγή ανισοτήτων (μια εύπορη οικογένεια έχει περισσότερα μέσα για να βοηθήσει τους νέους της από μια προβληματική οικογένεια, όπου οι νέοι είναι πιθανότερο να συναντούν δυσκολίες). Κατά συνέπεια στη Γαλλία, οι φτωχοί είναι οι "νέοι". Οποιοσδήποτε τρόπος υπολογισμού της, τα ποσοστά φτώχειας είναι σήμερα πολύ μεγαλύτερα μεταξύ του νεαρού πληθυσμού (και επίσης μεταξύ των παιδιών) από ό, τι μεταξύ του εργατικού δυναμικού και ακόμη περισσότερο από ό, τι μεταξύ των ηλικιωμένων (Askenazy P. and Palier B., 2018).

3.4 Γερμανία

Κατά τον Esping-Andersen, η Γερμανία θεωρείται ως η επιτομή του συντηρητικού καθεστώτος κράτους πρόνοιας: επίτευξη μεσαίου βαθμού από-εμπορευματοποίησης (που επιτρέπει στους ανθρώπους να ζουν ανεξάρτητα από την αγορά), εξαρτώντας τις παροχές και τα δικαιώματα από την απασχόληση, και διατήρηση μιας συντηρητικής αντίληψης της κοινωνίας που δίνει έμφαση στους οικογενειακούς, παραδοσιακούς ρόλους των φύλων και στους ενδιάμεσους κοινωνικούς φορείς όπως οι εκκλησίες, οι εθελοντικές κοινωνικές ενώσεις και οι ομάδες επαγγελματικής κατάστασης. Ο Esping-Andersen απεικονίζει σωστά τη Γερμανία ως καθεστώς κοινωνικής πρόνοιας μεσαίας κατηγορίας, μεταξύ του ατομικισμού (φιλελεύθερου καθεστώτος, που επισημοποιήθηκε από τις ΗΠΑ) και του «κρατισμού» (σοσιαλδημοκρατικό καθεστώς, Σουηδία).

Η περίοδος 1966-75 χαρακτηρίζεται για τον εκσυγχρονισμό του Κράτους Πρόνοιας. Με τους σοσιαλδημοκράτες στην κυβέρνηση ξεκίνησε μια άνευ προηγουμένου επέκταση της κοινωνικής πολιτικής με μεγάλες ελπίδες κοινωνικού σχεδιασμού και ενεργητικών πολιτικών που αποσκοπούσαν στην ενίσχυση της «ποιότητας ζωής» για όλες τις κοινωνικές ομάδες, όχι μόνο για τους εργαζόμενους όπως στην παραδοσιακή βιομηχανική κοινωνική πολιτική. Εισήχθη ένα ευρύ φάσμα νέων ή εκτεταμένων παροχών και υπηρεσιών, π.χ. το επίδομα στέγασης, τις υποτροφίες για σπουδαστές και τις ενεργές πολιτικές για την αγορά εργασίας. Ήταν επίσης η περίοδος διαμόρφωσης της κοινωνικής εργασίας ως ημι-επάγγελμα.

Η περίοδος από το 1975 έως το 1995 χαρακτηρίζεται από την οικονομική κρίση και τις πολιτικές προκλήσεις που τερμάτισαν την εποχή της επέκτασης. Οι φορολογικοί περιορισμοί άρχισαν να κυριαρχούν στη χάραξη πολιτικής, και τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης αναδιαρθρώθηκαν, παρά επεκτάθηκαν. Σε αντίθεση με την M. Thatcher, ωστόσο, ο νεοσυντηρητισμός του Καγκελάριου Helmut Kohl παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό ρητορικός κατά τη διάρκεια των 16 ετών της διακυβέρνησής του (1982-1998). Οι παροχές μειώνονταν επανειλημμένα, αλλά η δομή των κύριων συστημάτων παρέμεινε ανέπαφη. Υπήρξαν ακόμη και νέες παροχές και κοινωνικά δικαιώματα για τις οικογένειες και τις μητέρες και κυρίως η έκρηξη των κοινωνικών δαπανών που προκλήθηκε από το μοναδικό ιστορικό γεγονός ενοποίησης με το οικονομικά υποβαθμισμένο ανατολικό τμήμα της Γερμανίας το 1990. Το 1996, οι δαπάνες έφθασαν στο υψηλότερο επίπεδο του 34,9% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος. Μετά την ενοποίηση, στην Ανατολική Γερμανία επήλθε η κατάσταση ενός πρωτοφανούς γιγαντισμού του κράτους πρόνοιας. Οι κοινωνικές δαπάνες έφθασαν σε μια ιστορική κλίμακα περίπου των δύο τρίτων του περιφερειακού ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος της Ανατολικής Γερμανίας. Χωρίς αυτές τις

προσπάθειες, που προέρχονται κυρίως από ετήσιες μεταφορές περίπου 150 δισεκατομμυρίων γερμανικών μάρκων από τα δυτικά προς τα ανατολικά, τα τεράστια προβλήματα της μαζικής ανεργίας και των κοινωνικών αναταραχών δεν θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν με πολιτικά ασφαλές τρόπο (Leisering L., 2000).

Η Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας ήταν ένα κράτος πρόνοιας, αλλά έναν αποκλίνον κοινωνικό μοντέλο για την Δυτική Ευρώπη. Για τους Ανατολικογερμανούς υπήρχε η πεποίθηση ότι παρέχει περισσότερη κοινωνική ασφάλεια από τη Δυτική Γερμανία. Αντί να αναδιανείμει τον πλούτο που παράγεται σε μια αγορά όπως στις δυτικές κοινωνικές χώρες, αυτό το μοντέλο κρατικής ευημερίας στόχευε στην πλήρη κατάργηση της αγοράς και στην εγκαθίδρυση μιας οικονομίας διοίκησης προσανατολισμένης προς «κοινωνικούς» στόχους, π.χ. εξασφαλίζοντας μια δουλειά σε όλους, με μαζικές επιδοτήσεις βασικών καταναλωτικών αγαθών και συνδέοντας τη στέγαση, τις κοινωνικές υπηρεσίες και τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα στο χώρο εργασίας. Ο σχεδιασμός των κοινωνικών υπηρεσιών και των παροχών μετατράπηκε με την εφαρμογή του μοντέλου Bismarck από τους εθνικούς σοσιαλιστές. Έχουν επικρατήσει κεντρικά και ομοιόμορφα συστήματα παροχών. Στα πρώτα χρόνια, οι ενεργητικές πολιτικές διακρίσεων κατά των παιδιών από αστικές οικογένειες πέτυχαν υψηλότερη ισότητα ευκαιριών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση από ό, τι στη Δυτική Γερμανία. Τα επιδόματα κοινωνικής ασφάλισης ήταν χαμηλά, οι κοινωνικές υπηρεσίες, π.χ. τα παλιά σπίτια, βρίσκονταν σε κακή κατάσταση και υπήρχε συλλογική και ατομική (σχετική) φτώχεια. Στα τέλη της δεκαετίας του '80, η Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας έγινε το πρώτο κράτος πρόνοιας που κατέρρευσε κάτω από το βάρος των κοινωνικών υπηρεσιών της (Lepsius M. R., 1993)

Η οργανωτική δομή, ο ποικίλος ιστός των ημιαυτόνομων φορέων, ομάδων και θεσμών, ήταν χαρακτηριστικό της γερμανικής κοινωνικής πολιτικής από τις απαρχές της. Η κοινωνική πρόνοια παρέχεται διαμέσου ενός ευρέως φάσματος οργανισμών που δεν είναι ούτε καθαρά κυβερνητικοί (όπως μια εθνική υπηρεσία υγείας) ούτε είναι πλήρως ανεξάρτητοι από την κυβέρνηση (όπως οι επαγγελματικές συντάξεις και η ιδιωτική ασφάλιση). Οι οργανισμοί αυτοί είναι «ενδιάμεσοι» μεταξύ κράτους και πολιτών, απολαμβάνοντας ένα προνομιακό καθεστώς ως παροχείς ή συντονιστές των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας, λειτουργώντας συμπληρωματικά στην αυστηρά ρυθμισμένη δομή της κοινωνίας (Leisering L., 2000).

Τα μακροοικονομικά δεδομένα καταδεικνύουν ότι, ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ ενώ το 1973 βρισκόταν στο 4,8 % από το 1974 ξεκινά η πτωτική του πορεία (0,9 %) και το 1975 να καταγράφει – 0,86 % (Source: World Bank). Ο πληθωρισμός το 1973 κυμαίνονταν στο 6,3 %, ενώ το 1974 αυξήθηκε

στο 7,2 % ακολουθώντας πτωτική πορεία εξαιτίας των αποπληθωριστικών τάσεων (Source: World Bank), ενώ αυξήθηκε ξανά απότομα το 1979, φθάνοντας το 1981 το 6,3 %. Ο ρυθμός αύξησης της ανεργίας ακολούθησε ανοδική τροχιά από το 1973 (1,37 %) «σκαρφαλώνοντας» το 1983 στο 8,1 % (Source: OECD). Για την εισοδηματική ανισότητα δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία πριν το 1991.

3.4.1 Επιπτώσεις στην αναδιανεμητική πολιτική του κράτους

Στην Γερμανία όλοι οι μεγάλοι φόροι νομοθετούνται από την ομοσπονδιακή νομοθεσία και οι κυβερνήσεις των κρατιδίων συμμετέχουν στη νομοθετική διαδικασία μέσω της Άνω Βουλής του γερμανικού κοινοβουλίου (Bundesrat), τα μέλη της, που είναι εκπρόσωποι των κρατικών κυβερνήσεων και δεν εκλέγονται από τους πολίτες. Δεν αποτελεί μέρος της διοικητικής ευθύνης της ομοσπονδιακής κυβέρνησης η εκτέλεση των πολιτικών της, αλλά το γερμανικό σύνταγμα εξουσιοδοτεί τα κρατίδια να εφαρμόσουν την νομοθεσία. Ως αποτέλεσμα, τα κρατίδια δεν μπορούν να αλλάξουν τις παραμέτρους των κύριων φόρων και δεν υπάρχει φορολογικός ανταγωνισμός μεταξύ των κρατών. Η φορολογική νομοθεσία, συμπεριλαμβανομένης της εκχώρησης εσόδων σε ομοσπονδιακό και πολιτειακό επίπεδο, αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης διαδικασίας πολιτικών διαπραγματεύσεων και συναλλαγών μεταξύ της ομοσπονδιακής και των κρατικών κυβερνήσεων¹⁸. Το ομοσπονδιακό φορολογικό σύστημα μεταρρυθμίστηκε το 1969. Τις επόμενες δύο δεκαετίες, το ομοσπονδιακό μερίδιο των φόρων εισοδήματος φυσικών προσώπων και εταιρειών παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητο, αλλά το ομοσπονδιακό μερίδιο του ΦΠΑ προσαρμόστηκε πολλές φορές και κυμάνθηκε μεταξύ 70% το 1970 και 65% το 1990. Μετά τη γερμανική ενοποίηση το 1990, μειώθηκε στο 63% έως το 1994 (Hepp R., 2009).

Η πετρελαϊκή κρίση στη δεκαετία του 1970 ώθησε την πολιτική ελίτ στην αναγνώριση των κοινωνικών μεταβιβάσεων, ιδίως τις υψηλές εισφορές κοινωνικής ασφάλισης, ως περιορισμό της ανταγωνιστικότητας της γερμανικής βιομηχανίας στην παγκόσμια οικονομία. Αυτός ο κυρίαρχος πολιτικός λόγος ήταν αιτιώδης για πολλές αλλαγές στο επίπεδο πολιτικής, οι οποίες τελικά οδήγησαν σε μια σημαντική αλλαγή του κανονιστικού θεμελίου των κοινωνικών μεταβιβάσεων. Οι Σοσιαλδημοκράτες

---

¹⁸ Το Γερμανικό Σύνταγμα του 1949 εκχώρησε στα κράτη τα έσοδα όλων των φόρων με σαφή τοπική επίπτωση, μεταξύ των οποίων προσωπικούς και εταιρικούς φόρους εισοδήματος και επιχειρηματικούς φόρους, αφήνοντας την ομοσπονδιακή κυβέρνηση μόνο με τα έσοδα από έναν φόρο επί των πωλήσεων, ο οποίος αργότερα αντικαταστάθηκε από έναν φόρο προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ) και μερικούς μικρούς φόρους. Προκειμένου να το εξασφαλίσει με επαρκή βάση εσόδων, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση έλαβε αρχικά το ένα τρίτο των εσόδων από προσωπικούς και εταιρικούς φόρους εισοδήματος που συλλέχθηκαν από τα κράτη. Αυτό το μερίδιο αυξήθηκε σταδιακά στο 35 % μέχρι το 1969, με τα κράτη να λαμβάνουν ένα μερίδιο των εσόδων από τον ΦΠΑ σε αντάλλαγμα. Οι προσωπικοί και εταιρικοί φόροι εισοδήματος και ο ΦΠΑ ονομάζονται Gemeinschaftsteuern (κοινόχρηστοι φόροι).

υποστήριζαν ότι η διεθνής οικονομική κατάσταση, ειδικά οι επιδεινούμενοι όροι του εμπορίου, καθιστούσε αναγκαία τις περικοπές στις πολιτικές πρόνοιες ήδη από το 1975. Αν και οι Σοσιαλδημοκράτες τόνιζαν γενικώς τα συνολικά οικονομικά οφέλη της κρατικής κοινωνικής πολιτικής σε περιόδους αυξανόμενης διεθνοποίησης, κατά την οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1970 δεν είδαν άλλα μέσα για να διατηρήσουν υγιές ολόκληρο το σύστημα κοινωνικών μεταβιβάσεων, παρά να μειώσουν τα προγράμματα κοινωνικών δαπανών. Το κύριο μέλημα ήταν ο έλεγχος του ταχέως αυξανόμενου ελλείμματος του προϋπολογισμού, το οποίο προκλήθηκε άμεσα από την γρήγορα αυξανόμενη ανεργία. Η αύξηση της ανεργίας θεωρήθηκε ως συνέπεια της χαμηλής ζήτησης στην παγκόσμια αγορά. Λόγω της σχετικά ισχυρής ενσωμάτωσης της γερμανικής οικονομίας στην παγκόσμια αγορά και της εμβάθυνσης της διεθνοποίησης στους τομείς του εμπορίου και του κεφαλαίου, οι Σοσιαλδημοκράτες θεώρησαν ότι η γερμανική οικονομία είναι ευάλωτη στις εξωτερικές οικονομικές εξελίξεις. Σύμφωνα με το πρόγραμμα «Οικονομικό και Πολιτικό Πλαίσιο για τα Χρόνια 1975–1985» του SPD, το έθνος κράτος έγινε όλο και πιο ανίκανο να παρέμβει αποτελεσματικά στην οικονομία της αγοράς (Seelib – Kaiser M., 2008).

Στη Γερμανία, η άμεση και έμμεση φορολογία συμβάλλει σε περίπου ίσες αναλογίες στα συνολικά φορολογικά έσοδα. Με την πάροδο του χρόνου, το σύστημα φόρου εισοδήματος ήταν μάλλον σταθερό, παρόλο που αρκετές φορολογικές αρχές επέτρεψαν ελαφρώς την προοδευτικότητα του συστήματος. Δεδομένου ότι το γερμανικό σύστημα επιβάλλει επίσης ένα σχετικά υψηλό φορτίο στα κατώτερα επίπεδα εισοδήματος, το ιστορικό της προοδευτικότητας είναι σχετικά περιορισμένο. Το γερμανικό φορολογικό σύστημα βασίζεται επίσης, περισσότερο από το βρετανικό σύστημα, σε μια εξιδανικευμένη έννοια “breadwinner” και επομένως, για παράδειγμα, επιτρέπει τη διάσπαση εισοδήματος για παντρεμένα ζευγάρια. Κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια, τα ποσοστά εισφορών για κοινωνική ασφάλιση αυξήθηκαν συνεχώς από 26% το 1970 σε περισσότερο από 40% το 2002 (Mau S., 2003).

3.4.2 Επιπτώσεις στην πρόληψη της ανεργίας και στην επίτευξη πλήρους απασχόλησης

Οι εξελίξεις στην αγορά πετρελαίου ήταν ζωτικής σημασίας από οικονομική άποψη για την Γερμανία. Έρευνες δείχνουν ότι, αν και η γερμανική οικονομία έχει καταστεί πολύ πιο αποδοτική τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα η κατάσταση στην αγορά εργασίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κατάσταση στην αγορά πετρελαίου· με δεδομένα από το 1973 έως το 2008, καταδεικνύεται ότι η τιμή του πετρελαίου αύξησε την ανεργία στη γερμανική αγορά εργασίας. Μεταβολές των τιμών του πετρελαίου, αλλά κυρίως οι αυξήσεις τους σύμφωνα με τον Hamilton (1983), επηρέασαν σημαντικά την ανεργία στη Γερμανία μετά την ενοποίηση. Το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαιώνεται από τις λειτουργίες αντίδρασης που

εκφράζουν μια σημαντική αντίδραση ανεργίας περίπου τρεις μήνες μετά από αντίστοιχη κρίση τιμής πετρελαίου. Έχει επίσης υποστηριχθεί, ότι το μέγεθος των επιπτώσεων των τιμών πετρελαίου στην ανεργία στη Γερμανία δεν έχει μειωθεί τις τελευταίες δεκαετίες (Löschel A., Oberndorfer U., 2009). Παράλληλα, ένα βασικό χαρακτηριστικό των πρώτων δεκαετιών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας ήταν η σταθερή ανάπτυξη του βιομηχανικού τομέα. Ο αριθμός των απασχολουμένων σε αυτόν τον τομέα αυξήθηκε συνεχώς στη δεκαετία του 1970 - και οι μισθοί αυξήθηκαν με αυτό (Petring A. et al, 2012).

Για να αντιμετωπιστεί αυτό που θεωρήθηκε αρχικά ως κυκλική κρίση, τα περισσότερα κράτη πρόνοιας του μοντέλου Bismarck – μεταξύ των οποίων και η Γερμανία - χρησιμοποίησαν τα επιδόματα ανεργίας ως αυτόματο σταθεροποιητή και εφάρμοζαν βασικά ορισμένες κεϋνσιανές πολιτικές επιτρέποντας στον δημόσιο και στον κοινωνικό προϋπολογισμό να εξαντλούν τα ελλείμματα. Στο πλαίσιο της κοινωνικής προσέγγισης της ανεργίας και της υποστήριξης των θυμάτων της οικονομικής κρίσης, προωθήθηκε η έξοδος από την αγορά εργασίας, και συγκεκριμένα οι εργαζόμενοι που απολύθηκαν στον τομέα της μεταποίησης και οι οποίοι πλήττονταν σοβαρότερα από τις δυσμενείς οικονομικές συνθήκες. Στην αγορά εργασίας, κατά τη δεκαετία του 1970, ήδη είχε αρχίσει να χρησιμοποιείται το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης για την απομάκρυνση ηλικιωμένων και λιγότερο παραγωγικών εργαζομένων από την αγορά εργασίας, μέσω συντάξεων αναπηρίας, πρόωρης συνταξιοδότησης και προγραμμάτων μακροχρόνιας ανεργίας. Παρόλο που παρήγαγε βραχυπρόθεσμα οφέλη και υποστηρίχθηκε από τα συνδικάτα ως λύση για την ανεργία των νέων, η στρατηγική αυτή τελικά είχε ως επακόλουθο το σημαντικό κόστος όσον αφορά τη δημιουργία θέσεων εργασίας και τη δημοσιονομική πίεση στο κράτος πρόνοιας. Οι γενναιόδωρες παροχές πρόωρης συνταξιοδότησης ή αναπηρίας, αλλά και η μεγάλη εξάρτηση από τις κανονικές παροχές ανεργίας και τα ενεργά συστήματα πολιτικής για την αγορά εργασίας, με τη σειρά τους, είχαν μεσοπρόθεσμες συνέπειες όσον αφορά τα υψηλότερα ποσοστά εισφορών κοινωνικής ασφάλισης τόσο για τα δύο μέρη: εργοδοτών και εργαζομένων. Αλλά εκείνη τη στιγμή οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής προτιμούν να αυξάνονται τα ποσοστά συνεισφοράς για την περικοπή των παροχών κοινωνικής ασφάλισης, αν και υπήρξαν κάποιες οριακές προσπάθειες δημοσιονομικής εξυγίανσης, όπως η εισαγωγή υψηλότερων τελών για την υγειονομική περίθαλψη και μικρότερες αλλαγές στα επιδόματα ανεργίας (Hemerijck A., Eichhorst, 2009).

Η ρύθμιση της αγοράς εργασίας από την εθνική κυβέρνηση, αφενός, και οι συλλογικές διαπραγματεύσεις, αφετέρου, δημιούργησαν συνθήκες στη γερμανική αγορά εργασίας που εγγυώνται υψηλό βαθμό κοινωνικής ασφάλισης και κοινωνικών δικαιωμάτων στους υπαλλήλους. (Goldberg G.S.,

Rosenthal M.G., 2002). Εκτός από τις μικρές διαδοχικές αλλαγές στο δίκαιο της αγοράς εργασίας, η γενική πορεία των πολιτικών απασχόλησης παρέμεινε σταθερή καθ' όλη τη δεκαετία του 1980. Κατά τη δεκαετία του 1990, οι εισφορές ασφάλισης ανεργίας έπρεπε να αυξηθούν αρκετές φορές ενώ, ταυτόχρονα, το σωματειακό Ομοσπονδιακό Γραφείο Εργασίας, το οποίο διαχειριζόταν τα κεφάλαια, θα μπορούσε να αυξήσει σημαντικά την ισχύ του στον τομέα των πολιτικών για την αγορά εργασίας (Mau S., 2003).

3.4.3 Επιπτώσεις στο εθνικό σύστημα υγείας

Βασική πτυχή του γερμανικού πολιτικού συστήματος - και ειδικότερα του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης είναι η κατανομή των εξουσιών και λήψης αποφάσεων μεταξύ των ομόσπονδων κρατών, της ομοσπονδιακής κυβέρνησης και των νομιμοποιημένων οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών. Στην υγειονομική περίθαλψη, οι κυβερνήσεις παραδοσιακά μεταβιβάζουν αρμοδιότητες σε αυτοδιοικούμενους οργανισμούς πληρωμών και παροχών. Τη δεκαετία του 1970 πραγματοποιήθηκε η μεταρρύθμιση των κοινωνικών, ψυχιατρικών και νοσηλευτικών υπηρεσιών, οι οποίες έκτοτε παρέχονται κυρίως από ιδιωτικούς μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς σε κοινοτικό επίπεδο.¹⁹ Το 1972, οι ρόλοι της ομοσπονδιακής κυβέρνησης, των ομόσπονδων κρατιδίων και των ταμείων ασθένειας στη χρηματοδότηση νοσοκομείων αποσαφηνίστηκαν και εντάχθηκαν στο λεγόμενο σύστημα διπλής χρηματοδότησης (Blümel M., Busse R., 2014). Η ανάπτυξη του τομέα της υγειονομικής περίθαλψης και των δαπανών για την υγειονομική περίθαλψη ήταν αποτέλεσμα μιας ρητής πολιτικής στρατηγικής. Στόχος του ήταν να ξεπεράσει τα ελλείμματα και τις ελλείψεις των υποδομών που προκλήθηκαν από την καταστροφή που υπέστη κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς και τον ανεπαρκή τρόπο χρηματοδότησης των νοσοκομειακών επενδύσεων που υπήρχαν έως τότε (European Observatory of Health Care Systems, 2000).

Μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1973, οι δαπάνες για την υγεία συνέχισαν να αυξάνονται, και οι πάροχοι υγειονομικής περίθαλψης ανησυχούσαν υπερβολικά για την κατάσταση και το οικονομικό κέρδος. Η εποχή της συγκράτησης του κόστους στο Σύστημα Υγείας, ξεκίνησε το 1977 με την καθιέρωση του νόμου περί περιορισμού του κόστους ασφάλισης υγείας, ο οποίος τερμάτισε την περίοδο της ταχείας αύξησης των δαπανών υγειονομικής περίθαλψης, ιδίως στον τομέα των νοσοκομείων. Από το 1977, ο κύριος στόχος των μέτρων περιορισμού του κόστους ήταν να ωθήσουν τα ταμεία ασθένειας και τους παρόχους υγειονομικής περίθαλψης να επιδιώξουν σταθερά ποσοστά συνεισφοράς στο Σύστημα Υγείας,

¹⁹ Επιπλέον, νέες ομάδες πληθυσμού τέθηκαν κάτω από τη στέγη του SHI, συμπεριλαμβανομένων των αγροτών, των μαθητών και των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

το οποίο προέβλεπε την σύνδεση του επιπέδου των δαπανών υγειονομικής περίθαλψης με τις εισφορές στο Εθνικό Σύστημα Υγείας. Η βασική αρχή πίσω από τη συγκράτηση κόστους ήταν να βασιστεί η πολιτική δαπανών στα έσοδα, ως τρόπος εξασφάλισης σταθερών ποσοστών συνεισφοράς. Αυτός ήταν ένας σημαντικός στόχος σε μια περίοδο οικονομικής αναδιάρθρωσης και αυξανόμενου διεθνούς ανταγωνισμού. Επειδή οι εισφορές στο Εθνικό Σύστημα Υγείας στη Γερμανία καταβάλλονται από κοινού από εργοδότες και εργαζόμενους, οι αυξήσεις στα ποσοστά εισφορών θεωρούνται γενικά ως ζήτημα διεθνούς ανταγωνιστικότητας. Η κίνηση για συγκράτηση κόστους, η οποία εντατικοποιήθηκε μετά τη γερμανική επανένωση, πραγματοποιήθηκε σε ομοσπονδιακό επίπεδο μέσω μιας σειράς νομοθετικών μέτρων που σχεδιάστηκαν για τον έλεγχο των δαπανών, τη μετατόπιση του κόστους ή τη δημιουργία κινήτρων για την αύξηση της τεχνικής και κατανομής της αποτελεσματικότητας (Blümel M., Busse R., 2014).

Ενώ οι μεταρρυθμίσεις μπορούν να θεωρηθούν ως συνέχεια της εποχής συγκράτησης του κόστους που ορίζεται από τον Νόμο περί Ασφάλισης Υγείας του 1977, μια ανάλυση των μεταρρυθμίσεων μετά την επανένωση δείχνει όχι μόνο μια απλή συνέχιση της εστίασης της πολιτικής από την πλευρά της προσφοράς, αλλά μάλλον μια επέκταση της επιρροής σε νέους τομείς του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης όπως τα φαρμακευτικά προϊόντα (Carrera P., 2008). Η πρώτη σημαντική μεταρρύθμιση μετά την επανένωση, ο νόμος περί μεταρρύθμισης της υγειονομικής περίθαλψης ήταν ένα επείγον μέτρο που εγκρίθηκε το 1992 για την αντιμετώπιση της αναζωπύρωσης των δαπανών που σχετίζονται με την αναδιάρθρωση του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης της πρώην Ανατολικής Γερμανίας (Pfaff, Wassener 2000; Kamke 1998). Εισήγαγε τολμηρά μέτρα μείωσης του κόστους που καλύπτουν ολόκληρο το σύστημα, ενώ ολοκληρώνει την επέκταση του καταλόγου παροχών του Εθνικού Συστήματος Υγείας σε ολόένα και μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού και σε ολόένα και μεγαλύτερες κατηγορίες υπηρεσιών (Lasseey, Lasseey και Jinks 1997).

3.4.4 Επιπτώσεις στις κοινωνικές δαπάνες

Από την δεκαετία του '70, οι παροχές κοινωνικής πρόνοιας στη Γερμανία περιελάμβαναν ολόκληρο το σύμπλεγμα κρατικών θεσμών και κανονισμών που περιορίζουν και συμπληρώνουν την οικονομική αγορά. Οι τοπικές κυβερνήσεις είναι υπεύθυνες για τη χρηματοδότηση της τοπικής κοινωνικής υποδομής (κοινωνικές υπηρεσίες και ιδρύματα για τα παιδιά, τη νεολαία, τις οικογένειες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες και τα ηλικιωμένα άτομα) καθώς και την κοινωνική βοήθεια και άλλα παροχές κοινωνικής πρόνοιας. Οι περισσότερες δωρεάν υπηρεσίες παρέχονται από τους μεγάλους, εθνικούς

οργανισμούς πρόνοιας, αλλά χρηματοδοτούνται ωστόσο από φόρους (Goldberg G.S., Rosenthal M.G., 2002).

Αναφορικά με τις δαπάνες για την κρατική κοινωνική πολιτική στη Γερμανία από το 1975, επιχειρήθηκαν σημαντικές μειώσεις στα επίπεδα δαπανών πριν από τη διαδικασία ενοποίησης το 1990. Η ανάπτυξη των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης δείχνει σημαντική σταθεροποίηση στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980. Η ομοσπονδιακή κυβέρνηση μπόρεσε να μειώσει τις κοινωνικές δαπάνες και να περιορίσει την αύξηση των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης μέσω ποικίλων αλλαγών πολιτικής, ειδικά στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980. Η γερμανική διαδικασία ενοποίησης αντέστρεψε τις προηγούμενες τάσεις στις δαπάνες και στο επίπεδο των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, καθώς συμφωνήθηκε στη γερμανική συνθήκη ενοποίησης να επεκταθούν τα κρατικά κοινωνικά προγράμματα στην Ανατολική Γερμανία. Αυτό δεν ήταν μια προγραμματική επέκταση της κρατικής κοινωνικής πολιτικής, αλλά ένα απαραίτητο μέτρο που βασίστηκε στην έννοια της δικαιοσύνης σε μια ενωμένη Γερμανία.

Το αυξανόμενο ποσοστό πληρωμών κοινωνικών παροχών επέφερε σταθερή αύξηση του ποσοστού εισφορών στην κοινωνική ασφάλιση, οπότε επί του παρόντος το σύνολο των εισφορών εργοδοτών και εργαζομένων ανέρχεται περίπου στο 41% ατομικών μισθών και μισθών. Τα ποσοστά συνεισφοράς, επιπλέον, αυξήθηκαν πολύ περισσότερο από ό, τι αναμενόταν μόνο από την αύξηση των κοινωνικών παροχών. Ένας λόγος είναι, ότι ένα μεγαλύτερο μερίδιο των δαπανών παροχών χρηματοδοτείται από εισφορές κοινωνικής ασφάλισης, με μικρότερο μέρος να προέρχεται από γενικά έσοδα. Εκτιμώντας ότι το 1970, για παράδειγμα, σχεδόν το 40% του κοινωνικού προϋπολογισμού χρηματοδοτήθηκε από γενικά έσοδα, το μερίδιο έπεσε κάτω από το 32% το 1994. Ταυτόχρονα, ωστόσο, οι μισθοί μειώθηκαν ως μερίδιο του εθνικού εισοδήματος. Το 1982, οι ακαθάριστοι μισθοί στο FRG ήταν 76,9% του συνολικού εθνικού εισοδήματος. το 1994, είχαν μειωθεί στο 70,1%. Για το σύνολο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, το ποσοστό ήταν μόλις 69 % στις αρχές του 1996. Δεδομένου ότι οι κοινωνικές παροχές χρηματοδοτούνται κατά κύριο λόγο από εισφορές κοινωνικής ασφάλισης στους μισθούς, η αύξηση της καταβολής των παροχών κοινωνικής πρόνοιας σήμαινε μια μεγαλύτερη επιβάρυνση για το μερίδιο των μισθών που από μόνη της συρρικνώνεται ως ποσοστό του εθνικού εισοδήματος (Goldberg G.S., Rosenthal M.G., 2002).

Μετά την επίσημη ολοκλήρωση της επέκτασης των κοινωνικών μεταβιβάσεων της Δυτικής Γερμανίας στην Ανατολική, η κυβέρνηση του H. Kohl πραγματοποίησε με επιτυχία σημαντικές περικοπές σε ένα μεγάλο αριθμό προγραμμάτων. Το σωρευτικό αποτέλεσμα των αλλαγών της πολιτικής που

θεσπίστηκε από το 1982 - σύμφωνα με υπολογισμούς που βασίζονται σε στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας - μείωσε τις κρατικές κοινωνικές δαπάνες κατά σχεδόν το 3% του ΑΕΠ το 1997 (source: www.worldbank.org)²⁰. Οι αλλαγές στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980 είχαν ως κύριο στόχο την ασφάλιση ανεργίας και την ενεργό πολιτική της αγοράς εργασίας. Όλο και περισσότερο, οι άνεργοι εργαζόμενοι βασίζονται στο επίδομα που ελέγχεται βάσει εισοδήματος, το οποίο αποκλίνει σαφώς από την προηγούμενη κανονιστική άποψη της εγγύησης του επιτευχθέντος βιοτικού επιπέδου στην περίπτωση της ανεργίας (Seelib – Kaiser M., 2010).

Η εξέταση της μείωσης των ατομικών δικαιωμάτων κοινωνικής πρόνοιας και των αναλογιών των κοινωνικών δαπανών, θα μπορούσε να οδηγήσει στην υπόθεση ότι οι πολιτικές μειώσεων πλαισίωσαν μια κρυφή ατζέντα για πολιτικές πρόνοιας από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, και επιδεινώθηκαν επιπρόσθετα και ως αποτέλεσμα της κρίσης ενοποίησης. Σε αντίθεση με την έννοια του πολιτικού τέλματος, μακροχρόνια μέτρα μειώσεων συνετέλεσαν προς μια υποχώρηση από το έως τότε επιτευχθέν εγγυημένο βιοτικό επίπεδο. Ταυτόχρονα, τα προγράμματα οικογενειακής υποστήριξης έχουν επεκταθεί σημαντικά. Η στροφή προς τα μέτρα οικογενειακής στήριξης αποδεικνύεται από την αύξηση των επιδομάτων τέκνων και των φορολογικών πιστώσεων για τις οικογένειες, τον αυξανόμενο αριθμό εγκαταστάσεων παιδικής μέριμνας και άλλα δικαιώματα όπως η γονική άδεια (Czada R., 2004).

---

²⁰ Χωρίς τη μείωση των δαπανών, οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης θα είχαν αυξηθεί ακόμη περισσότερο, καθώς περίπου το 60% των δαπανών κοινωνικής πολιτικής χρηματοδοτούνται μέσω εισφορών. Τέλος, οι στατιστικές δείχνουν μια αντιστροφή της επέκτασης των δαπανών που προκλήθηκε από τη γερμανική ενοποίηση κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990, καθώς και μια μικρή μείωση των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης. Αν πάρουμε τώρα μια πιο ποιοτική προοπτική, ένα από τα σημαντικότερα συμπεράσματα είναι ότι στην περίπτωση της ανεργίας και της γήρανσης, η πρώην εγγύηση του επιτευχθέντος βιοτικού επιπέδου (Lebensstandardsicherung) έχει γίνει - τουλάχιστον το λιγότερο - πιο εύθραυστη.

3.5 Ολλανδία

Το ολλανδικό κράτος πρόνοιας έχει βιώσει σίγουρα τον μεγαλύτερο μετασχηματισμό και έδειξε σημαντική ικανότητα μεταρρύθμισης και καινοτομίας πολιτικής - σηματοδοτώντας μια αλλαγή από την καταπολέμηση της ανεργίας μέσω της μείωσης της προσφοράς εργασίας στη δεκαετία του 1970 και του 1980, την τυπική απάντηση του τυπικού ηπειρωτικού κράτους στην βιομηχανική αναδιάρθρωση - σε μια σκόπιμη πολιτική αύξησης των επιπέδων απασχόλησης τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες από τη δεκαετία του 1990 και μετά. Η διαδικασία μετασχηματισμού της Ολλανδικής κοινωνικής πρόνοιας βασίστηκε σε μια ακολουθία τεσσάρων θεμελιωδών και σωρευτικών αναπροσανατολισμών πολιτικής, οι οποίες τελικά επέτρεψαν στους Ολλανδούς να αντιστρέψουν τον φαύλο κύκλο της «πρόνοιας χωρίς εργασία». Πρωτίστως, κυριάρχησαν τα μέτρα περιορισμού των δαπανών και συγκράτησης του κόστους κυρίως στις μεταρρυθμίσεις τη δεκαετία του 1980. Ο δεύτερος πυλώνας πολιτικών αφορούσε την αυτοσυγκράτηση των μισθών, εξυπηρετώντας την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και βοήθησε στη δημιουργία περισσότερων θέσεων εργασίας. Αυτό το μέτρο συνέτεινε με τη σειρά του στην μείωση του αριθμού των ατόμων που εξαρτώνται από τις κοινωνικές παροχές. Η συνιστώσα μειωμένων κοινωνικών μισθών, στη συνέχεια, επέτρεψε στις ολλανδικές κυβερνήσεις να χρησιμοποιούν βελτιωμένα δημόσια οικονομικά για τη μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης και της εισφοράς και για την επέκταση των ενεργών πολιτικών για την αγορά εργασίας στη δεκαετία του 1990. Ο τρίτος πυλώνας πολιτικών, χαρακτηρίζεται από αυξημένη έμφαση στον περιορισμό της εύκολης εξόδου από την αγορά εργασίας, και στην ενεργοποίηση των πολιτικών για την αγορά εργασίας παράλληλα με την θεμελιώδη αναθεώρηση των διοικητικών δομών και των κινήτρων της κοινωνικής ασφάλισης. Και τέλος, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, η ευελιξία της αγοράς εργασίας έχει γίνει αναπόσπαστο μέρος του νέου συνδυασμού πολιτικής για τη ρύθμιση της αγοράς εργασίας και έχει λάβει σημαντική υποστήριξη από τους κοινωνικούς εταίρους. Μαζί με τη σταδιακή εξατομίκευση του φορολογικού συστήματος, η νομοθεσία για την «ευελιξία με ασφάλεια» συνέβαλε στην «εξομάλυνση» της μερικής απασχόλησης, η οποία τώρα καλύπτει σχεδόν το ένα τρίτο του εργατικού δυναμικού. (Palier B., 2010).

Η εξέλιξη του ολλανδικού κράτους πρόνοιας καθοδηγείται από διάφορες δυνάμεις. Σε αυτά περιλαμβάνονται οι μεταβαλλόμενες συνθήκες, οι νέες ιδέες για τον τρόπο με τον οποίο τα θεσμικά όργανα επηρεάζουν την κοινωνία και η ικανότητα των κυβερνήσεων να εφαρμόζουν μεταρρυθμίσεις με δημοκρατικές διαδικασίες. Το κράτος πρόνοιας στην Ολλανδία, στοχεύει στη μείωση της ανισότητας μεταξύ των πολιτών μέσω της αναδιανομής. Δημιουργεί, ωστόσο, διάφορες στρεβλώσεις στην αγορά εργασίας, όπως χαμηλότερη προσφορά εργασίας, λιγότερη κατάρτιση και υψηλότερη ανεργία. Η

καθολική υποστήριξη εισοδήματος, όπως το βασικό εισόδημα, δεν φαίνεται να αποτελεί τη βέλτιστη μορφή αναδιανομής. Είναι ακριβό, και αυξάνει τους οριακούς φορολογικούς συντελεστές σε γενικές γραμμές, προκαλώντας έτσι μεγάλες στρεβλώσεις στην προσφορά εργασίας (Mooij R., Euwals, R. 2006).

Το σημερινό ολλανδικό κράτος πρόνοιας ιδρύθηκε σε μεγάλο βαθμό κατά τη μεταπολεμική περίοδο όταν εισήχθησαν πολλά προγράμματα κοινωνικών δαπανών. Κατά τη δεκαετία του '60 και του '70, οι δαπάνες του κράτους πρόνοιας επεκτάθηκαν ραγδαία. Όταν η ολλανδική οικονομία επλήγη σοβαρά από την κρίση του 1973, γενναιόδωρα επιδόματα σε συνδυασμό με χαλαρούς διοικητικούς ελέγχους προκάλεσαν εισροή απολυμένων εργαζομένων σε συστήματα κοινωνικής ασφάλισης με αορίστου χρόνου παροχές (Mooij, R., Euwals, R. 2006). Στη δεκαετία του 1970 η Ολλανδία είδε μια τεράστια μείωση της γεωργικής απασχόλησης, το κλείσιμο των μισών οικογενειακών λιανικών επιχειρήσεων και την εξαφάνιση παραδοσιακών βιομηχανιών όπως η υποδηματοποιία, η κλωστοϋφαντουργία και η ναυπηγική βιομηχανία. Ως αποτέλεσμα, το πρόσφατα χαλαρό κράτος πρόνοιας κατέληξε να υποστηρίζει μια θεμελιώδη ανασυγκρότηση της αγοράς εργασίας (Nottingham C., 2008). Υπήρξαν δύο κυβερνήσεις στη δεκαετία του εβδομήντα: ένας συνασπισμός που κυριαρχείται από σοσιαλιστές υπό τον Den Uyl (από το 1973 έως το 1977) και ένας χριστιανοδημοκρατικός συνασπισμός υπό τον Van Agt (1977-1982 (Hartog J., et al, 1993)).

Όταν και η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση έπληξε την οικονομία στα τέλη της δεκαετίας του '70, η ολλανδική οικονομία παγιδεύτηκε σε έναν φαύλο κύκλο μείωσης της απασχόλησης και αυξανόμενων απαιτήσεων για το κράτος πρόνοιας (Mooij, R., Euwals, R. 2006). Το 1970 για κάθε 100 απασχολούμενους υπήρχαν 46 με κρατικές παροχές· έως το 1990 ο αριθμός αυξήθηκε σε 85 (Nottingham C., 2008). Στις αρχές της δεκαετίας, η ολλανδική οικονομία βρισκόταν σε τρομερή πίεση: η φορολογία και οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης αντιπροσώπευαν περίπου το μισό του ΑΕΠ. Η ανάγκη για δραστικά μέτρα έγινε ολοένα και πιο εμφανής υποχρεώνοντας την κυβέρνηση να λάβει αποφασιστικά μέτρα. Έθεσε τέλος στην σύνδεση μισθών και κοινωνικών παροχών στο δημόσιο τομέα με τα αντίστοιχα στον ιδιωτικό τομέα. Έτσι, ο δημόσιος τομέας οι μισθοί και οι παροχές υστερούσαν σε σχέση με την αύξηση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα (Mooij, R., Euwals, R. 2006). Μέχρι τις εκλογές του 1982, όλα τα κόμματα αποδέχτηκαν την ανάγκη μείωσης των κρατικών παροχών. Τα συνδικάτα, φοβούμενα την αύξηση της ανεργίας, και οι εργοδότες ασπάστηκαν την Συμφωνία του Wassenaar. Είχαν προηγηθεί οι εκλογές τον Σεπτέμβριο του 1982 όπου έφεραν στην εξουσία έναν συνασπισμό λιτότητας: το CDA (το Christen Democratisch Appel) και το Liberal VVD (το Volkspartij voor Vrijheid en Democratie), με επικεφαλής τον Χριστιανοδημοκράτη Ruud Lubbers. Μετά από μια δεκαετία αποτυχημένων τριμερών

συναντήσεων που βασίζονται σε κεντρικές βάσεις, οι ολλανδοί κοινωνικοί εταίροι στέφουν την είσοδο του νέου συνασπισμού λιτότητας με ένα διμερές κοινωνικό σύμφωνο στις 24 Νοεμβρίου 1982, γνωστό ως «συμφωνία Wassenaar», που πήρε το όνομά του από το προάστιο στην Χάγη, όπου υπεγράφη η συμφωνία. Η συμφωνία εγκαινίασε μια περίοδο έντονης εταιρικής σχέσης και διαπραγματεύτηκε κοινωνική μεταρρύθμιση στις δεκαετίες του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Τα συνδικάτα δέχτηκαν την παρατεταμένη συγκράτηση των πραγματικών μισθών σε αντάλλαγμα για τη λεγόμενη «ουδέτερη από το κόστος» μείωση των ωρών εργασίας και της ανακατανομής των θέσεων εργασίας (Greve B., 2011). Έγινε αποδεκτό ότι οι μισθοί δεν θα αυξάνονταν πλέον με τον πληθωρισμό και οι αγορές εργασίας θα ελευθερώνονταν. Τα αποτελέσματα ήταν δραματικά. Μεταξύ 1985 και 2000, η απασχόληση αυξήθηκε στο 1,6% ετησίως. Τα οφέλη μειώθηκαν και οι μακροχρόνια άρρωστοι και άτομα με ειδικές ανάγκες ενθαρρύνθηκαν να επανέλθουν στην αγορά εργασίας. Οι συνολικές ώρες εργασίας δεν αυξήθηκαν δραματικά, αλλά η εργασία κατανεμήθηκε πιο ομοιόμορφα - τα παιδιά παρέμεναν περισσότερο στο σχολείο, οι ηλικιωμένοι άνδρες απομακρύνθηκαν από την αγορά εργασίας, ενώ οι γυναίκες εισήλθαν μαζικά (Nottingham C., 2008).

Τα μακροοικονομικά δεδομένα καταδεικνύουν ότι, ο υψηλότερος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ σημειώθηκε το 1973, στο 5,4 %, και το 1975 έφθασε σε ιστορικό χαμηλό του 0,02 %· με εξαίρεση το 1976 όπου σημείωσε άνοδο της τάξης του 4,45 % συνέχισε τις χαμηλές επιδόσεις έως το 1982 όπου κυμάνθηκε στο -1.24 % (source: World Bank). Η ανεργία το 1973 βρισκόταν στο 2,5 %, και ξεκίνησε την ανοδική της πορεία φθάνοντας το 1976 στο 6,4 % - με εξαίρεση το 1980 που βρέθηκε στο 3,9 % - το 1982 κορυφώθηκε στο 8,6 % (source: <https://fred.stlouisfed.org/series/NLDURHARMMSMEI#0>). Ο πληθωρισμός το 1973 βρισκόταν στο 8,02 % και το 1975 έφθασε το 10,2 % (source: World Bank). Από τα υπάρχοντα στοιχεία καταδεικνύεται ότι ο συντελεστής Gini των εισοδημάτων των νοικοκυριών, αυξήθηκε κατά 14 % μεταξύ 1977 και 2011. Οι περισσότερες από αυτές τις αλλαγές επικεντρώνονται στη σύντομη περίοδο μεταξύ 1985 και 1990. Πρόκειται για μια επεισοδιακή άνοδο που έφερε την ανισότητα σε μόνιμα υψηλά επίπεδα (Haas, C., et al., 2013).

3.5.1 Επιπτώσεις στην αναδιανεμητική πολιτική της Ολλανδίας

Η μεταρρύθμιση του ολλανδικού κράτους πρόνοιας επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από περιόδους ανάπτυξης και στασιμότητας. Στις αρχές της δεκαετίας του '70 η φορολογική επιβάρυνση ήταν πάνω από 40% και οι καθαρές κρατικές δαπάνες ήταν σχεδόν 50% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ). Το έλλειμμα του προϋπολογισμού της ONE υπερέβαινε το 6% του ΑΕΠ · το μερίδιο των μισθών ήταν

υψηλό και οι επιχειρήσεις ήταν μόλις κερδοφόρες · το ποσοστό ανεργίας ήταν πάνω από 11% το 1982 και το 25% του εργατικού δυναμικού λάμβανε επίδομα («ολλανδική ασθένεια»). Η δημοσιονομική διαδικασία έγινε χαοτική στις δεκαετίες του 1970 και του 1980. Αυτό οφειλόταν στο δραματικά αυξημένο μέγεθος και την πολυπλοκότητα των δημόσιων οικονομικών των Κάτω Χωρών, καθώς επίσης τα απρόσμενα οικονομικά εμπόδια και τις σημαντικές διακυμάνσεις στα έσοδα από το φυσικό αέριο (Bos F., 2008).

Το 1982, η δημοσιονομική εξυγίανση και η μεταρρύθμιση της κοινωνικής ασφάλισης ξεκίνησαν από την πρώτη διοίκηση Lubbers και συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια. Αν και η σύνθεση των Υπουργικών Συμβουλίων διέφερε, οι Συνεργασίες Συνασπισμού των Κομμάτων από το 1982 έως το 2003 καταδεικνύουν συνέπεια σε θέματα πολιτικής: έλεγχος των δημοσίων δαπανών, μείωση της αύξησης των φόρων, μείωση του ελλείμματος του προϋπολογισμού και ενεργοποίηση της πολιτικής για την αγορά εργασίας (Marmor T., et al, 2004)²¹. Το 1982 προέκυψε επίσης η διαρκής πολιτική συγκράτησης των μισθών για την αποκατάσταση της κερδοφορίας των επιχειρήσεων και τη δημιουργία θέσεων εργασίας (Delsen L., 2012). Το 1994, η καθιέρωση προϋπολογισμού βάσει τάσεων με ανώτατα όρια δαπανών καθ' όλη τη διάρκεια της κυβερνητικής θητείας, και η καθιέρωση των διαδικασιών λήψεων αποφάσεων μια φορά τον χρόνο, αποδείχθηκε αποτελεσματική λύση. Κατά τη διαχείριση και τον έλεγχο των δημοσίων δαπανών, η ανάλυση κόστους-οφέλους και η δημιουργία των κατάλληλων κινήτρων για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη έχουν γίνει όλο και πιο σημαντικές από τη δεκαετία του 1990²² (Bos F., 2008).

Η χώρα κατέβαλε συνειδητές προσπάθειες για αύξηση των κρατικών εσόδων. Κατά τη δεκαετία του 1980, αυτές οι προσπάθειες είχαν μέτρια αποτελεσματικότητα. Το πιο ορατό χαρακτηριστικό των εμπνευσμένων από την πλευρά της προσφοράς μεταρρυθμίσεων αυτής της δεκαετίας, ήταν η μείωση των βασικών φορολογικών συντελεστών. Η κυβέρνηση μείωσε τα υψηλότερα ποσοστά προσωπικού και

---

²¹ Αποφασιστικό ρόλο στην χάραξη δημοσιονομικής πολιτικής διαδραματίζει το CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis για περισσότερο από 65 χρόνια. Πρόκειται για ανεξάρτητο οργανισμό που συνδράμει στη δημοσιονομική πολιτική των Κάτω Χωρών, τη θεσμική οργάνωση και την αλληλεπίδραση των πολιτικών. Οι μακροοικονομικές προβλέψεις και η ανάλυση της μακροπρόθεσμης διατηρησιμότητας της δημοσιονομικής πολιτικής χρησιμεύουν ως η ραχοκοκαλιά του ολλανδικού δημοσιονομικού πλαισίου. Ένα μοναδικό χαρακτηριστικό είναι η αξιολόγηση των εκλογικών πλατφορμών κατόπιν αιτήματος των πολιτικών κομμάτων. Η αξιολόγηση είναι πολύ ευρεία και περιλαμβάνει όχι μόνο βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη και τα δημόσια οικονομικά, αλλά και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις, θέματα μετοχών και το περιβάλλον. Δεν παρέχει μόνο πληροφορίες για τους ολλανδούς ψηφοφόρους, αλλά χρησιμεύει επίσης για την αύξηση της αξιοπιστίας και της δέσμευσης των πολιτικών κομμάτων, για τη μεταφορά γνώσεων σε πολιτικά κόμματα και για την υποστήριξη διαπραγματεύσεων σχετικά με συμφωνίες συνασπισμού. Οι προβλέψεις και οι αναλύσεις του CPB δεν είναι μόνο ένα πειθαρχικό μέσο για την ολλανδική δημοσιονομική πολιτική, αλλά είναι επίσης σημαντικές για την επίτευξη συναίνεσης σχετικά με το σωστό σύνολο οικονομικών και δημοσιονομικών πολιτικών μέτρων.

²² Μια τέτοια μικροοικονομική προσέγγιση είχε ήδη υποστηριχθεί από τον ολλανδικό εμπειρογνώμονα δημόσιων οικονομικών Willem Drees Jr. στις αρχές της δεκαετίας του 1970.

εταιρικού εισοδήματος (Hallerberg, Basinger 1998). Ωστόσο ταυτόχρονα, διευρύνθηκε η φορολογική βάση και μείωσαν τα κίνητρα για αποταμιεύσεις και επενδύσεις, εξάλειψαν τα φορολογικά καταφύγια, κατέστησαν αυστηρότερη τη φορολογία κερδών κεφαλαίου και ενίσχυσαν την επιβολή της φορολογικής νομοθεσίας. Κατά συνέπεια, οι μεταρρυθμίσεις ήταν τουλάχιστον ουδέτερες ως προς τα έσοδα (Steinmo, Swank 2002). Η διεύρυνση της βάσης συνεχίστηκε. Αυξήθηκαν οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης, οι συντελεστές ΦΠΑ και - σε ορισμένες περιπτώσεις - οι ειδικοί φόροι κατανάλωσης. Επίσης, εισήχθησαν νέοι «πράσινοι φόροι» για την ενέργεια και την κατανάλωση άλλων φυσικών πόρων (Genschel P., 2001).

Πιο συγκεκριμένα, κι ενώ οι δημόσιες δαπάνες ως μερίδιο του ΑΕΠ ήταν σε ανοδική τροχιά από το 1973 (39%), το 1982 άρχισαν να μειώνονται από 49% σε 39% το 2001. Μεγάλη πτώση σημειώθηκε το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990. Οι δαπάνες υγειονομικής περίθαλψης ήταν και είναι μία από τις κύριες κατηγορίες δημόσιων δαπανών. Οι εκτιμήσεις της μακροοικονομικής πολιτικής είναι συχνά η κινητήρια δύναμη πίσω από την πολιτική υγειονομικής περίθαλψης και τη μεταρρύθμιση της υγειονομικής περίθαλψης. Η συγκράτηση του μισθού υποστηρίχθηκε από τη φορολογική ελάφρυνση και τις πολιτικές για την κοινωνική ασφάλιση. Ένα άλλο σημαντικό μέρος του δημοσιονομικού σχεδίου ήταν η μετατόπιση της φορολογικής πίεσης από τους άμεσους στους έμμεσους φόρους. Αυξήθηκε ο ΦΠΑ (από 17,5% έως 19%) και οι περιβαλλοντικές εισφορές. Αυτή η αύξηση φόρου αντισταθμίζεται από τη μείωση του φόρου εισοδήματος και, κατά συνέπεια, από τους φόρους επί της εργασίας. Κατά την περίοδο 1989-1993, η κυβέρνηση του Lubbers μείωσε το έλλειμμα του προϋπολογισμού, ενώ σε άλλες χώρες της ΕΕ τα δημοσιονομικά ελλείμματα επιδεινώθηκαν ραγδαία. Εκτός από τις αλλαγές πολιτικής, αυτές οι εξελίξεις αντικατοπτρίζουν επίσης την ευνοϊκή οικονομική κατάσταση κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990 (Delsen L., 2011).

3.5.2 Επιπτώσεις στην πρόληψη της ανεργίας και στην επίτευξη πλήρους απασχόλησης

Η πετρελαϊκή κρίση του 1973 βρίσκει την ανεργία σε ανοδική τροχιά από τα προηγούμενα χρόνια: ενώ το 1966 βρισκόταν στο 1 %, το 1972 λίγο πριν το ξέσπασμα της κρίσης του πετρελαίου, είχε φτάσει στο 3% (OECD, Historical Statistics), είχε σχεδόν τριπλασιαστεί σε 6 χρόνια. Η δεκαετία του εβδομήντα χαρακτηρίζεται από προβλήματα στην προσφορά εργασίας, συνεπικουρούμενη και από μεγάλο αριθμό μαθητών που εγκατέλειψαν το σχολείο, εισήλθαν στην αγορά εργασίας τη δεκαετία του '70 και η συμμετοχή των γυναικών, παραδοσιακά εκτός εργατικού δυναμικού, άρχισε να αυξάνεται. Αυτά τα ζητήματα στην προσφορά εργασίας αντισταθμίστηκαν εν μέρει από τη μείωση της συμμετοχής των ηλικιωμένων εργαζομένων. Επίσης, οι ονομαστικές αυξήσεις των μισθών ήταν διψήφιες μεταξύ 1969 και

1976. Η ανεργία αυξάνονταν σχεδόν επίμονα για μιάμιση δεκαετία μεταξύ 1971 και 1984. (source: <https://fred.stlouisfed.org/series/NLDURHARMMSMEI#0>).

Η πολιτική απάντηση της κυβέρνησης στην πετρελαϊκή κρίση ήταν να στοχεύσει στη συγκράτηση των μισθών και στον επεκτατικό κυβερνητικό προϋπολογισμό, να διατηρήσει τη διεθνή ανταγωνιστικότητα σε συνδυασμό με τη διατήρηση επαρκούς επιπέδου ζήτησης. Η σοσιαλιστική κυβέρνηση Den Uyl αντέδρασε στην πετρελαϊκή κρίση του 1973 σε δύο «παραδοσιακές» κατευθύνσεις: περιορισμός των μισθών και πολιτικές κενσιανής ζήτησης (Hartog J., et al, 1993). Το πρωταρχικό μέλημα ήταν η μείωση του κόστους του κράτους πρόνοιας και η μείωση της ανεργίας. Για να επιτευχθεί αυτό, η νεοεκλεγμένη κυβέρνηση ξεκίνησε δύο δεκαετίες εντατικών μεταρρυθμίσεων. Οι πρώτες μεταρρυθμίσεις ξεκίνησαν με τη συμφωνία Wassenaar του 1982, στην οποία τα συνδικάτα και οι εργοδοτικές οργανώσεις συμφώνησαν να μειώσουν τις ώρες εργασίας (από 40 σε 38 ώρες την εβδομάδα) σε αντάλλαγμα για τη μείωση των μισθών. Ως αποτέλεσμα της συμφωνίας Wassenaar, η κερδοφορία του ιδιωτικού τομέα αυξήθηκε (Visser, 1998). Το επίκεντρο της δημιουργίας θέσεων εργασίας στη συμφωνία Wassenaar ήταν σε μεγάλο βαθμό ένα θεραπευτικό μέτρο κατά της ανεργίας που ταίριαζε με το πνεύμα των αρχών της δεκαετίας του 1980. Ο αριθμός των κενών θέσεων εργασίας δεν αυξήθηκε αρκετά γρήγορα για να μειώσει την ανεργία στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980. Απλώς επιβράδυνε την ταχεία αύξηση της ανεργίας. Στα μέσα και στα τέλη της δεκαετίας του 1980, οι περισσότερες κυβερνητικές μεταρρυθμίσεις επικεντρώθηκαν στην προσπάθεια περιορισμού του κόστους του κράτους πρόνοιας και στη μείωση του αριθμού των ωφελουμένων. Τα ποσοστά αναπλήρωσης μειώθηκαν, όχι μόνο όσον αφορά την ανεργία, αλλά και τα επιδόματα ασθενείας και αναπηρίας. Επιπλέον, το 1987 αναθεωρήθηκαν πλήρως όλοι οι νόμοι για τα επιδόματα ανεργίας (στο λεγόμενο: «Stelselherziening sociale zekerheid»), παρόλο που αρκετές μελέτες αποκάλυψαν ότι δεν απέδωσε τα προβλεπόμενα αποτελέσματα. Η ανεργία μειώθηκε μόνο μετριοπαθώς και αυξήθηκε κατακόρυφα στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Δεν ήταν πριν από το 1995 που η ανεργία άρχισε να μειώνεται (Gerards R., 2013).

Η ισχυρή αύξηση των τιμών του πετρελαίου αύξησε επίσης την τιμή του ολλανδικού φυσικού αερίου και, ως εκ τούτου, αύξησε τα κρατικά έσοδα από αυτήν την πηγή. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την σοσιαλιστική πλατφόρμα της κυβέρνησης, εξηγούν γιατί ο δημόσιος τομέας γνώρισε μια σαφή επέκταση, μια περαιτέρω ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας και μια ισχυρή ώθηση για αναδιανομή εισοδήματος. Το πακέτο τόνωσης της ζήτησης συνίστατο σε τρία μέρη: επέκταση του δημόσιου τομέα, επιδοτήσεις επενδύσεων των επιχειρήσεων και πρόσθετα προγράμματα απασχόλησης. Υπήρξε αύξηση των ελάχιστων μισθών και τιμαριθμική προσαρμογή των μεταβιβάσεων κοινωνικής ασφάλισης και των

μισθών του δημόσιου τομέα, σε σχέση με τους μισθούς του ιδιωτικού τομέα. Οι μεταφορές σε ιδιώτες αυξήθηκαν, υπήρχαν επιδοτήσεις μισθολογικού κόστους μέσω κρατικών εισφορών στα ταμεία κοινωνικής ασφάλισης και επιδοτήσεις σε ιδιωτικές επενδύσεις. Αρχικά, αυτό χρηματοδοτήθηκε από τα αυξημένα έσοδα φυσικού αερίου για την κυβέρνηση. Αλλά αργότερα, αυτά τα έσοδα ήταν ανεπαρκή, επίσης επειδή το κράτος πρόνοιας έγινε ακριβότερο από το αναμενόμενο και οι μεταβιβάσεις συνέχισαν να αυξάνονται. Κανένα από τα μέτρα δεν λειτούργησε. Προς το τέλος της πρώτης κυβερνητικής περιόδου οι πολιτικές απόψεις άλλαξαν σημαντικά (Hartog J., et al, 1993).

Η «ευελιξία με ασφάλεια», είναι ένα μοντέλο που κυριάρχησε στο Ολλανδικό Κράτος και βασίζεται σε τρεις αρχές: τις εξαιρετικά ευέλικτες συμβάσεις αγοράς εργασίας που επιτρέπουν στους εργοδότες να προσαρμόζονται γρήγορα, την γενναιόδωρη κοινωνική ασφάλιση για τους εργαζομένους που παρέχουν υποστήριξη κατά τη διάρκεια οικονομικών μεταβάσεων και τις ενεργές πολιτικές για την αγορά εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της πλήρους δια βίου μάθησης για να βοηθήσουν τους εργαζόμενους να βρουν νέες θέσεις εργασίας (Shafik M., 2017, <http://www.lse.ac.uk/Events/Events-Assets/PDF/2017/2017-MT03/20171129-MinoucheShafik-Transcript.pdf>).

3.5.3 Επιπτώσεις στο εθνικό σύστημα υγείας

Την παραμονή της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης του 1973/74 οι Κάτω Χώρες είχαν ένα πολύ σύνθετο σύστημα που συνδυάζει πολλά ιδεολογικά και οργανωτικά χαρακτηριστικά τριών τύπων συστημάτων υγειονομικής περίθαλψης: την Εθνική Υπηρεσία Υγείας (NHS), την κοινωνική ασφάλιση υγείας και την ιδιωτική ασφάλιση υγείας (PHI) σύστημα (Wendt et al. 2009). Συγκριτικές μελέτες περιπτώσεων σε χώρες του ΟΟΣΑ δείχνουν μια τάση υβριδισμού από σχετικά καθαρά στοιχειώδη συστήματα υγειονομικής περίθαλψης μετά από την πρώτη κρίση πετρελαίου (Schmid, A., et al. 2010).

Παραδοσιακά, ο ρόλος του κράτους ήταν πολύ περιορισμένος στο ολλανδικό σύστημα υγειονομικής περίθαλψης. Το πρώτο κυβερνητικό μέτρο για άμεση πρόσφυση στον τομέα της υγείας εφαρμόστηκε το 1971 με τον νόμο περί νοσοκομειακής πρόνοιας (Wet Ziekenhuisvoorzieningen, WZV). Αυτός ο νόμος απαγόρευσε την κατασκευή ή επέκταση νοσοκομείων χωρίς προηγούμενη κρατική άδεια (Maarse et al. 1997). Έγινε το πρώτο εργαλείο περιορισμού του κόστους, όταν την παραμονή της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης, η αριστερή διακυβέρνηση - το υπουργικό συμβούλιο Den Uyl – ανέλαβε την διακυβέρνηση. Έθεσε ως στόχο την μείωση του αριθμού των νοσοκομειακών κρεβατιών από 5,6 σε 4 κρεβάτια ανά 1000 κατοίκους. Επιπλέον, ήταν η πρώτη προσπάθεια δομής του κατακερματισμένου συστήματος πολλών παρόχων υγείας ενισχύοντας τον εποπτικό ρόλο των περιφερειακών αρχών. Το 1975,

ο Υφυπουργός Hendriks και λόγω της οικονομικής κρίσης, συνέταξε νομοσχέδιο για τη συγχώνευση του Ταμείου Αναπήρων (Ziekenfondswet (ZFW)) και του Ταμείου Υγειονομικής Ασφάλισης (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten, (AWBZ)) σε ένα ενιαίο σύστημα (Social Health Insurance (SHI)), θέσπιση μέτρων που αποσκοπούσαν στον περιορισμό του κόστους (Schmid et al., 2010).

Η κεντροδεξιά Κυβέρνηση του Van Agt απέσυρε την ιδέα ενός ενιαίου συστήματος (SHI), αλλά κράτησε τις πολιτικές περιορισμού του κόστους στην ημερήσια διάταξη. Ωστόσο, το περιεχόμενο του μνημονίου εκείνου παρ' ότι δεν ψηφίστηκε, λέγεται ότι ενθάρρυνε την τάση αποφάσεων νοσοκομείων για συγχώνευση και σύμπραξη (NZi, 1978). Το 1982 τέθηκε σε ισχύ ο Νόμος περί Υγειονομικής Περίθαλψης (WTG), ο οποίος εξασφάλισε στην κυβέρνηση τον έλεγχο των τιμολογίων υγειονομικής περίθαλψης. Κάθε συλλογική σύμβαση μεταξύ των ενώσεων των ασφαλιστικών ταμείων ασθενείας και των ιατρών θα έπρεπε να λάβει την τελική έγκριση από ένα (ημι)κρατικό φορέα. Επιπλέον, η κυβέρνηση κατάργησε το καθεστώς επιστροφής ιατρικών εξόδων και εισήγαγε σταθερούς προϋπολογισμούς νοσοκομείων το επόμενο έτος (Maarse 1989). Ενώ ο ρόλος του κράτους αυξήθηκε σημαντικά όσον αφορά τον έλεγχο των τιμολογίων, ο σχεδιασμός δυναμικότητας παρέμεινε περιορισμένος στον τομέα των εσωτερικών ασθενών. Αν και εγκρίθηκε από το κοινοβούλιο, ο νόμος για τις υπηρεσίες υγείας δεν έγινε ποτέ αποτελεσματικό ρυθμιστικό μέσο, λόγω της αντίθεσης των παρόχων στα συντονιστικά συμβούλια (Schmid et al, 2010), καθώς οι δαπάνες για την υγεία από το 1973 που ήταν στο 5,6 %, αυξάνονταν σταθερά, φθάνοντας το 1990 στο 7 % (source: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?ThemeTreeId=9#>). Από τη δεκαετία του 1980 επίσης, οι αρχές εφάρμοσαν πολιτικές για τον έλεγχο των δαπανών για φαρμακευτικά προϊόντα. Έκτοτε, υπάρχει μια μέγιστη τιμή για κάθε προϊόν με δεδομένη δραστική ουσία, ισχύ και σύνθεση, που βασίζεται στις τιμές των φαρμάκων σε τέσσερις χώρες αναφοράς την αποκαλούμενη εξωτερική τιμή αναφοράς (European Commission, 2016).

3.5.4 Επιπτώσεις στις κοινωνικές δαπάνες

Το βάθος της ύφεσης του 1981-82 μετά τις πετρελαϊκές κρίσεις της δεκαετίας του '70 λειτούργησε ως καταλύτης για μια ριζική αλλαγή κοινωνικής πολιτικής, ξεκινώντας με την αναστολή της τιμαριθμικής αναπροσαρμογής των μισθών, μια συμπίεση του κατώτατου μισθού και μείωση των κοινωνικών παροχών (Palier B., 2010).

Καθώς η οικονομική κρίση άρχισε να υποχωρεί, κατέστη σαφές ότι ο περιορισμός των δαπανών του κράτους πρόνοιας ήταν ανεπαρκής και παρέμειναν σοβαρά προβλήματα. Η ανεξέλεγκτη μακροχρόνια ανεργία και οι παρενέργειες των γενναιόδωρων προγραμμάτων πρόνοιας, όπως οι παροχές ασθενείας και

αναπηρίας, συνέχισαν να πλήττουν το ολλανδικό κράτος πρόνοιας, προκαλώντας τη συνέχιση των μεταρρυθμίσεων μέχρι τη δεκαετία του 1990. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις είναι ενδεικτικές της συστημικής και προγραμματικής αλλαγής και καταδεικνύουν μια σταδιακή μετάβαση από τα αρχικά σχέδια πολιτικής σε ένα διαφορετικό μοντέλο ευημερίας. Οι μεταρρυθμίσεις της δεκαετίας του 1980 και του 1990 επικεντρώθηκαν ιδιαίτερα στη μείωση της στον συστημικό θεσμικό επανασχεδιασμό που οδήγησε σε σταδιακή απελευθέρωση του κράτους πρόνοιας, διαχειριζόμενη από την αγορά. Τα συστήματα πρόνοιας αναπτύσσονται τώρα σε δύο κατευθύνσεις: πρόνοια, συλλογική κοινωνική προστασία με τη μορφή προστασίας παθητικού εισοδήματος και των ανταποδοτικών παροχών²³ μέσω της εργασίας, συλλογική κοινωνική προστασία που παρέχεται με την προϋπόθεση βελτίωσης της απασχόλησης (Van der Veen, Trommel 1999).

Οι κοινωνικές παροχές μειώθηκαν από 80% σε 70% των ακαθάριστων μισθών και ο ελάχιστος μισθός, με τον οποίο συνδέονται οι ελάχιστες κοινωνικές παροχές, πάγωσε. Τα μέτρα αυτά μείωσαν τον κατώτατο μισθό από το 61% του μέσου μισθού το 1980 σε 47% το 2000. Χρειάστηκε λίγος χρόνος προτού οι περικοπές στις κοινωνικές δαπάνες αντιστρέψουν τον φαύλο κύκλο της αυξανόμενης αδράνειας. Οι περικοπές παροχών δεν ήταν επαρκείς για τη μείωση του αριθμού των αποδεκτών, εν μέρει επειδή οι συμπληρωματικές ρυθμίσεις που διαπραγματεύτηκαν σε συλλογικές συμβάσεις εργασίας αντιστάθμισαν ορισμένες από τις περικοπές στα επιδόματα αναπηρίας και ασθένειας. Επιπλέον, οι κοινωνικοί εταίροι εισήγαγαν γενναιόδωρα προγράμματα πρόωρης συνταξιοδότησης που μείωσαν την πραγματική ηλικία συνταξιοδότησης των ηλικιωμένων εργαζομένων (Mooij, R., Euwals, R. 2006).

Οι μεταρρυθμίσεις του ολλανδικού κράτους πρόνοιας απεικονίζονται καλύτερα εξετάζοντας τη μεταρρύθμιση της κοινωνικής ασφάλισης, ιδίως την ολλανδική πολιτική για την ασθένεια και την αναπηρία. Μετά την κρίση της δεκαετίας του 1970, η ασφάλιση αναπηρίας έγινε μέσο για την αντιμετώπιση των (μακροχρόνιων) ανέργων, καθώς και μέσο για τους εργοδότες να απορρίπτουν ανεπιθύμητους ηλικιωμένους εργαζόμενους, αποφεύγοντας αυστηρούς κανόνες απόλυσης (Van Oorschot 2000). Αυτό οδήγησε σε δυσανάλογο αριθμό αιτούντων παροχών και την ανάγκη μεταρρύθμισης. Οι μεταρρυθμίσεις στην αναπηρία ξεκίνησαν στις αρχές της δεκαετίας του 1980 και συχνά εντοπίζονται στη “Συμφωνία Wassenaar”²⁴ του 1982. Αυτή η συμφωνία μεταξύ κεντρικών οργανώσεων εργοδοτών και

²³ Η ανταποδοτικότητα παροχών πιο συχνά αναφέρεται στην αυξημένη επιλεκτικότητα στα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας και στις υποχρεώσεις των δικαιούχων των παροχών να δεχτούν εργασία, ωστόσο εδώ ο ορισμός περιλαμβάνει περισσότερο και αναφέρεται στη γενικότερη μετατόπιση της κοινωνικής προστασίας σε αντάλλαγμα για βελτιωμένη συμμετοχή και κινητικότητα στην αγορά εργασίας.

²⁴ Οι εκλογές του 1982 έφεραν στην εξουσία έναν συνασπισμό λιτότητας του CDA (το Christen Democratisch Appel) και το Liberal VVD (το Volkspartij voor Vrijheid en Democratie), με επικεφαλής τον Χριστιανοδημοκράτη Ruud Lubbers.

συνδικαλιστικών οργανώσεων, με την οποία προσφέρθηκε μείωση των ωρών εργασίας ως αντάλλαγμα για την συγκράτηση των μισθών (Visser και Hemerijck 1997), ήταν συμβολικό της ανταλλαγής μεταξύ της κοινωνικής ασφάλισης (συγκράτηση των μισθών) και της συμμετοχής στην αγορά εργασίας (δημιουργία απασχόλησης που πραγματοποιήθηκε μέσω συλλογικής μείωσης της εβδομάδας εργασίας). Αυτή η συμφωνία σηματοδότησε μια περίοδο μακροπρόθεσμης αλλαγής πολιτικής και μια ανανέωση της διαβούλευσης μεταξύ των κοινωνικών εταίρων και του κράτους (Van der Veen Trommel 1999).

Παρόλο που οι κοινωνικοί εταίροι επαναπροσδιόρισαν το σύστημα καθορισμού των μισθών και εισήγαγαν κάποια ευελιξία στην αγορά εργασίας, ωστόσο, εξωτερίκευαν το κόστος της οικονομικής προσαρμογής στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Αυτό οδήγησε τελικά σε ανεξέλεγκτη αύξηση του όγκου των αιτούντων κοινωνική ασφάλιση. Σε απάντηση, ο δεύτερος συνασπισμός Lubbers των Χριστιανοδημοκρατών και των Συντηρητικών Φιλελευθέρων, που συγκυβέρνησε μεταξύ 1986 και 1989, θέσπισε ένα πακέτο μέτρων περιορισμού του κόστους, συμπεριλαμβανομένης της μείωσης του ποσοστού αντικατάστασης των παροχών κοινωνικής ασφάλισης από 80 % σε 70% των προηγούμενων μισθών. Παρά τις περικοπές αυτές, ο αριθμός των ατόμων που λαμβάνουν παροχές αναπηρίας συνέχισε να αυξάνεται. Καθώς ο αριθμός των αιτούντων αναπηρία πλησίασε το πολιτικά ευαίσθητο ποσοστό ενός εκατομμυρίου το 1989 από έναν ενήλικο πληθυσμό επτά εκατομμυρίων, ο πρωθυπουργός Lubbers δραματοποίησε δημόσια το ζήτημα, δηλώνοντας ότι η χώρα ήταν «άρρωστη» και απαιτούσε «σκληρή φαρμακευτική αγωγή»²⁵. Η νέα κυβέρνηση το 1989 προσανατολίστηκε στην μείωση του αριθμού των δικαιούχων παροχών και αποφάσισε να περιορίσει τα προγράμματα αναπηρίας (WAO) και να κλείσει άλλες διαδρομές για έξοδο από την αγορά εργασίας. Τα κριτήρια επιλεξιμότητας για το πρόγραμμα αναπηρίας (WAO) ενισχύθηκαν, συμπεριλαμβανομένης της μείωσης των ποσοστών αντικατάστασης για εργαζόμενους κάτω των 50 ετών (Palier B., 2010).

Σε ότι αφορά την παιδική προστασία, το κεντρικό σκεπτικό βασίστηκε πολύ περισσότερο στην αποτελεσματικότητα, τα κέρδη και τις αρχές της αγοράς. Η ολλανδική προσέγγιση φαίνεται να είναι πιο κοντά στο φιλελεύθερο μοντέλο. Η επέκταση των υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών στις Κάτω Χώρες

Παραδόξως, μετά από μια δεκαετία αποτυχημένων τριμερών συναντήσεων που βασίζονταν σε κεϋνσιανές βάσεις, οι Ολλανδοί κοινωνικοί εταίροι «έσπευσαν» τον νέο συνασπισμό λιτότητας, με ένα διμερές κοινωνικό σύμφωνο στις 24 Νοεμβρίου 1982, γνωστό ως «συμφωνία Wassenaar», που πήρε το όνομά του από το προάστιο του στη Χάγη όπου συντάχθηκε η συμφωνία. Η συμφωνία ξεκίνησε σε μια περίοδο έντονης εταιρικής σχέσης και διαπραγματεύτηκε την κοινωνική μεταρρύθμιση στις δεκαετίες του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990.

²⁵ Ο πρωθυπουργός αναγνώρισε ότι χρειαζόταν τους Σοσιαλδημοκράτες (το PvdA), με επικεφαλής τον πρώην συνδικαλιστή ηγέτη και τον διαπραγματευτή Wassenaar Wim Kok, στην κυβέρνηση να μοιραστεί την ευθύνη για την ημιτελή επιχείρηση μεταρρύθμισης της κοινωνικής πρόνοιας. Η PvdA επανήλθε στην κυβέρνηση το 1989 ως εταίρος στο τρίτο υπουργικό συμβούλιο του Lubbers.

ενσωματώθηκε σε ευρύτερες πολιτικές περικοπής του κράτους πρόνοιας, οι οποίες μοιάζουν με μια φιλελεύθερη προσέγγιση πολύ περισσότερο από μια συντηρητική-συνδικαλιστική. Αυτές οι αλλαγές δεν μπορούν να εξηγηθούν από την τυπολογία ενός καθεστώτος πρόνοιας, αλλά επηρεάζονται από πολιτικούς παράγοντες (Bussemaker J., 1998).

Συνοψίζοντας, το κοινό στοιχείο των χωρών αυτών, είναι οι πολιτικές επιλογές για τον σχεδιασμό και εφαρμογή μεταρρυθμίσεων - επί αφορμή της κρίσης - που θα συρρίκνωναν το Κράτος Πρόνοιας. Με προεξάρχουσα την Μεγάλη Βρετανία, το Κοινωνικό Κράτος υφίσταται βαθιές τομές, με περικοπές των κοινωνικών δαπανών υπό την μορφή του βαθμού χρηματοδότησης και της επιλεξιμότητας των δαπανών, των φορολογικών αυξήσεων, την ανεπιτυχή αντιμετώπιση της ανεργίας, την αναδιοργάνωση του Εθνικού Συστήματος Υγείας για την εξοικονόμηση πόρων· όλα τούτα είχαν ως συνέπεια την αύξηση και εδραίωση της εισοδηματικής ανισότητας έως τις μέρες μας. Στην Γαλλία, στο «μενού» των μεταρρυθμίσεων περιελάμβανε περικοπές στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, νέους φόρους και νέες ευέλικτες μορφές εργασίας· το πνεύμα της “Solidarité” που διατρέχει εδώ και αιώνες το Γαλλικό Κράτος διέσωσε σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνικές δαπάνες, επιβαρύνοντας όμως τους εργαζόμενους υπό την μορφή των ασφαλιστικών εισφορών. Στην Γερμανία, ο εκτεταμένος εκσυγχρονισμός που γνώρισε το Κράτος Πρόνοιας πριν την κρίση του '73, διαδέχτηκε ο περιορισμός αυτής της επέκτασης υπό την μορφή φορολογικών περιορισμών και αναδιάρθρωσης των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης· κομβικής σημασίας ήταν η ενοποίηση Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας που εκτόξευσε το κόστος των κοινωνικών δαπανών εις το όνομα της κοινωνικής συνοχής, ενώ οι κοινωνικές παροχές μειώθηκαν και η οργανωτική δομή των θεσμών, ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της γερμανικής κοινωνικής πολιτικής διατηρήθηκε ανέπαφη. Η συγκράτηση των δαπανών επηρέασε και το Εθνικό Σύστημα Υγείας, ενώ για την αντιμετώπιση της ανεργίας επιλέχθηκε η λήψη μέτρων για την απομάκρυνση των μη παραγωγικών εργαζομένων από την αγορά εργασίας (ηλικιωμένοι, ανάπηροι, μακροχρόνια άνεργοι). Στην Ολλανδία το Κράτος Πρόνοιας υπέστη μια ριζική μετάλλαξη, προκειμένου να αντιστραφεί ο φαύλος κύκλος της «πρόνοιας χωρίς εργασία». Δόθηκε τέλος στην σύνδεση μισθών και κοινωνικών παροχών στο δημόσιο τομέα με τα αντίστοιχα στον ιδιωτικό τομέα. Έτσι, ο δημόσιος τομέας οι μισθοί και οι παροχές υστερούσαν σε σχέση με την αύξηση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα και μέχρι το 1982, όλα τα κόμματα είχαν αποδεχθεί την ανάγκη μείωσης των κρατικών παροχών. Συμφωνήθηκε επίσης με τα συνδικάτα η μείωση των ωρών εργασίας με παράλληλη μείωση των μισθών. Στον τομέα της φορολογίας διευρύνθηκε η φορολογική βάση και νέοι φόροι επιβλήθηκαν· το Εθνικό Σύστημα Υγείας υποχρεώθηκε σε

απαγόρευση κατασκευής νέων νοσοκομείων ή επέκτασης υφισταμένων χωρίς προηγουμένως να ληφθεί κρατική άδεια. Ένα επιπρόσθετο μέτρο ήταν οι μειώσεις των κλινών και τέθηκαν υπό αυστηρό έλεγχο τα κόστη υγειονομικής περίθαλψης. Οι κοινωνικές παροχές της αναπηρίας, των συντάξεων και της κοινωνικής ασφάλισης συμπεριελήφθησαν στην δέσμη μέτρων περιορισμού του κόστους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας, έγινε μια προσπάθεια αποτύπωσης του εννοιολογικού προσδιορισμού του Κράτους Πρόνοιας, της ιστορικής του εξέλιξης – με έμφαση στο ρόλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της απασχόλησης και των ευρύτερων κοινωνικών πολιτικών - καθώς επίσης και του καθορισμού του πλαισίου των επιδιώξεων και των στόχων που περιβάλλει τα Κράτη Πρόνοιας, υπό το πρίσμα της κατηγοριοποίησής τους. Το πρώτο μέρος της εργασίας ολοκληρώθηκε με την ιστορική παράθεση της διαμάχης των εναλλασσόμενων οικονομικών θεωριών που παράλληλα με τα ιστορικά γεγονότα και την εναλλαγή των πολιτικών σχηματισμών, επίδρασαν καταλυτικά στον σχηματισμό των Κρατών Πρόνοιας στην Κεντρική Ευρώπη. Bismarck και Beveridge, έβαλαν τις βάσεις του σύγχρονου Ευρωπαϊκού Κράτους Πρόνοιας. Ο μεν Bismarck στην Γερμανία, πρωτοπορεί στον τομέα της κοινωνικής νομοθεσίας που αφορούσε τις συνθήκες εργασίας, πραγματοποιώντας μια σειρά πατεναλιστικών κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, που θεωρούνται η πρώτη μορφή κράτους πρόνοιας στην Ευρώπη. Στα μέτρα περιλαμβάνονταν ασφάλεια υγείας, ασφάλεια από ατυχήματα και αναπηρίες, καθώς και συντάξεις, ενώ παράλληλα προσπάθησε να περιορίσει την εργασία παιδιών και γυναικών που ήταν διαδεδομένη στην Ευρώπη εκείνη την εποχή. Η θρυλική έκθεση του Beveridge για την ανάπτυξη της κοινωνικής προστασίας στη χώρα του, το Ηνωμένο Βασίλειο, άφησε το στίγμα της στην ιστορία της κοινωνικής πολιτικής· η εφαρμογή του σχεδίου αυτού, που αφορούσε την κρατική αρωγή, την δημόσια υγειονομική περίθαλψη και τις κοινωνικές ασφαλίσεις, μετέτρεψε σταδιακά τη μεταπολεμική Βρετανία σε μια δημοκρατία πιο προχωρημένη σε σχέση με άλλα καπιταλιστικά κράτη.

Αυτό που παρατηρείται διαχρονικά είναι η παράλληλη γένεση και εξέλιξη των οικονομικών θεωριών με το Κράτος Πρόνοιας· η πορεία προς την επίτευξη της ατομικής ευημερίας μέσω των αποφάσεων που το άτομο καλείται να λάβει με τρόπο ορθολογικό, συνοδεύεται από την αέναη αναζήτηση απαντήσεων ως προς τον προσήκοντα ή τον θεμιτό βαθμό παρέμβασης του Κράτους. Η μελέτη των οικονομικών θεωριών αναδεικνύει τον Κεϋνσιανισμό, ως την επιδραστικότερη όλων στην κοινωνική πολιτική, σε σημείο που η πλειονότητα των οικονομολόγων να αναφέρονται ως την «προ» και «μετά» Keynes εποχή, που μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, έδωσε λύσεις στα προβλήματα που ταλάνιζαν τις ανεπτυγμένες χώρες, με κύρια αυτά του πληθωρισμού και της μαζικής ανεργίας. Η θεωρητική εξέταση αυτών των καταστροφικών φαινομένων από τους οικονομολόγους - που έως τότε πίστευαν ότι οι υφέσεις είναι αυτορρυθμιζόμενες - και οι πρακτικές λύσεις που έπρεπε να δοθούν από τις κυβερνήσεις στα προβλήματα που δημιουργήθηκαν, ανέδειξε την αποτυχία των απλών κλασικών υποδειγμάτων – εργαλείων των οικονομολόγων να τα εξηγήσουν. Ωστόσο το οικονομικό μοντέλο του John Maynard

Keynes κατάφερε να άρει το αδιέξοδο στο οποίο είχαν περιέλθει οι χώρες του ανεπτυγμένου κόσμου και να παρουσιάσει μια σθεναρή πολιτική για τον τερματισμό της Κρίσης.

Στο δεύτερο μέρος, η εργασία επικεντρώθηκε στην επίδραση της αυξημένης ανεργίας και του στασιμοπληθωρισμού στις χώρες του Ηνωμένου Βασιλείου, της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Ολλανδίας, και ειδικότερα στις πολιτικές που αφορούσαν την αναδιανεμητική πολιτική των Κρατών αυτών, τα Εθνικά Συστήματα Υγείας, την αντιμετώπιση της ανεργίας και τις κοινωνικές παροχές για την αντιμετώπιση της κρίσης. Η αύξηση των τιμών του πετρελαίου επηρέασε καταλυτικά τις οικονομικές εξελίξεις επιφέροντας βραδύτερη οικονομική ανάπτυξη, νέα κρατικά δάνεια που με τη σειρά τους αύξησαν το δημοσιονομικό έλλειμμα. Αλλά ένας από τους πλέον επιδραστικούς παράγοντες είναι ο αυξανόμενος πληθωρισμός και η υψηλή ανεργία.

Επιδίωξη της παρούσας εργασίας ήταν η εξέταση των διαφορετικών μοντέλων κρατικών προνοιών στην Ευρώπη και η αντίδρασή τους στην περίοδο της κρίσης. Από τη μελέτη μπορούμε να εξαγάγουμε μια σειρά ευρημάτων. Αυτά αφορούν κύρια την κατάσταση των ευρωπαϊκών κοινωνικών μοντέλων και τις βραχυπρόθεσμες προσαρμογές τους στην κρίση που ξεκίνησε το 1973. Έως την εποχή εκείνη, τα κράτη πρόνοιας στην Ευρώπη αντανάκλουν την μεταπολεμική οικονομική διαχείριση, που έχει χαρακτηριστεί ως η «χρυσή εποχή» οικονομικής ανάπτυξης έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Μεταξύ των χαρακτηριστικών αυτής της διαχείρισης, ήταν ο συνδυασμός της δημοκρατίας και του καπιταλισμού, επιτρέποντας την υψηλή ανάπτυξη και τις επενδύσεις, και συγχρόνως μειώνοντας σημαντικά τις ανασφάλειες (φτώχεια, ανεργία, ανεπαρκής υγειονομική περίθαλψη κ.λπ.) για τον εργαζόμενο πληθυσμό. Η πλήρης απασχόληση ήταν ένας βασικός στόχος. Τα συστήματα πρόνοιας συνέβαλαν επίσης στη νομιμοποίηση του εθνικού κράτους την μεταπολεμική εποχή. Αυτό που προέκυψε ήταν η κατανομή της εργασίας μεταξύ του ευρωπαϊκού «έργου» (παροχή οικονομικής ολοκλήρωσης και ενίσχυση της ανάπτυξης) και του εθνικού κράτους (παροχή κοινωνικής πρόνοιας και διασφάλιση ότι τα οφέλη της μεγαλύτερης ανάπτυξης κατανέμονται δίκαια μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων).

Μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1973, ο συνδυασμός του αυξανόμενου πληθωρισμού και της επιβράδυνσης της ανάπτυξης - αυτό που έγινε γνωστό ως «στασιμοπληθωρισμός» - αμφισβήτησε την επικρατούσα οικονομική ορθοδοξία, οδηγώντας στον επονομαζόμενο «νεοφιλελευθερισμό». Αυτό χαρακτηρίστηκε από την ανανεωμένη εξάρτηση από τους μηχανισμούς της αγοράς και από την πίστη στην ανάγκη για μικρότερη κυβέρνηση και υγιές οικονομικό περιβάλλον (εξισορρόπηση των δημοσιονομικών προϋπολογισμών, χαμηλός πληθωρισμός κ.λπ.). Εξαιρέσεις εφαρμογής πολιτικών Κεϋνσιανού τύπου επιχειρήθηκαν να δώσουν λύσεις και σε αυτήν την κρίση, όπως στις χώρες της Γαλλίας

και της Ολλανδίας, ωστόσο δεν απέφεραν τα αναμενόμενα οφέλη, με αποτέλεσμα να ηττηθούν υπό το κράτος νεοφιλελεύθερων επιλογών. Η κοινή συνισταμένη των υπό εξέταση χωρών την περίοδο από το 1973 και μετά, είναι οι εναλλαγές στο πολιτικό τους σκηνικό: στην Μεγάλη Βρετανία, διακυβέρνηση Εργατικών - Συντηρητικών (Νεοφιλελεύθερων), στην Γαλλία εναλλάσσονται η Συντηρητική Δεξιά με τους Σοσιαλιστές, στην Γερμανία οι Σοσιαλδημοκράτες με τους Χριστιανοδημοκράτες και στην Ολλανδία ο Συνασπισμός των Σοσιαλιστών με τους Χριστιανοδημοκράτες.

Οι παραπάνω πολιτικές εφαρμόστηκαν τόσο από Σοσιαλιστικές όσο και από παραδοσιακά Συντηρητικές Κυβερνήσεις. Η απάντηση στην κρίση του 1973 ήταν οι εγκατάλειψη των κεϋνσιανών οικονομικών και η υιοθέτηση των μονεταριστικών θεωρήσεων. Δεδομένου των περιορισμών που επιβάλλονται ως προς την έκταση της παρούσης εργασίας, δεν ήταν δυνατή και η εξέταση παραμέτρων όπως αυτός της παγκοσμιοποίησης, της μαζικής εισόδου των γυναικών στην αγορά εργασίας, η αστικοποίηση, οι κοινωνικοί αγώνες και τα κοινωνικά δικαιώματα που επηρέασαν και διαμόρφωσαν σε μεγάλο βαθμό την ανταπόκριση του πολιτικού συστήματος. Από τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν από την κρίση του '73 και μετά, ενδιαφέρον παρουσιάζουν στην Μεγάλη Βρετανία ο έλεγχος των δημόσιων δαπανών για τον περιορισμό του πληθωρισμού, οι ιδιωτικοποιήσεις, οι περικοπές των κοινωνικών δαπανών, μέτρα που κατά γενική ομολογία επέφεραν αύξηση της ανισότητας και της ανεργίας, εξασφαλίζοντας ένα ελάχιστο δίκτυο προστασίας (safety net) για την αποφυγή της κοινωνικής περιθωριοποίησης. Αξιοσημείωτη ωστόσο είναι η διατήρηση της ενίσχυσης ως ένα βαθμό των υπηρεσιών υγειονομικής περίθαλψης, με την διοικητική αναδιάρθρωση και την εφαρμογή τεχνικών διοίκησης και δημόσιας διαχείρισης που εισήχθησαν από τον ιδιωτικό τομέα.

Στη Γαλλία, την Γερμανία και την Ολλανδία οι κοινωνικές δαπάνες παρότι υπέστησαν μειώσεις και περικοπές ή αλλαγές στόχευσης (από την ατομική στήριξη μετατόπιση προς την οικογενειακή, μέσω παροχών προς τα παιδιά), εν τούτοις παραμένουν στα υψηλότερα επίπεδα –ως προς το ΑΕΠ τους - έως τις ημέρες μας. Παρά το ότι η κοινωνική προστασία των τριών αυτών χωρών στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στο σύστημα της κοινωνικής ασφάλισης - που εδράζεται στην εργασία - , εν τούτοις τα συστήματά τους τείνουν να είναι μικτά με την παροχή κοινωνικής βοήθειας - η οποία χρηματοδοτείται κύρια από την άμεση φορολογία και την επιβολή ειδικών φόρων - για την καταπολέμηση της φτώχειας, επιτυγχάνοντας μεγαλύτερο βαθμό αναδιανεμητικότητας απ' ότι στην περίπτωση της Μεγάλης Βρετανίας. Στην περίπτωση της Γαλλίας η προσπάθεια να διατηρηθεί η καθολικότητα και την φιλοσοφία της 'solidarité' για την αποφυγή της δραματικής αύξησης των φτωχών και των κοινωνικά αποκλεισμένων, «πληρώθηκε» με το τίμημα των δημοσιονομικών προβλημάτων. Η Γερμανία έχοντας να αντιμετωπίσει την πρόκληση

της ενοποίησης, διήλθε την μετά την κρίση εποχή, μέσω περικοπών των κοινωνικών δαπανών και υποχώρησης του εγγυημένου βασικού βιοτικού επιπέδου με περαιτέρω στόχευση στην στήριξη της οικογένειας, αλλά με αυστηρό έλεγχο των δημόσιων δαπανών και μέσω της τήρησης ενός υψηλού επιπέδου δημόσιας υγειονομικής περίθαλψης διασφάλισε την ανταποδοτικότητα της κοινωνικής ασφάλισης. Στην Ολλανδία, κυριάρχησαν οι ευρείες περικοπές των δαπανών και η αντιστροφή του κλίματος «πρόνοια χωρίς εργασία»: δόθηκε έμφαση στις πολιτικές απασχόλησης θεσπίζοντας μέτρα περιορισμού του εξόδου από την αγορά εργασίας και ευέλικτων μορφών εργασίας. Τα μέτρα αυτά συνεπικουρούμενα από τον έλεγχο των δημοσίων δαπανών, την μείωση της αύξησης των φόρων και την μείωση του ελλείμματος του προϋπολογισμού ήταν απόλυτα εναρμονισμένα με την στόχευση για δημοσιονομική εξυγίανση και την μεταρρύθμιση της κοινωνικής ασφάλισης.

Σε επίπεδο καλών πρακτικών – πολιτικών, εάν ανατρέξουμε στον πυρήνα της έννοιας του κράτους πρόνοιας, που είναι η αντιμετώπιση των κοινωνικών κινδύνων συλλογικά στην βάση της αλληλεγγύης, ξεχωρίζει η διατήρηση της προσβασιμότητας στην δημόσια υγεία. Αυτό προκύπτει με βάση την ανάλυση της χρηματοδοτικής διάστασης όλων των υπό εξέταση χωρών, καθώς οι δαπάνες για την υγειονομική περίθαλψη κυμάνθηκαν σε «ανεκτά» επίπεδα σε σχέση με το ρυθμό αύξησης των ΑΕΠ, ακόμη και μετά την κρίση του 1973. Κι ενώ στην Γαλλία οι δαπάνες για την υγεία αυξήθηκαν σημαντικά και στην Γερμανία μειώθηκαν, λόγω του αυστηρού ελέγχου των δαπανών, η πολιτική στην Γερμανία είναι αποτελεσματικότερη, καθώς το σύστημα υγείας κατάφερε να επεκτείνεται. Αν και τα δεδομένα υγειονομικής περίθαλψης του ΟΟΣΑ παρέχουν πολύ περιορισμένες πληροφορίες σχετικά με τη σχέση παροχών δημόσιας-ιδιωτικής υγείας, ωστόσο, ο κρατικός παρεμβατισμός ήταν και είναι ο βασικός μοχλός στήριξης της υγειονομικής περίθαλψης παρά τον μικτό της χαρακτήρα, δεδομένου ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση του σχετικού κόστους, πληθυσμιακές μεταβολές, νέες και βελτιωμένες υπηρεσίες και διευρυνόμενες κοινωνικές ανάγκες. Οι πολιτικές αυστηρού ελέγχου των δημοσίων δαπανών και η στόχευσή τους στις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης στην Γερμανία και την Ολλανδία επέφεραν θετικά αποτελέσματα ως προς την αποτελεσματικότητα της κατανομής των διαθέσιμων πόρων και την μείωση της ανεργίας· η περίπτωση της Ολλανδίας ξεχωρίζει στην λήψη μέτρων αντιμετώπισης της ανεργίας που περιλάμβαναν Κεϋνσιανού τύπου στρατηγικές για τόνωση της ζήτησης και δημιουργία νέων θέσεων εργασίας με κοινή συμφωνία κυβέρνησης, εργατικών συνδικάτων και εργοδοτικών οργανώσεων, συντελώντας στην αναχαίτιση της ταχείας αύξησης της ανεργίας και της μείωσής της μακροπρόθεσμα. Η Γαλλία καταφέρνει να κρατά τα «σκήπτρα» αναπλήρωσης εισοδήματος με την

εφαρμογή του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, τόσο στα οικογενειακά επιδόματα, όσο και στα επιδόματα ανεργίας.

Η υγειονομική κρίση της πανδημίας του COVID – 19 εξελίσσεται σε μια νέα παγκόσμια οικονομική κρίση με συνέπειες απρόβλεπτες για το εύρος της ύφεσης και του χρόνου ανάκαμψης των εθνικών οικονομιών. Οι χώρες όπου στις προηγούμενες δεκαετίες επικράτησαν πολιτικές στήριξης των Εθνικών Συστημάτων Υγείας μέσω του αυστηρού δημοσιονομικού ελέγχου των δαπανών όπως η Γερμανία, φαίνεται να είναι σε θέση να μπορούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά την κρίση της πανδημίας, σημειώνοντας χαμηλά επίπεδα θνησιμότητας. Επαρκής νοσοκομειακή κάλυψη και δυνατότητα εκτεταμένων διαγνωστικών ελέγχων στον πληθυσμό, βοηθούν την χώρα να χαλαρώνει τα περιοριστικά μέτρα και να βρίσκεται σε επανεκκίνηση της οικονομίας. Αν και καταγράφεται πλήγμα στην αγορά εργασίας με μεγάλο αριθμό απολύσεων από την έναρξη της κρίσης, η παραγωγική και η εξαγωγική της δύναμη είναι οι εν δυνάμει καλοί οιωνοί για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της ανεργίας.

Στην περίπτωση της Ελλάδας σήμερα, μετά από μια δεκαετία πρωτοφανούς οικονομικής κρίσης και βαθιάς ύφεσης με πρωτόγνωρα μέτρα λιτότητας και περικοπών, η εφαρμογή πολιτικών κοινωνικής βοήθειας για την αναπλήρωση εισοδήματος των ατόμων που βρίσκονται σε ακραία φτώχεια και την επιδίωξη ενός βασικού βιοτικού επιπέδου, η εφαρμογή πολιτικών πρόνοιας κρίθηκε απαραίτητη για την αντιμετώπιση των συνεπειών της κρίσης και την διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Με την εφαρμογή επιδοματικής πολιτικής σε όλο το φάσμα της πρόνοιας (κοινωνικού εισοδήματος αλληλεγγύης για την αντιμετώπιση της ακραίας φτώχειας, επιδομάτων στέγασης, προστασία της κατοικίας, ανασφάλιστων υπερηλίκων και αναπηρικών επιδομάτων) και στήριξης της κοινωνικής ασφάλισης ανταποδοτικού χαρακτήρα (συντάξεις, καθολική πρόσβαση των πολιτών στην δημόσια υγειονομική περίθαλψη) – μιμούμενη το γαλλικό πρότυπο - παράλληλα με την σύσταση νέων κοινωνικών δομών και την ψηφιοποίηση των δράσεων - υφίσταται μια βάση εκκίνησης για περαιτέρω πολιτικές. Η δημοσιονομική στενότητα και η νέα κρίση της πανδημίας θα μπορούσε να αποτελέσει για την χώρα μας μια νέα ευκαιρία οικονομικού επανασχεδιασμού, προτάσσοντας την στήριξη της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας - τομέας ο οποίος επλήγη τα τελευταία χρόνια από την εφαρμογή μέτρων λιτότητας - με αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων πόρων (ΕΣΠΑ και αυστηρή ορθολογική διαχείριση δημοσίων δαπανών), στρατηγική που ακολούθησε η Γερμανία· παράλληλα, απαραίτητη κρίνεται η στροφή προς την κατάρτιση, τις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης ειδικά των νέων ατόμων, για την αντιστροφή του 'brain drain' κλίματος, και ανάδειξης νέων παραγωγικών τομέων απασχόλησης με συναινέσεις τύπου Ολλανδίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Βαρουφάκης Γ. (2011), *Κρίσης Λεξιλόγιο*, Αθήνα, εκδόσεις Ποταμός.
- Βαρουφάκης Γ. (2007), *Πολιτική Οικονομία, Η οικονομική θεωρία στο φως της κριτικής*, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg.
- Βενιέρης Δ. (2015), *Κοινωνική Πολιτική, Έννοιες & Σχέσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Τόπος.
- Case K. E., Fair C. R., Oster S. M. (2012), *Αρχές Οικονομικής Θεωρίας*, Εκδόσεις ΤΖΙΟΛΑ.
- Δημουλάς Κ. και Οικονόμου Χ. (2012), *Βασικές αντιλήψεις, μοντέλα και μετασχηματισμοί του κράτους πρόνοιας με έμφαση στα συστήματα υγείας*, Αθήνα, Εκδόσεις ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2012). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2012:188E:FULL&from=ES>
- Ewald F., (2000), *Ιστορία του Κράτους Πρόνοιας*, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg.
- Ζιούτος Γ. Δ. (1959), *Ο "οικονομικός πίνακας" του Quesnay και η γένεση της πολιτικής οικονομίας*, Αρχείο Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Δ. Καλιτσουνάκη, Τόμος 39, τευχ. 3, ΠΥΞΙΔΑ Ιδρυματικό Αποθετήριο και Ψηφιακή Βιβλιοθήκη, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Ζουμπουλάκης Μ. (2002), *Το κοινωνικό κράτος στους Βρετανούς κλασικούς, Σπουδαί*, τόμος 52, τεύχος 4ο, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.
- Gough, I. (1979), *Η Πολιτική Οικονομία του Κοινωνικού Κράτους*, Αθήνα, Εκδόσεις Σαββάλας (2008).
- Hall S. – Gieben B. (2003), *Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας: Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, Αθήνα, Εκδόσεις Σαββάλας.
- Heilbroner R. (2000), *Οι φιλόσοφοι του οικονομικού κόσμου*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική.
- Hobsbawm Er., (2002), *Η εποχή των επαναστάσεων, δ' ανατύπωση*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Hobsbawm Er., (2006), *Η εποχή των άκρων*, Αθήνα, Εκδόσεις Θεμέλιο
- Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, (1997), *Κράτος Πρόνοιας και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Αθήνα, Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Κορρές Γ., Λιαργκόβας Π. (2009), *Οικονομία των Επιχειρήσεων*, Αθήνα, εκδόσεις Αθ. Σταμούλης.
- Κότιος Α., Παυλίδης Γ. (2012), *Διεθνείς Οικονομικές Κρίσεις – Κρίσεις του Συστήματος ή της Πολιτικής;* Αθήνα, εκδόσεις Rosili.

- Kuhnl R. (1987), *Μορφές αστικής κυριαρχίας Φιλελευθερισμός Φασισμός*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Παρατηρητής.
- Lavoie M., (2018), *Εισαγωγή στη Μετα-Κεϊνσιανή Οικονομική Θεωρία*, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg.
- Μαρκάκη Μ., Οικονομάκης Γ. (2013), *Από τον Οικονομικό Πίνακα του Κεναί, στα αναπαραγωγικά σχήματα του Μαρξ*, Θέσεις, τριμηνιαία επιθεώρηση, Τεύχος 124, Αθήνα, εκδόσεις Νήσος.
- Μηλιός Γ., Δημουλής Δ. και Οικονομάκης Γ. (2005), *Η θεωρία του Μαρξ για τον Καπιταλισμό, Πλευρές μιας θεωρητικής και πολιτικής ρήξης*, Αθήνα, εκδόσεις Νήσος.
- Μηλιός Γ., Οικονομάκης Γ. (1999), *Σημειώσεις για τη Μαρξιστική Οικονομική Θεωρία*, Θέσεις, Τριμηνιαία επιθεώρηση, Τεύχος 68, Αθήνα, εκδόσεις Νήσος.
- Μούσης Ν., (2018), *Ευρωπαϊκή Ένωση, Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (2017). <http://www2.aueb.gr/statistical-institute/european-citizens/economy>
- Πολυχρονόπουλος, Γ., Κορρές Γ. (2005), *Βασικές Αρχές Οικονομίας και Διοίκησης*, Αθήνα, εκδόσεις Αθ. Σταμούλης.
- Ρομπόλης Σ. και Χλέτσος Μ. (1995), *Η κοινωνική πολιτική μετά την κρίση του Κράτους Πρόνοιας*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Παρατηρητής.
- Rosanvallon P., (2003), *Το Νέο Κοινωνικό Ζήτημα, Επανεξετάζοντας το Κράτος Πρόνοιας*, Αθήνα, Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Ρούσης Γ. (1984), *Εισαγωγή στη θεωρία της δημόσιας διοίκησης*, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg,
- Σακελλαρόπουλος Θ., (2011), *Αναζητώντας το νέο κοινωνικό κράτος*, Ζητήματα Κοινωνικής Πολιτικής, Β' Ενοποιημένη και εμπλουτισμένη έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Διόνικος, σ. 25-74.
- Σακελλαρόπουλος Θ., Οικονόμου Χ., Σκαμνάκης Χ. και Αγγελάκη Μ. (επιμέλεια)(2018), *Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα, Εκδόσεις Διόνικος, σ. 21-58.
- Spicker, P., (2004), *Το Κράτος Πρόνοιας, Μια Γενική Θεωρία*, Αθήνα, Εκδόσεις Διόνικος.
- Supiot, A., (2016), 'Μεγαλείο και Πενία του κοινωνικού κράτους', Επιθεώρησης Εργατικού Δικαίου, Μηνιαία Νομική Έκδοση, Τόμος 75^{ος}, Αρ. Τεύχους 3, (1771).
- Στασινοπούλου Ο. (2006), *Κράτος Πρόνοιας, Ιστορική Εξέλιξη – Σύγχρονες Θεωρητικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg.
- Τράντας Ν., (2011), *Η Κοινωνική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ, Αθήνα, Εκδόσεις Διόνικος.

- Τσακαλογιάννης Π. (2000), *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία, Α΄ και Β΄ τόμοι*, Αθήνα, Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της «ΕΣΤΙΑΣ».
- Τσουλφίδης Λ. (2004), *Ιστορία της οικονομικής θεωρίας και πολιτικής*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.
- Χλέτσος Μ. (2011), *Οικονομικά της κοινωνικής προστασίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη.
- Ψαλιδόπουλος Μ. (2002), *Οικονομικές Θεωρίες και Κοινωνική Πολιτική, η Βρετανική Προσέγγιση*, Αθήνα, Εκδόσεις ΑΙΟΛΟΣ.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Abel – Smith B. (1964), *Freedom and the Welfare State*, Fabian Tract 353, 3rd edition, London: Fabian Society (March)
- Adam, S., Chandler, D., Hood, A. and Joyce, R., (2015), ‘Social housing in England: a survey’, London, The Institute for Fiscal Studies.
- Afsa, C. (1996) ‘L’activité féminine à l’épreuve de l’allocation parentale d’éducation’ (Female activity at the test of French parental leave allowance), *Recherches et Prévisions* 46: 1–8.
- Algava, E. and Bressé, S. (2005) ‘Les bénéficiaires de l’allocation parentale d’éducation: trajectoires d’activité et retour à l’emploi’ (Beneficiaries of the French parental leave allowance: activity trajectories and return to work), *Etudes et résultats* 399, Paris: DREES: 1–8.
- Arestis Ph., (1990) *Post-Keynesianism: A New Approach to Economics*, Review of Social Economy, 48:3, 222-246.
- Arestis, P. (1992) *The Post – Keynesian Approach to Economics*, Aldershot: Edward Elgar.
- Arestis, P. (1996) ‘Post – Keynesian Economics: Towards Coherence’, Cambridge Journal of Economics, 20: 111-135.
- Armingeon, K. & Beyeler M., (2004). ARMINGEON, Klaus. The OECD and European Welfare States. Cheltenham, Edward Elgar.
- Askenazy P., Palier B., (2018), ‘France: Rising Precariousness Supported by the Welfare state’, Sciences Po LIEPP Working Paper n°74, 2018-01-19.
- Barbier J. – C., (2007), ‘The French social protection system in the throes of reform (1975-2007)’, Documents de Travail du Centre d’Economie de la Sorbonne. Paris: Maison des Sciences Économiques; 2007.

- Baudchon E., (2015), 'France: unemployment, a deep - rooted problem', Economic-research, BNB Paribas.
- Béland, D. and Hansen, R. (2000), Reforming the French welfare state: solidarity, social exclusion and the three crises of citizenship, *West European Politics*, 23, I: 47–64.
- Beveridge W. (1942), *Social Insurance and Allied Services*, London, Published by his Majesty's Stationary Office.
- Bhattarai, K., (2007), 'Welfare Impacts of Equal-Yield Tax Experiment in the UK Economy;', *Applied Economics* 39.
- Blümel, M. & Busse R. (2014), *Health Systems in Transition, Germany: Health System Review*, European Observatory on Health Systems and Policies, Vol. 16, No. 2
- Boissieu, C., Pisani – Ferry, J., (1995), 'The Political Economy of French Economic Policy and the Transition to EMU', CEPII, Document de travail n. 95-09.
- Bos, F. (2008). *The Dutch fiscal framework*. (OECD Journal on Budgeting, 8, 1, 1-42.) Paris: OECD Publishing.
- Buggeln, M. (2017). Taxation in the 1980s: A Five-Country Comparison of Neo-Liberalism and Path Dependency. In M. Buggeln, M. Daunton, & A. Nützenadel (Eds.), *The Political Economy of Public Finance: Taxation, State Spending and Debt since the 1970s* (pp. 105-125). Cambridge: Cambridge University Press.
- Burns T. R., Ville Ph. (2017), 'Socio-economics: The approach of social systems theory in a forty year perspective', *Economics and Sociology*, Vol.10, No.2, pp. 11-20.
- Bussemaker, J. (1998) 'Gender and the separation of spheres in twentieth century Dutch society: Pillarisation, welfare state formation and individualisation', in J. Bussemaker and R. Voet (eds), *Gender, Participation and Citizenship in The Netherlands*, Aldershot: Ashgate.
- Catrice-Lorey, A., 1997: 'La sécurité sociale en France, une institution anti-paritaire?', in: *La revue de l'IRES*, n 24, printemps-été, 81-104.
- Cerny, Ph. Schain, M., (1985), *Socialism, the State and public policy in France*. London and New York: Frances Pinter and Methuen.
- Cousins M. (2005), *European Welfare States: Comparative perspectives*, Sage publications, London .
- Coutts K., Goudgin G. (2015), 'The Macroeconomic Impact of Liberal Economic Policies in the UK', Centre For Business Research, Judge Business School, University of Cambridge .
- Covi G. (2014), 'The First Oil Shock, Stylized Facts, Reflections and The Easterly Puzzle in a

- Forty - Year Retrospective', MPRA Paper No. 58130.
- C.R., (2014), *Keynes and Hayek, Prophets for Today* "The Economist", London,
<https://www.economist.com/free-exchange/2014/03/14/prophets-for-today>.
- Czada, R. (2004). *The end of a model?: Crisis and transformation of the German welfare state*.
 Osnabrück: Universitätsbibliothek.
- Davidson, P. (1991) *Controversies in Post Keynesian Economics*, Aldershot: Edward Elgar.
- Davidson, P. (1994) *Post Keynesian Macroeconomic Theory*, Aldershot: Edward Elgar.
- Delsen, L. (2012). 'Welfare state reform in the Netherlands: 2003-2010', Management Research
 Creating knowledge for society NiCE12-01, Working paper
- Ditte P. & Roell P., (2006), 'Past oil price shocks: Political background and economic impact
 Evidence from three cases', Zurich, Institut für Strategie - Politik- Sicherheits - und
 Wirtschaftsberatung (ISPSW).
- Dorey P. (2015), *Beveridge Scheme, The SAGE Encyclopedia of World Poverty*, Thousand Oaks, SAGE
 Publications, INC.
- Dow, S. (2002) *Economic Methodology : An Inquiry*, New York: Oxford University Press.
- Dugger W. M. (1996), 'Redefining Economics: From Market Allocation to Social Provisioning'. In C. J.
 Whalen (ed.), *Political Economy for the 21st Century*. Armonk, NY: M. E. Sharpe, 31 – 43.
- Eichner, A.S. and Kregel, J.A. (1975) 'An Essay on Post-Keynesian Theory: A New Paradigm in
 Economics', *Journal of Economic Literature*, 13(4): 1293-1314.
- Elster, J. (1989), *Nuts and Bolts for the Social Sciences*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Emmerson C. et al., (2000), 'Pressures in UK Healthcare: Challenges for the NHS', London, The
 Institute for Fiscal Studies.
- Emmerson, C. Leicester, A., (2002) 'A Survey of the UK Benefit System', The Institute for Fiscal
 Studies, Briefing Note No. 13.
- Esping-Andersen, G. (2003). 'Towards the good society, once again?', Paper presented at the 4th
 International Research Conference on Social Security of the International Social Security
 Association (ISSA, Geneva), Antwerpen, 5–7 May.
- Esping – Andersen, G. (2006), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge, Polity Press Ltd.
- European Commission, (2010). 'Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth'.
 COM (2010) 2020 final. - [http://eur-
 lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF))

- European Commission, (2016). 'The Netherlands Health Care & Long Term Care Systems', Economic and Financial Affairs, Economic Policy Committee.
- Fagnani, J. (1996) 'Retravailler après une longue interruption: le cas des mères ayant bénéficié de l'allocation parentale d'éducation' (Back to work after a long break: the case of mothers receiving the French parental leave allowance), *Revue Française des Affaires Sociales* 3: 129–52.
- Ferrera M. (1996), 'The "southern model" of welfare in social Europe', *Journal of European Social Policy*, 6(1): 17-37.
- Flora, P., & Alber, J. (1981). Modernization, Democratization, and the Development of Welfare States in Western Europe. In P. Flora & A. J. Heidenheimer (Eds.), *The Development of Welfare States in Europe and America* (pp. 37-80). New Brunswick (New Jersey): Transaction Books.
- Genschel, P. (2002), 'Globalization, Tax Competition, and the Welfare State', *Politics & Society*, 30, 2, pp. 245-275.
- Gerards, R. (2013). 'Government and firm-based unemployment policies in the Netherlands since the 1980s..', In book: 3 Decades of Economic Diversity - Essays on Labour, Technology and Monetary Economics in honour of prof.dr. Joan Muysken., Publisher: Maastricht University, Editors: H. Meijers and T. van Veen
- Goldberg, G.S. & Rosenthal, M.G. (2002), *Diminishing Welfare: A Cross-National Study of Social Provision*, Auburn House, Westport, Connecticut: London.
- Gorelick S. M., (2010), *Oil Panic and the Global Crisis Predictions and Myths*, Stanford University, West Sussex published by John Wiley & Sons Ltd.
- Gough, I. (1980), *Thatcherism and the welfare state: Britain is experiencing the most far-reaching experiment in 'new right' politics in the western world*, *Marxism Today*, pp. 7-12.
- Greengross P. et al, (1999), 'The History and Development of The UK National Health Service 1948 - 1999', London, DFID Health System Resource Center.
- Greve, B., (2011), 'Editorial Introduction: Overview and Conclusion', *Social Policy & Administration*, Vol. 45, No. 4, pp. 333–337
- Haas, Christina, Salverda, Wiemer, de Graaf-Zijl, Marloes, Lancee, Bram, Notten, Natascha, & Ooms, Tahnee. (2014). *Growing Inequalities and their Impacts in the Netherlands*.
- Hallerberg, M., & Basinger, S. (January 01, 1998). Internationalization and Changes in Tax Policy in OECD Countries: The Importance of Domestic Veto Players. *Comparative Political Studies*, 31, 3, 321-352.

- Hamilton J. D. (1983), 'Oil and the Macroeconomy since World War II', *Journal of Political Economy* Vol.91 (2): 228-248. <http://www.jstor.org/stable/1832055>.
- Hartog, J., Theeuwes, J., & International Workshop for Labour Market Contracts and Institutions. (1993). *Labour market contracts and institutions: A cross-national comparison : papers presented at the International workshop for labour market contracts and institutions at the Netherlands Institute for Advanced Studies (NIAS), Wassenaar, the Netherlands*. Amsterdam: North-Holland.
- Hemerijck, Anton & Eichhorst, Werner. (2009). *Whatever Happened to the Bismarckian Welfare State? From Labor Shedding to Employment-Friendly Reforms*. Institute for the Study of Labor (IZA), IZA Discussion Papers.
- Hepp, R., (2009). 'Fiscal Federalism in Germany: Stabilization and Redistribution Before and After Unification', *The Journal of Federalism ZEI - Center for European Integration Studies*, University of Bonn, ZEI Working Papers. 42.
- Hills, J., (1998). *Thatcherism, New Labour and the Welfare State* (chapter in "New Labour: A turning point in British Politics", H Kastgndiek and R Stimshoff (eds.), Philo, 1999). Centre for Analysis of Social Exclusion, LSE, CASE Papers.
- Jonas S., Bantas D., (1975), 'The 1974 Reorganization of The British National Health Service: An Analysis', *Journal of Community Health* Vol. 1, No. 2, Winter 1975.
- Joyce R., Xu X. (2019), 'Inequalities in the twenty-first century: introducing the IFS Deaton Review', The Institute for Fiscal Studies, Nuffield Foundation.
- Kalecki, M. 1943: Political aspects of full employment. *Political Quarterly*, 14, 322–31. Reprinted in Kalecki (1971), op. cit., pp. 138–45.
- Kamke, K., (1998), 'The German Health Care System and Health Care Reform', *Health Policy* 43 (2), 171 – 94.
- Keynes M. J. (1936), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan Cambridge University Press for Royal Economic Society.
- Kindleberger P. C., Aliber Z. R., (2005), *Manias, Panics, and Crashes A History of Financial Crises*, New Jersey, Published by John Wiley & Sons, Inc.
- Kitchen M. (2006), *A History of Modern Germany 1800 – 2000*, Oxford, Blackwell Publishing, p. 150.
- Krugman P. (2006), *Introduction to The General Theory of Employment, Interest, and Money, by John Maynard Keynes*, <http://www.pkarchive.org/economy/GeneralTheoryKeynesIntro.html>

- Lasse, M.L., Lasse, W.R., Jinks, J., (1997), *Healthcare Systems around the World: Characteristics, Issues, Reforms*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall
- Lautier, B. (1987) “Salarisation restreint et fixation dans le salariat, secteur informel et politique d’emploi en Amerique Latine”, *Revue Tiers Monde*, vol. XXVIII, No 110.
- Lawson, T. (1989). Realism and Instrumentalism in the Development of Econometrics. *Oxford Economic Papers*, 41(1), new series, 236-258. Retrieved February 23, 2020, from www.jstor.org/stable/2663191.
- Leisering L., (2000), ‘The Welfare State in Postwar Germany – Institutions, Politics and Social Change’, shortened version forthcoming as “Germany – Reform from Within”. In: Pete Alcock und Gary Craig (eds.), *International Social Policy: Welfare Regimes in the Developed World*, London: Palgrave, 2001.
- Lepsius MR (1993), ‘Zum Aufbau der Soziologie in Ostdeutschland. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie’ 45:305–337.
- Löschel, A. & Oberndorfer, U. (2009), ‘Oil and Unemployment in Germany’, ZEW, Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung GmbH, Mannheim, discussion Paper no. 08 - 136 .
- Lowe R., (1994) ‘Recent Findings of Research in Economic & Social History’, *Refresh* 18 (Spring 1994).
- Maarse, H., Mur-Veeman, I., & Spreeuwenberg, C. (January 01, 1997). The Reform of Hospital Care in the Netherlands. *Medical Care*, 35, 10, 26.
- Marmor, T., Freeman, R., & Okma, K. (January 01, 2005). Comparative Perspectives and Policy Learning in the World of Health Care. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 7, 4, 331-348.
- Martin, C. (2008), ‘A silent feminization of poverty in France’, Presentation in the annual RC 19 conference, « The Future of Social Citizenship: Politics, Institutions and Outcomes”, organised by the Swedish Institute for Social Research, 4-6 September 2008, Stockholm .
- Martin, C. (2010), ‘The reframing of family policies in France: Processes and actors. *Journal of European Social Policy*’ – *Journal of European Social Policy*. 20. pp 410-421.
- Martin, E., Tytell, I., and Yakadina, I., (2011), ‘France: Lessons from Past Fiscal Consolidation Plans’, International Monetary Fund.
- Mau, Steffen. (2003). ‘The moral economy of welfare states: Britain and Germany compared’, London: Routledge, pp 1-238.

- Mitchell B., (2016), 'The Heath government was not Monetarist – that was left to the Labour Party', <http://bilbo.economicoutlook.net/blog/?p=33155>.
- Mooij, R. A., & Euwals, R. (2006). *Reinventing the welfare state*. The Hague: CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis.
- Nordhaus W. D., (1980), 'Oil and Economic Performance in Industrial Countries', *Brookings Papers on Economic Activity*, 2:1980.
- Nottingham, C., (2008), 'Welfare development in the Netherlands: the primacy of politics', Glasgow Caledonian University, *History in Focus*, Issue 14: Welfare
- Official Journal of the European Communities, C 364, 18 December 2000, Charter of fundamental rights of the European Union.
- Outin, J.-L. (1997) 'Les politiques d'insertion', in M. Vernières (Dir.), *L'insertion Professionnelle: Analyses Et Débats*. Paris: Economica.
- Palier B. (ed.) (2010), *A long goodbye to Bismarck? The politics of Welfare Reform in Continental Europe*, Amsterdam, Amsterdam University Press, p. 116.
- Palier, B. (2013). Social policy paradigms, welfare state reforms and the crisis. *Stato e mercato*. 33/1. 37-66.
- Palier, B. (2018). 'The politics of social risks and social protection in digitalised economies', In Neufeind, M., Ranft, F. and O'Reilly, J., eds. *Work in the Digital Age: Challenges of the Fourth Industrial Revolution*. Rowman and Littlefield International, London, pp 247-258.
- Permadi D., (2011), 'The Decline of Neo-Liberalism and the rise of Neo-Keynesianism: A Conceptual Analysis', *Ci & Tróp.*, Recife, v35, n.1, p. 43-69.
- Petring, A. et al, (2012), 'Welfare State and Social Democracy', *Academie für soziale demokratie*, Bonn, *Social Democracy Reader 3*.
- Pfaff, M., & Wassener, D. (2000), 'Germany', *Journal of Health Politics, Policy and Law* 25(5), 907-914.
- Pietrantonio S. (2010), 'The year that never was: 1973 and the crisis between the United States and the European Community', *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 8, No. 2, June 2010, 158_177, Routledge.
- Piketty, T. (2005) 'Impact de l' Allocation parentale d' éducation sur l' activité féminine et la fécondité en France' (Impact of the French parental leave allowance on female activity and on fertility rate), in C. Lefèvre (ed) *Histoires de familles, histoires familiales*. Paris: INED Cahier no. 156: 79–109.

- Polanyi, K. (1944), *The Great Transformation: Economic and Political Origins of Our Time*, New York, Farrar and Rinehart.
- Pope T., Waters T., (2016), 'A survey of the UK tax system', Economic and Social Research Council, Institute for Fiscal Studies.
- Potrafke N., (2010), 'The growth of public health expenditures in OECD countries: Do government ideology and electoral motives matter?' *Journal of Health Economics* 29 pp 797–810j, Berlin, University of Konstanz, Department of Economics.
- Rima I. H. (2001), *Development of Economic Analysis*, New York and London, ROUTLEDGE, Taylor & Francis Group.
- Rodwin, V. G. (1982) 'The French health care system', *The public/private mix for health; the relevance and effects of change* (eds. McLachan, G. and Maynard, A.), The Nuffield Provincial Hospital Trust: London.
- Roncaglia A. (2005), *The Wealth of Ideas, A History of Economic Thought*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Rosanvallon, P. (1995) *La nouvelle question sociale: repenser l'etat-providence*, Paris: Editions du Seuil.
- Saccol M., (2010), 'October War and energy crisis in 1973', Academia.edu.
- Sachs, J., Wyplosz C., (1986) The economic consequences of President Mitterrand, *Economic Policy*, Volume 1, Issue 2, 1 April 1986, pp 261–306.
- Samuels J. W., Biddle E. J., Davis B. J. (2003), *A Companion to the History of Economic Thought*, Oxford, Blackwell Publishing.
- Sandier S., Paris, V., Polton, D., (2004), 'France: Health Care Systems in Transition', Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Schmid, A., Cacace, M., Götze, R. and Rothgang, H. (2010), Explaining Health Care System Change: Problem Pressure and the Emergence of 'Hybrid' Health Care Systems, *Journal of Health Politics, Policy and Law*, 35, 4: 451–82.
- Scousen M. (2007), *The Big Three in Economics, Adam Smith, Karl Marx and John Maynard Keynes*, New York, M. E. Sharpe.
- Screpanti E., Zamagni S. (2005), *An Outline of the History of Economic Thought*, Oxford, Oxford University Press.

- Seeleib-Kaiser M., (ed.), (2008), 'Welfare State Transformations. Comparative Perspectives: Shifting Boundaries of 'Public' and 'Private' Social Policy?', Basingstoke, Palgrave Macmillan
- Shafik M., (2017), 'Beveridge 2.0: Sustainable Societies and the Welfare State', London School of Economics, <http://www.lse.ac.uk/Events/Events-Assets/PDF/2017/2017-MT03/20171129-MinoucheShafik-Transcript.pdf>).
- Smith A. (1776), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, London.
- Sus I. (1974), 'Western Europe and the October War', *Journal of Palestine studies*, vol. 3, no. 2.
- Swank, D., & Steinmo, S. (July 01, 2002). The New Political Economy of Taxation in Advanced Capitalist Democracies. *American Journal of Political Science*, 46, 3, 642-655.
- Swedberg R. (2003), *Principles of Economic Sociology*, Princeton and Oxford, Princeton University.
- Tabb W. K. (2002), *Reconstructing Political Economy*, New York and London, ROUTLEDGE, Taylor & Francis Group.
- Taylor – Gobby, P. (2001) (ed.), *Welfare States Under Pressure*, London: Sage Publications.
- Timmons, N. (2017), *The Five Giants: A Biography of the Welfare State*, London: Harper Collins.
- Titmuss R. (1974), *Social Policy: An introduction*, London, George Allen & Unwin (Publishers) Ltd
- European Commission (2000). https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/PRES_00_900
- European Parliament (1957). <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-rome>
- Federal Reserve Bank of St Louis (2012). <https://fred.stlouisfed.org/series/NLDURHARMMDSMEI#0>
- Office for National Statistics (2019). <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/personalandhouseholdfinances/incomeandwealth/bulletins/householdincomeinequalityfinancial>
- GOV.UK (2013). <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-work-pensions/about/statistics>
- Publications Office of the European Union (1999). <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4521b794-5964-40b3-84ff-43f06a7247b2>, *European Economy*, No. 68/1999
- The Economist (2014). <https://www.economist.com/free-exchange/2014/03/14/prophets-for-today>
- The National Archives (1973). <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/small/cab-128-53-cm-73-47-8.pdf>
- UK Public Spending (2020). https://www.ukpublicspending.co.uk/past_spending

World Bank (2020). www.data.worldbank.org

Van der Veen, R., & Trommel, W., (1999), 'Managed Liberalization of the Dutch Welfare State: A Review and Analysis of the Dutch Social Security System, 1985 – 1988', *Governance*, 12 (3): 289.

Visser, J. & Hemerijck, A. (1997), 'A Dutch Miracle: Job Growth, Welfare Reform and Corporatism in the Netherlands. Amsterdam: Amsterdam University Press, *Journal of Public Policy*, pp. 205.

Wendt, C., Frisina, L. and Rothgang, H. (2009), 'Healthcare System Types: A Conceptual Framework for Comparison', *Social Policy Administration*, 43, 1: 70–90.

Whalen J. Ch. (2009), 'An Institutionalist Perspective on the Global Financial Crisis', *Cornell University, ILR School*

Whalen J. Ch. (2012), 'Post-Keynesian Institutionalism after the Great Recession', *Working Paper No. 724*, Levy Economics Institute

White M., (1991), 'Against Unemployment', London, Policy Studies Institute